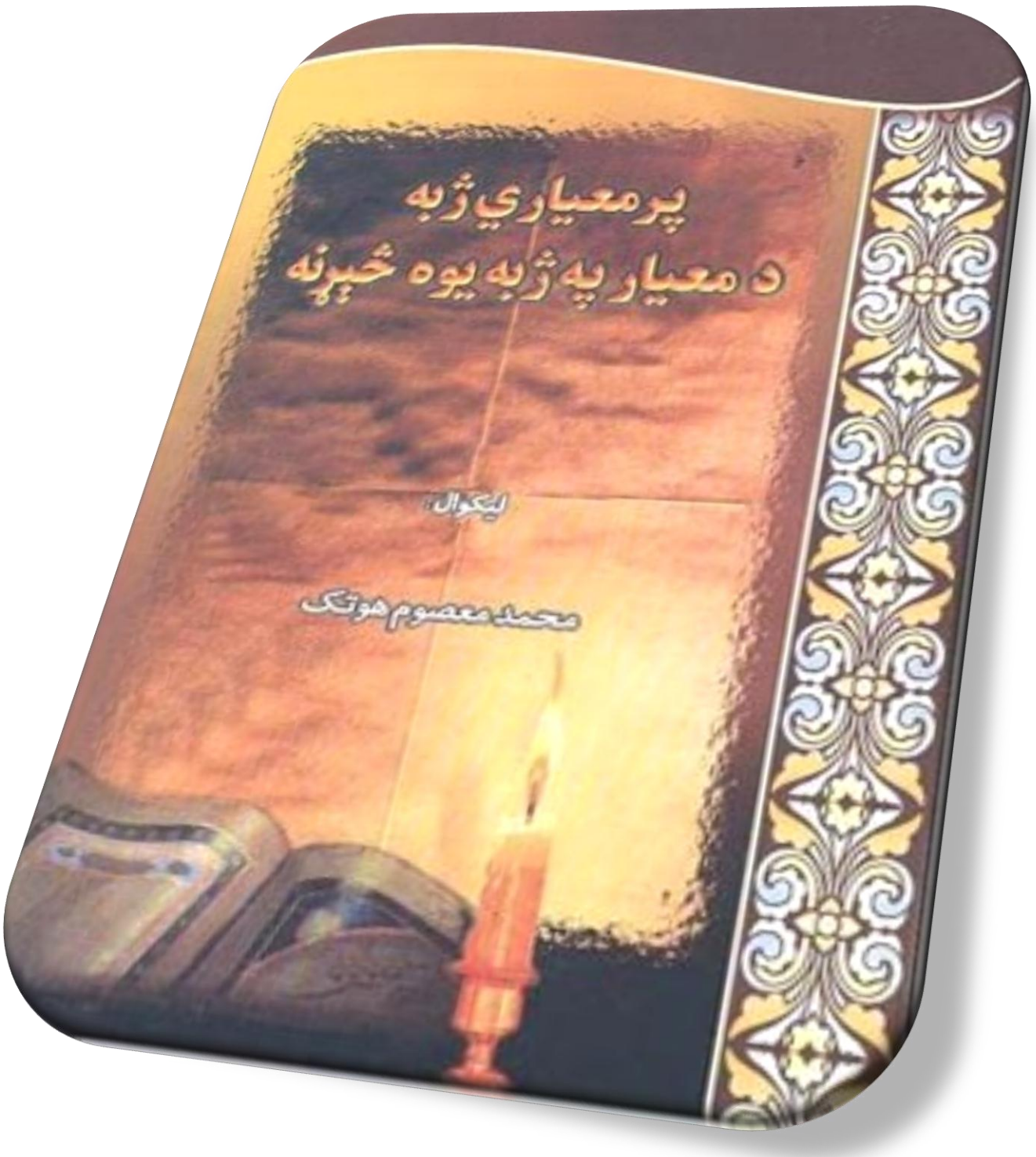

Download from; aghalibrary.com

پرمعیاري ژبه

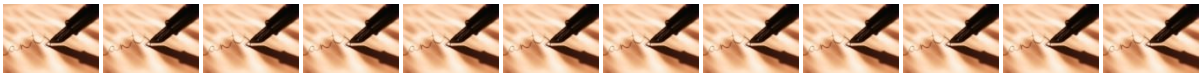
دمعیارپه ژبه

یوه څېړنه

لیکوال:
محمد معصوم هوتک

Download from; aghalibrary.com

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم:	پرمعیاري ژبه د معیار په ژبه یوه څېړنه
لیکوال:	محمد معصوم هوتک
دلیکلو نېټه:	ډسمبر ۲۰۰۶ع
دلیکلو ځای:	اوکویل ـ کاناډا
کمپوز:	محمد معصوم هوتک
ډیزاین:	م - روهیال
خپروونکی:	علامه رشاد خپرندویه ټولنه - کندهار
دچاپ نېټه:	جنوري ۲۰۰۷ ع
دچاپ شمېر:	زر ټوکه
انلاین چاري:	ګل اغا احسان - لراوبر ډاټ کام

Download from; aghalibrary.com

د کتاب لړلیک

سرلیک

- دلوی خدای په نامه
- ژبه
- مفاهمه
- دژبې مبداء
- دژبو تاریخي څېړنه
- دخیل لغتونه
- ژبه او دملتو په جوړښت کې دهغې رول
- لهجه څه ته وایي ؟
- دژبو کورنۍ
- لیکدود
- دپښتو لیکدود پرون اونن
- معیار ـ دژبې دمعیاري کولو اړتـ..
- معیاري ژبه څه ته وایي ؟
- دپښتو ژبې دمعیاري کولو هڅې څه...
- د معیاري لیکنې پر هڅو باندې د ...
- دنوو جوړو سوو لغتود تلفظ ستونزه
- دژبې دسوچه توب دوه اړخه
- پښتو دسوچه توب پر پیچومو
- په خوله کړلې تصفیه په زړه منلی...
- پښتو نیولوګیزم ژبنۍ اړتیاکه...
- نظري معیار عملي ګډوډي
- د(په) او(پر) ګډوډي
- دمجهولي (ې) لانجه
- چې ـ مې ـ کې

Download from; aghalibrary.com

- ښځینه جمعي
- التباس ته نه پاملرنه
- دایې لابله
- مونږ - موږ - موږه
- آیا د معیاریت هڅه بري ته رسي..
- د معیاري ژبې عامیانه درک
- د کره لیکنې پښتو د اوسنۍ هڅې....
- څه باید وسي ؟
- په پښتویې وکاږم که پر پښتو ؟
- ټکي په ټکي ژباړي ـ تلفظي...
- پر پښتو کره لیکنه باندې دنیول...
- د متروکو اوارکاییکو لغتونو
- دایوه مي لاوارئ نورنوستاسي..
- سپلمۍ وهڅولم
- ماخذونه

دلوی خدای(ج) په نامه

غالباً به د ۱۳۶۷ش کال شاوخوا وه، چې د علامه رشاد مرحوم په کورکې مي د دوی عالمانه خبروته غوږنیولی و. د خبرو په ترڅ کې مي د پښتو د هغه وخت په نشراتو کې د مسلطي ژبې اودهغې په برخه کې د خپلو ستونزو په باب ځیني پوښتنې ځني وکړې. په دغه وخت کې ما د باختر آژانس په پښتو څانګه کې دغړې په توګه کارکاوه. استاد د ژبې اود هغې د تحولاتو او تطوراتو په باب اودغه رازدهغه وخت د دولتي پښتو ضد پالیسیو په باره کې اوږدې څرګندونې وکړې. د خبرو په پای کې ما ځني وپوښتل چې ولي په دې برخه کې څه لیکئ نه ؟ په جواب کې راته وویل: "داکارستاسي ځوانانو رسالت دئ. ژبه ملي امانت دئ. موږ دادئ ترتاسي پورې راورسوله. نېه موراورسوله که بده ، سمه مو را ورسوله که ناسمه ، دا به وروستي نسلونه قضاوت کوي. خواوس وار ستاسي دئ چې له دغه امانت سره بې پروایي ونه سي. اصالت ته يې صدمه ونه رسيږي. لوبي ورسره ونه سي."
ماورته د فارسي دا بیت ووایه:

آسمان بارامانت نتوانست کشید
قـــــرعۀ فال بنام من دیوانه زدند

استاد و مسل اوزیاته يې کړه."په دې پلمونسې خلاصبدلای. دا امانت تاسي ته درپاته دئ."له هغې ورځې څخه بیاترننه پورې چې زه د "امانت" کلمه واورم ، اوږې مي راته درنې سي . داسي راته وایسي لکه ددغه امانت وړلوتوان چې نه لرم . خوداستاد(رح) آهنګ لرونکې خبره مي ترغوږوهیسته ازانګې وکړې. "داکارستاسي ځوانانو رسالت دئ." دهمدغه ملکوتي ږغ اغېزه وه ، چې نن يې په ماکې پردغه رازجنجالي موضوع(اوسنۍ پښتو یا کره پښتو ؟) باندې دلیکلو جرأت پیدا کړ .
ددې لیکنې په شروع کې زه په دووزړوکې وم چې آیا پردغه مشخصه موضوع (د پښتو د معیاري کولوپرهڅو) باندې دڅه لیکلو اجازه لرم که یا؟ ډاکټرپالوال وایي : هو ، لرې يې (۱) .ډاکټرزیاروایي دژبې مسایل ژبپوهانوته پرېږدئ ځکه دادهغوی مسلکي دنده ده . نو ګویا دده جواب منفي دئ . زه له ډاکټرپالوال څخه تشکرکوم چې دده دفتواله اسیته مي پدل مات سو اوپردغه موضوع باندې مي دلیکنې جواز تر لاسه کړ اوپر څنګ يې له ډاکټرزیارڅخه بخښنه غواړم چې بې لایسنسه مي قلم چلولی دئ.

څرنګه وکړم هغه دچاخبره ٌ کې خورمه کافرکېږم ، کې نه خورم وږی کېږم ٌ ددغه راز پاڼ وپړانګ ترمنځ به سترګي پټي کړم ، دخدای توکل به واخلم اودهغه حق مجراینه به وکړم چي دپښتانه خواراونتلی قوم یې راباندي لري اوپرځنګ به مي داستادعلیه الرحمه هغي توصیې ته هم یوه داوړوپزه جوړه کړې وي ، چي په ډېره جدي لهجه یې راته کړې وه اوتاسي ته مې څوکرښي وړاندي یادونه وکړه . واهمه مي ځکه ډېره ده ، چي لوړګړنګ دئ . ببرېږم چي ځان ژوبل نه کړم . یوشی چي دلیکنې جرئت راکوي هغه دمشرانو پوهانو بزرګواري اودکشرانواخلاص دئ اوپرځنګ یې هرازانتقاداوکره کتنې ته زماخلاصه غېږده . که زماله دې ټولي لیکنې اواستدلال سره سره بیاهم یوچاپه دغه خبره سرا خلاص کړ، چي انډیواله !کړه دي اخیستې ده . بیابه زه هم له خپل نیلي څخه راکښته سم اوپرخپله تړه به ځم . معناداچي خپلي خبري نعوذبالله من ذلک ، قرآني احکام نه ګڼم .

په دې اثرکي ماله ځینوکتابوڅخه اوږده اوږده اقتباسونه کړي دي . دا کار دي لوستونکي دلیکنې دپنډواله په انګېزه نه ګڼي . زمارساله بې هغه هم خواره بوښکې ده . زماهدف دمعیاریت اوسني جریان ته کره کتنه غوندې ده . ددې له پاره زه دنظریاتواونقل قولونوبیارانقلولوته اړ کېدم ځکه له رانقلېدوپرته یې لوستونکي په تاریکه کي پاتېدل . خو له دې سره دي هم مالوستونکي وبخښي .

په کتاب کي یوشمېرمکررو خبروزماپه خیال څه ببخوندي پېښه کړې ده.مادموضوع دلازیات وضاحت په نیامت دمکرراتوببخوندي پرځان منلې ده . هیله ده نباغلي لوستونکي یې په بزرګواری سره په ٌ تکرارحسن ٌ کي وشمېري .ددې لیکنې ځینې برخي ترجمې دي ، چي په متن کي مي یې ماخذ نبوولی دئ اونوره زماخپله څېړنه ده .

په پښتنوکي له بده مرغه پرعلمي مسئلوباندي دنظرځرګندولو پای نادرواوشخړوته دریږي . په دغه حقیقت باندي له پوهېدوسره سره ، بیاهم زه خپل تاریخي مسئولیت دې ته اړکړی یم چي دهغوزرونو پښتنو اند ښنې منعکسي کړم ،چي دپښتودننۍ په اصطلاح کره لیکنې له بابته ورته پیښې سوي دي .

اګرببنی	که	نابیناوچـــاه	است
اګرخاموش	بنشستی	ګناه	است

+++++

محمدمعصوم هوتک

اوکویل - کاناډا

۲۰ نومبر۲۰۰۶ع

)۱ (ډاکټرصاحب پالوال داخبره دلغاتوجوړولوپه برخه کي کړې ده اووایي چي دلغاتوجوړول دژبي دهر مستعدویونکي حق دئ .خوزه به ددوی له دغي اجازې څخه لږڅه پراخه استفاده وکړم.
)وګ: معیاري پښتو ـ ۲۴۰مخ. (

ژبه

په انساسيکلوپيډيا بريټانيکا کي يې د ژبې په تعريف کي کښلي دي چې ژبه د ږغيزو سيمبولونو د خپلي خوښي سيستم دئ چې د هغه په واسطه انسانان د يوې ټولنيزې ډلې او د يوه کلتور د برخه والو په توګه متقابله پوهونه او راپوهونه (مفاهمه) سرته رسوي. په دې تعريف کي ځای سوي مفاهيم که جلا جلا وشنل سي ، نو به :

ږغيز (vocal) معنا دا چې د ژبې په تعريف کي مورد مفاهمې په برخه کي يوازي د (وينا) پراړخ زور اچوو. د مفاهمې نور سيستمونه هم سته لکه د يوه ټاکلي مفهوم دافادې له پاره د سر اولاس ښورول ، د اوږو پورته کول ، د سترګو کشول ، پزه بوچه نيول او نور ، چې دا هر يو يې د يوه مشخص مفهوم په ښوونه کي مرسته کوي خو مورد په ژبه کي يوازي ږغيز سيستم په پام کي نيولی دئ (۱ . (له خپلي خوښي مطلق (arbitrary) سيستم څخه مو مراد دا دئ چې د ژبني سمبول او د هغه د اصلي مادې ترمنځ هيڅ راز لازمي اړيکي نه وي. د مثال په توګه په پښتو کي يو حيوان ته آس وايي. د دغه نامه له پاره په پارسي کي اسپ ، په عربي کي فرس ، په هندي کي ګهوړا ، په انګرېزي کي هورس ، په فرانسوي کي شاوال او په روسي کي لوښاد ؟ ټاکل سوی دئ. له دغو لغتونو څخه هيڅ يو يې د نومورې حيوان له واقعي حالت سره مناسبت نه لري ، بلکي صرف يوه نومونه ده چې د (ولي ؟) له پاره يې نه جواب سته او نه ژبپوهان له دې بابته پرځان باندي د څېړني تکليف ايږدي. دا خبره حتی په تقليدي لغتونو (imitative words) کي ، چې د يوه ږغ د تمثيلولو له پاره وضع سوي وي ،لاهم تر يوې اندازې صدق کوي. په انګرېزي کي د پيشو خرهاري ته (purr) وايي او په فرانسوي کي ورته (ronronner) وايي. دوارې لغتونه د پيشي (پيشو) د خرکي ږغونه تمثيلوي خو تاسي وينئ چې د هغو په شکل او جوړښت کي څومره توپير سته .

سيمبولونه د شيانو څرګندوونکي دي خو پخپله شيان نه دي. د کتاب لغت پخپله کتاب نه دئ بلکي د هغه څرګندوی دئ.

کله چې مورد ژبې لغت پرخوله راوړو ، ترزياتي اندازې پورې مو مراد دويلو ژبه (spoken language) ده . ليکلې ژبه بيا يوبل سيستم دئ چې له وينا سره سيده اړيکي لري.

اروا ښاد پوهاند دوکتور محمد رحيم الهام ليکي: "ژبه د انساني ږغونو يو رمزي سيستم دی چې د يوې ژبنۍ ټولنی غړی يی د مفاهمی له پاره په کاروی. مورد ژبی د غه ږغيز سيستم ته وينا وايو. انسانانو د خپلو وينايی ژبو د ثبتولو او ساتلو له پاره ګرافيک سيستمونه اختراع کړي دي چې

موږیې لیک بولو . وینا اولیک په ماهیت کې دوه بیل سیستمونه دي. دوینا اساسي جوړونکي عناصر ږغونه دی اودلیک اساسی جوړوونکی عناصر تورې دي. ږغونه د اسې فزیکی پدیدې دي چې احساس یې دغوږونو په واسطه کیږي او تورې بیا د اسي بل ډول فزیکي پدیدې دي چې احساس یې د سترګو په واسطه کیږي....ً (۲ (

ډاکټر عبدالرازق پالوال دژبې یوډ پرخوندورتعریف کړئ دئ اوهغه داچې ٌژبه د پوهونې اوپوهېدنې هغه صوتي سیمبولیک وسیله ده چې ودي او تکامل یې بشر د انسانیت وتکاملي پړاوته،اودلیک ایجاد یې انسان د مدنیت وتکاملي پړاوته رسولئ دئ.ً (۳ (

)۱(ځینې پوهان د مرغانو ږبز ، د انسانانو له خوا دٌ هوٌ پرځای سرښورول ، یا دبې علاقه ګی ښوولو پر ځای د اوږو پورته کول هم په ژبه کې راوړې خوپه دې شرط چې دغه حرکات اونخښې تل همدا یوه معنا ورکړي .

)وګ: الستړیتیډ ورلډ انسایکلوپیډیا ـ ۳۰۳۲ مخ ـ نیویارک (

)۲ (دخان شهید یاد ـ د مقالو مجموعه ـ ۷۳ مخ ـ د سرحد ونو چاروو زارت ـ کابل ـ ۱۳۷۰ ش

)۳ (پالوال ، ډاکټر عبدالرازق ـ معیاري پښتو ـ د پشتنۍ لومړی مخ ـ ۱۳۸۴ ش

مفاهمه

انسانان ټولنیزژوند کوي. دهغوی په سلوک کي یوله بل سره متقابل عملونه اودغه رازله چاپیریال سره متقابل عملونه دواړه شامل دي. دغه متقابل عملونه اوفعالیتونه دمفاهمې له لاري ، یوبل ته د پیغامو او اطلاعاتو درسولوله لاري سرته رسېږي. دغه رازمنظم اوپر یوه ټاکلي سیستم باندي ولاړمتقابل عملونه یوازي دانسانانوځانګړتیاده. نور حیوانان (ژوي)هم دټاکلوږغونواوحرکتونوپه واسطه یوبل ته پیغا مو نه رسوي ، خودهغوی مفاهمه دانسانانودمنظم ژبني سیستم په توګه نه وي.ژوي یوازي دږغونو جوړولوغریزوي وړتیا لري خوانسانان دخپلې ټولنیزې ډلې دژبې دزده کولواونوروته دورلېږدولوتوان هم لري. دپوهنې دلېږدوني همداتوان دبشري مدنیت دمنځ ته راتګ تاداوګټل کېدلای سي. که دژبې تعریف په پام کي ونیول سي نوانسانانوهروخت د خبروکولوتوان درلود ، خوددې معنادانه ده چي ژبه دي نودکلمې په واقعي معنادانسان د پیدایښت همزولې وي .

په مفاهمه کي دریڅه سیستمونه شامل دي چي یویې ږغونه دي ، بل یې دبدن حرکتونه دي اودریم یې ، چي ترنورودووډولونوڅه برزیات بنسټیزاهمیت لري ، ژبه ده. په ژبه کي ببلابېل ږغونه تریوه ځانګړي انتظام لاندي اوډل سوي وي.

ټولوانسانانو دځان له پاره دویلویوه ژبه جوړه کړې ده اوهرچیري چي بیا مدنیتونه منځ ته راغلي دي ، هوړې بیا ورسره سم لیکلې ژبه ایجادسوې ده. له لرغونوژبوڅخه ببلابېلي نوري ژبې رازېږېدلي دي اواوس په نړۍ کي تریوزرزیاتي ژبې سته چي ځینې یې په میلیونونو ویونکي لري اوځینې یې بیایوازي په یوه محدوده قبیله کي د یو لږ شمېرویونکوله خواویل کېږي. ژبه دانسانانواوانساني مدنیت یوه ډېره ستره بریا(لاس ته راوړنه) ده.

دژبې مبداء

دبشريت په تاريخ کي دداسي يوه وخت اټکل کېدلای سي چې دننيو انسانانو نيکه ګانو دي دمفاهمې له پاره دژبې په نامه يوه منظمه وسيله نه درلوده. تاريخي څېړني دنړۍ دموجودو ژبو نښې فقط يو څو زره کاله وړاندي بيولای سي. ددا سي يوې ژبې يا ژبو په باب زمونږ سره معلومات نسته، چې مونږ يې دانسانانو لومړنۍ (primitive) ژبه وبولو. دومره قدر پوهېږو چې په انساني تاريخ کي نه بې ژبو انسانانو وجود درلودا ونه بل حيوان دخبرو کولو استعداد لري. دانسانانو د فوسيلونو څېړنه (۱) مونږ ته دېوملیون کالو يا ترهغه وړاندي زمانه کي دژبې دسته والي څرک راکوي.

۱) (فوسيل fossil دلرغونوژوندیوموجوداتو (حيواني يانباتي) آثارو يابقاياووته ويل کيږي لکه هډوکي اوغاښونه چې دمځکي په طبقاتو کي پاته سوي وي.

دژبوتاريخي څېړنه

نننۍ حالت ته دژبو د تکاملي سير څېړنه ځکه سخته ده ، چې په دې برخه کې زيات مواد او ارقام (data)نسته. خو له نېکه مرغه ننۍ ژبې سره پرتله کېدلای سي او که دهغو ترمنځ منظم ورته والی وموندل سي ، د دغه ورته والي له مخې څوک کولای سي د نومورو ژبو يوه مخکښۍ او زړه مرحله پيدا کاندي. هغه پوهنه چې دغه راز مسايل څېړي ، د تاريخي ژبپوهنې historical) (languistics په نامه يادېږي او مقايسوي ژبپوهنه (comparative languistics) دهمدې علم يوه څانګه ده .

ژبې دژوند يو موجود اتو د نورو فعاليتو په شان د چاپېريال له بدلو نو څخه اغېزمنې کيږي. دوګړو د کلتوري سيستم و نو په هره برخه کې چې کوم بدلون راسي ، اړونده ژبه يې هم تريو اندازې پورې هرومرو بدلېږي. له دې سره سم دژبې زاړه لغتونه او اصطلاحات له استعماله لوېږي يا يې معناوي بدلون مومي ، نوي لغاتونه منځ ته راځي. سربېره پردې دژبې ويونکي هم تل تغير مومي. لوييږي ، زړېږي ، مري او نوي ويونکي منځ ته راځي. دې ټولو ژبې هرويونکی فرد هم د خپل عمر په اوږدو کې دژبې دويلو ځينې لاري چاري بدلوي. له دغه فرد سره ښايي نور هم دده دلاري تقليد وکړي. په دې ډول دوخت په تېريدو سره په ژبه کې ډېر بدلون راځي. دا بهېرورو ورو پرمخ ځي. که څوک دې ټولو ژبې د ډېرو سپين ږيرو او زلميو ويونکو وينا وي واوري ، په هغو کې به د يادونې وړ تو پيروويني. دلغتونو د استعمال په برخه کې هم ورو ورو او ناڅاپي بدلونونه پېښېږي. که چيرې دې ټولو ژبې ليکلي ثبتونه موجود وي ، نو څېړونکي په اسانۍ سره کولای سي چې دغه راز بدلونونه پيدا کړي .

په لغتونو کې بدلونونه په څو ډوله منځ ته راځي:

ـ معناوي يې بدلون و مومي(۱ . (

ـ يو لغت له استعماله لوېږي .

ـ نوي لغتونه او اصطلاحات جوړېږي.

ـ له نورو ژبو څخه لغتونه اخيستل کېږي .

۱) (د مثال په توګه په انګرېزي کې د (deer)لغت چې نن د هوسۍ په معنا رواج لري ، په زړه انګليسي کې په عمومي توګه د(حيوان) په معنا کارېدئ. په پښتو کې د سيال کلمه د پښتانه له پاره يوه درنه او د ويار وړ کلمه وه، نن يې د معيار کار وباريان د دښمن له پاره کاروي.

دخيل لغتونه

له نورو ژبو څخه د لغتونو اخيستلو بهېرته (لغت پورول) وايي او کوم لغتونه چې په دې ډول ژبې ته ننوزي د (دخيلو لغتونو) په نامه يادېږي. هره ژبه خوراډ برد خيل لغتونه لري او مجرده ژبه په نړۍ کې اصلاً وجود نه لري. اروانباد علامه رشاد (رح) وايي: "په دنيا کې مجرده ژبه نه سته او مجرد قوم هم نه سته. تاسي وګورئ عربي داسي يوه ژبه ده چې قرآن پکښې نازل سوی دی او د عربو قدامت هم واضح دی. مګر په قرآن کې اتلس توري غيرعربي راغلي دي. هغه د عربو نه دي او د عربي دخيلو لغاتو له پاره خفاجي يو لوی کتاب ليکلی ، شفاءالعليل يا ځينې کسان يې شفاءالغليل لاوايي ... سيد سليمان ندوی د لغات جديده په نامه باندې يو بل کتاب ليکلی ، چې په هغه کې يې په عربي کې نوي ور داخل سوي لغات څېړلي دي..."(۱)
انګرېزي ژبې ته تر ۱۰۶۶م کال وروسته خوراډ برفرانسوي لغتونه ننوتل (۲) . د مثال په توګه د (chair) لغت په همدې وخت کې انګرېزۍ ته ننوتئ چې نن ورځ څوک د دخيل لغت خيال لانه وربانديې کوي. په زړه انګرېزي کې پخوا د همدې لغت پرځای (stol) يا (stool) رواج درلود.

د دخيلو لغتونو له مخې د يوې ژبې دويونکو اړيکي له بلې ژبې او بل قوم سره څرګند بدلای سي. کله چې يوې ژبې ته کوم لغت له بلې ژبې څخه ورننوت او هورې يې په ژبه کې واخښل سو ، نوريې نود ژبې ويونکی خپل لغت او د ژبې خپل مال بولي .
لکه وړاندې چې موويل ،ژبې تل د پېړيو په اوږدو کې بدلون مومي .
که د انسانانو دوه داسي ګروپونه په پام کې ونيسو ،چې په پيل کې يې يوه ژبه ويله خو ځينو عواملو له امله يو له بله سره ببل ژوند کولو ته اړسول ، څو سوه کاله وروسته به يې ژبې يو له بله سره ډېر توپير لري او که دا حالت همداسي روان وي نو څو زره کاله وروسته به يې ژبې دومره سره ليرې سوي وي ، چې يوازې به د ژبې ماهران په پوهېږي چې د دې دوو ژبو مورګنۍ يوه وه .

د هر قوم ژبه د هغه قوم له ټولنيز ، اقتصادي او کلتوري حالته سره تړلې ده. که يې قوم د سيالانو سيال و ، ژبه يې هم ترسيالانونه پاتېږي. پښتو د پښتانه ژبه ده. د پښتو تاريخ د پښتنو له تاريخ سره تړلی دئ. ترقي او پرمختګ يې هم د پښتنو له ترقۍ او پرمختګ سره سيده اړيکی لري. پښتانه چې د خپل ټولنيز انکشاف په داسي پړاو کې وي ، چې په ببسوادۍ کې پاچهۍ کولای سي، خانۍ کولای سي، سوداګرۍ کولای سي، پيرۍ او مريدۍ کولای سي، نو ژبه به يې څرنګه اوولي

پرمختللې وي ؟
هره ژبه که دهغې له ويونکو څخه مجرده وخېړل سي ، ګويا نه ده څېړل سوې. ژبه پرويونکو اغېزه کوي اوويونکي بياژبه سره سمبالوي او سموي يې .

)۱ (ګوربت مجله ـ لومړی کال ، شپږمه ګڼه ـ ۲۳مخ
)۲ (په دغه کال انګلستان د Normansله خوا فتح سو . د نورمن نوم پخوا په عمومي توګه دسکاندنيويايي خلکوله پاره کارېدئ خوورو سته يوازي د ناروې خلک په دغه وبلل سول.

ژبه اودملتوپه جوړښت کي دهغې رول

دیوه ملت دجوړېدواساسي عناصرګډه جغرافیایي سیمه ، ګډ تاریخ اوګډ کلتور(دین ، ژبه ، ....) دي خوددې عناصرودا غېزې درجې یورازنه دي. زیاتره پوهان په دې عقیده دي چې ژبه دیوه ملت د جوړېدوډېرمهم عنصردئ. دمانچسټرپه پوهنتون کي دانګریزې ژبې استاد ټوني کراولي Tony Crowley[1] (دژبې دهغې اغېزې په باب چې په نونسمه پېړۍ کي يې په اروپاکي دنوو منځ ته راغلو ملتوپه ژوند کي درلوده ، داسي ليکي :

په۱۹ پېړۍ کي په اروپاکي یوشمېرمهمي سیاسي پرمختیاوي منځ ته راغلې اودهغوپه ترڅ کي ځیني نوي ملتونه راڅرګندسول چې خپل ځانونه يې دلومړي وارله پاره وپېژندل اوله نوروڅخه يې هم دپېژندنې غوښتنه وکړه. په دغه کلتوري اوسیاسي بدلون کي ژبې مهم رول ولوباوه. ځکه لکه څرنګه چې ژبه په یوه ملت کي دشاملېدلو اوله هغه څخه دوتلوله پاره یوه په زړه پوري اساسي وسیله وه ، دغه رازدیوه ملت د منځ ته راتګ لومړنۍ وسیله هم وه .

Pedersen څرګنده کړې ده ، په نونسمه پېړۍ کي داروپاد ملي ویښتیا او دژبپوهنې پیلتیا له یوه لاسه بل لاس ته کېدله اود زیاترو نوو را پیدا سوو ملتوله پاره دګرامرکتاب لیکنه یادیوې ډیکشنرۍ ترتیبول د سیاسي ارمان اعلامیې اوڅرګندونې وې .

لکه میولر Muller چې ویلي دي ژبه دبشریت دټول تاریخ یوژوندی او ګویا شاهددئ. دی زیاتوي چې په دې ډول به ژبه دبشریت دیوه یو موټي اوډله ییز ګروپ یاپه بل عبارت یوه ملت ژوندی اوګویا شاهد هم وي.کله چې میولر وایي،په معاصروخت کي دځینو ډېرو سرسامونکو ټولنیزواوسیاسي لانجودحل له پاره ژبپوهنې ته مراجعه سوې ده ، په حقیقت کي يې دژبې دمطالعې پرسیاسي رول باندې تبصره کړې ده. دغه رول دواکمنوکورنیو اودهغوی دټرونونوپه ګټه لوبېدلی نه دئ بلکي دهغوی پرضد يې دملتونواوژبوپه ګټه عمل کړی دئ. دنونسمې پېړۍ په دغه عصرکي دغې مفکورې ډېره وده وکړه چې ژبه ملي هویت اوتشخص منعکسوي. دمثال په توګه G.F.Graham د ژبې د رول اواهمیت په باب داسي څرګندوني لري :

ژبه دیوه ملت دتمایلاتواوعادتونوڅرګنده څېره ده اوددوی دپوهې اواحساساتوډېرغوره محک دئ. که داتشریح ومنله سي نوطبیعي نتیجه يې داراوزي چې داولسواودهغودژبې ترمنځ اړیکی دومره سره نزدې دئ چې یويې باید دبل له مخې وپېژندل سي.ژبه داولس دخوی اوخصلت وروستی یادګاردئ. دی ور پسي زیاتوي چې ژبه دیوه ملت له یووالي سره په غوڅه توګه تړلې ده.

G.P.Marshليکلي دي: څرګنده ده چې دې وخت اولس ديوالي له پاره د ژبې يوالی اساسي توکی دئ. دملت په جوړښت کي دژبې اشتراک د دين او حکومت تر اشتراک زيات غښتلی عنصر دئ. ديوې ژبې همزمانه ملتونه که هرڅو دعقايدو او سياسي تشکيلاتو دتوپيرونو له امله دشکل له مخې سره بېل سوي وي ، خوپه اصل کي يو کلتور، يو ارمان او دحوادثو په مقابل کي يو راز عکس العمل لري.

۱) (ټوني کراولي په ليورپول کي زېږېدلی اولوی سوی دئ. داکسفورډ ، سوت ټامپټن ، رتجرز ، بارسيلونا او سانډياګو په پوهنتونو کي درس لوستی دئ. اوس (۲۰۰۵م کال) دمانچسټر پوهنتون د انګليسي ژبې پروفيسر دئ. دده په ليکلو آثارو کي ?Proper English) ، Language in History and The Politics of Language in Northern Ireland، او Standard English and The Politics of Language) ديادوني وړدي.

دهمدې عنوان مطالب دټوني کراولي د Standard English & the Politics of Language دکتاب له دوهم چاپ د ۵۲ ـ ۵۷ مخونو څخه اخيستل سوي دي.

لهجه dialect څه ته وايي؟

لهجه د خبرو اترو طرز يا د خبرو د افادې يوډول دئ. لهجې ته په انګرېزي کي dialect وايي چې ديوناني لغت dialectos څخه مشتقه کلمه ده او ډيالکټوس د خبرو کولو طريقې ته ويل کيږي. لهجه ديوې ژبې محلي نوعه هم بللای سو. لهجې ته فرېزيو لوجي phraseology هم ويله سوې ده (۱) او هغه هم د افادې د څرګندولو لاري ته ويل کيږي.

لهجې پر جغرافيايي ماحول سربېره په ټولنه کي ديوې ژبې د ويونکوله ټولنيزاو اقتصادي دريځ سره هم بدلون مومي. د کليوالو لهجه ، د بزګرو لهجه ، د مامورينو لهجه ، د اشرافو لهجه ، او نورې ډېرې لهجې يې په مثالو کي راتللای سي .

د ژبې پوهان په دې عقيده دي ، چې د ژبې لهجه هغه وخت منځ ته راځي چې ويونکي يې له خپل اصلي او طبيعي ټاټوبي څخه د ببلابېلو ټولنيزو ، اقتصادي ، سياسي او نظامي عواملو له امله نورو سيمو ته ولېږد ېږي او هورې د نورو ژبو په ګاونډ کي واقع سي او د نورو ژبو او ثقافت تر اغېزې لاندې راسي. د ځينو لهجو د انکشاف لړۍ دومره پسې اوږده سي ، چې يوه بله ژبه منځ ته راوړي .

)۱(ټوني کاولي ۸۳مخ

دژبوکورنۍ

ژبپوهانو دانسانانو دبېلابېلو نژادونو ، قومونو اوملتونوژبي سره مقايسه کړي دي اوهغه يې پرکورنيوباندي سره وېشلي دي. دژبودې رازمقايسې تهcomparative method وايي. ددې مقايسې په نتيجه کي دوی ته څرګنده سوې ده چي په ځينوژبو کي لغتونه يوله بل سره ورته ښکاري او له دې څخه داسي نتيجه راباسي چي داژبي په يوه واحده ژبنۍ کورنۍ پوري اړه لري. دوی هڅه کوي چي ددې ژبنۍ کورنۍ مبداء ژبه پيدا کړي. دغه مبداء ژبه زياتره فرضي hypothetical ژبه وي ځکه دهغې دسته والي دثبوت له پاره پوره اندازه ليکلي مواد په لاس کي نه وي(۱. (په ژبنيو کورنيو کي يوه دهندواروپايي Indo-Europeanژبوکورنۍ ده. دهندواروپايي ژبومفهوم واردواره دووتنوورونو جرمن ژبپوهانو ويليام ګريم اوجيکب ګريم نړۍ ته اعلان کړ. په دې وروڼو کي جيکب ګريم ديوقانون پرکشف باندي بريالی سو ، چي وروسته دګريم دقانون په نامه مشهورسو(۲) .ګريم پخپل قانون کي وښودله چي انګليسي ، جرمني ،لاتيني اوداروپاډ بري نوري ژبي په يوه کورنۍ پوري اړه لري اودا کورنۍ وروسته دهندواروپايي کورنۍ په نامه يادە سوه. پوهانو ته لا داخبره ښه پوره معلومه نه ده چي دهندو اروپايي ژبو مبداء چيري ده (۳). پښتو دهمدې کورنۍ د آريانۍ څانګي په ختيځ ښاخ اړه لري.

)۱ (السټريټيډ ورلډ انسايکلوپيډيا ـ ديارلسم ټوک ـ ۳۰۳۱ ، ۳۰۳۳مخونه ـ نيويارک

)۲(جيکب لـــــــودويګ ګريم (Jakob Ludwig Grimm(1785-1863 او ويليام کارل ګـــــــريم

Wilhelm Karl Grimm(1786-1859)دوه وروڼه وه چي څه دپاسه دوه سوه کاله وړاندي په جرمني کي اوسېدله. دوی پرجرمني فولکلورباندي ډېرکارو کړاود فولکلوريکو کيسويوه مجموعه يې راغونډه کړه چي نن Grimm?s Fairy Tales نومېږي. داکيسې په ټوله نړۍ کي شهرت لري خوپه وروستيو کلونو کي دکيسود کرکټرونو دخشن توب له امله ترانتقادلاندي راغلي دي. (وګ: السټريټيډ ورلډ انسايکلوپيډيا ـ لسم ټوک ـ ۲۴۲۷ مخ (

)۳ (هماغه اثر ـ ۲۷۴۲مخ

)۴ (ويکيپيډيا Wikipedia دايره المعارف ـ دانټرنيټ په حواله

ليکدود

دليکلو (writing) عمليه پريوه وسيله باندي دکرکټرونو (تورو) کيندل يا کښل دي. له دې فعاليت څخه مراد دلغاتو اونورو هغو جوړښتو سره اوډل يا ثبتول دي ، چې ديوې ژبې نمايندګي کوي. داوډلو او ثبتولوله پاره له ټايپ څخه هم کار اخيستل کېږي خودليک دقيق ماهران ټايپ کولو ته دليکلو عمليه نه وايي. ددوی په نزد ليکل (writing) او ټايپ کول (typing) دوې سره بېلې عمليې دي. په نړۍ کي دليکلو اساسي سيستمونه پرځلورو برخو وېشل سوي دي: لوګو ګرافي ، سيلابي، الفبايي اوشکلي. په دې ټولو کي يې زمونږ بحث وړ برخه الفبايي سيستم دئ. الفبې د سمبولونو يو مجموعه ده چې هر سمبول يې دژبې ديوه فونيم (ږغ) نمايندګي کوي. بشپړې الفباوي هغه الفباووته ويل کېږي چې داړوندي ژبې ټول اوازونه او حرکتونه په پشپړه توګه سره تمثيل کړلای سي. يعني که يوه ليکونکي ته ديوه لغت تلفظ ورکړه سي ، دی يې دليکلو ترعهده ووتلای سي اوکه يوه لوستونکي ته يوليکل سوی لغت وړاندي سي ، دی يې دتلفظ کولو تر عهده ووتلای سي.(۱) دسيمبولونو يا الفباوو په واسطه ديوې ژبې تمثيل ته د هغې ژبې ليکدود وايي. څرنګه چې ديوې ژبې اوبلې ژبې تر منځ او دغه رازپه يوه ژبه کي دننه دبېلابيلو لهجو ترمنځ دږغونو توپير سته ، ځکه نوليکدودونه هم توپيرسره لري. هرځومره چې ديوې مشخصې ژبې دلهجو دويونکوترمنځ راشه درشه اونور ټولنيز او کلتوري اړيکي سره نزدې کېږي، هغومره يې دواحدي ژبې اوواحد ليکدودله پاره زمينه برابرېږي .

ديوې ژبې دليکنې سيستم (ليکدود) تل دهغې ژبې دويونکود اړتياوو پربنسټ بدلون او انکشاف مومي. کله کله دوخت په تېرېدو سره دسمبولونو په شکل کي هم بدلون راځي. له همدې امله دئ چې ديوې ليکلې نسخې د انکشاف دځېړنې له لاري هم داړوندوويونکو د اړتياوو په باب معلومات ترلاسه کولای سو اوهم يې دوخت په اوږدو کي دبدلونونو په څرنګوالي پوهېدلای سو. دهمدې حقيقت له امله بايد دمتونو په ثبت اوخپرولوکي دخطاط دسليقې يالهجې په خاطر بدلون رانه وستل سي ځکه که داکاروسي ، متون مسخه کېږي اودژبې د تاريخي مطالعې په څېړنه کي څېړونکی بې لاري کېږي اوپرخپله څېړنه باندي غلطي نتيجې بناکوي .

دالفبې تاريخي سابقه لرغوني مصرته رسېږي اوپيل يې د۳۲۰۰ ق م څخه رانښول کېږي. لرغونو مصريانو دهيروغليف ددوه ويشتو سمبولو په ايجاداوانکشاف سره دخپلې ژبې کانسونينټونه را پېژندلي دي. د ليکدوددتاريخچې اودليک دډولونو څېړنه زمونږ تربحث وتلې ده

.

)۱ (اروا نباد پوهاند ډاکټر الهام لیکلي دي: د پښتو په اوسني لیکدود کې سیستم کې
د هر کانسونانتي ږغیز واحد (فونیم) له پاره یو خاص لیکدود کې واحد (ګرافیم) شته او کومه ستونزه
په کې نه احساسیږي. مګر د پښتو د ږغیز سیستم جوړښت او لې ږغیز واحدونه لري خو د لیکدود په
سیستم کې یې یوازې پنځه ګرافیمونه موندلای شو. له بلې خوا پښتو ځینې داسې ږغونه هم لري
چې له دوو واولونو څخه ترکیبیږي او په لیکدود کې ګرافیمونه ورته نشته
او د پښتو د لیکدود ستونزې له همدې کمبوتیو څخه راولاړیږي .
)وګ: دخان شهید یاد ـ ۷۴ مخ(

دپښتو لیکدود پرون اونن

دپښتو الفبې د منځ ته راتګ پرخبره باندې کورنې او بهرنې پوهان په یوه خوله نه دي. اوددې لانجې تاداو پردغه حقیقت باندې ولاړدئ چې دلیک مرحلې ته د پښتوژبې درسېدلو دوخت په باب مورېپوره مدارک په لاس کې نه لرو. دلیکدود پرسرباندې په اوسنۍ زمانه کې لانه توافق او یو لړ نورعیني واقعیتونه ددې خبرې ښکارندویي کوي چې پښتنو دې تر نورو ګاونډیوورو سته لیک ته اړتیاموندلې وي. ددې موضوع تفصیلي څېړنه مورېله خپل هدف څخه لیري کوي. د پخوانیو روایتو او اوسنیو څېړنوله مخې د پښتو الفبې ایجاد ، یاپه یوه روایت سمول دغزنوي سلطان محمود(۳۸۷ ـ ۴۲۱ هـ ق)زمانې ته رسېږي. داروایت د خیراللغات دمولف قاضي خیرالله نوښاري له خوا دنومورې کتاب په
مقدمه کې (د ۱۹۰۳ع چاپ) بیان سوی اوورو سته عام سوی دئ. قاضي خیرالله ددغه روایت نه راوي ښوولی دئ اونه یې هم ماخذ ، چې څېړونکي دي دنوروڅېړنوله پاره ورته مراجعه وکړي.
علامه رشاد (۱۳۰۰ ـ ۱۳۸۳هـ ش) ددغو روایتوتریادوني وروسته د پیر روښان بایزید(۹۳۱ ـ ۹۸۰ هـ ق) هغه ادعاراانقلوي چې وایي پر عربي تورو باندې دپښتوتورووورزیاتول دده(بایزید) کارنامه ده.(۱) د پښتوتوروپه جوړولوکې دروښان پیر دغه ادعاددده یوپیاوړي مرید او پیرو دولت لوانې په دغه بیت سره تاییدکړې ده:

افغاني لفظ مشکل و ، لوست کو ښې نه شه
ورته وشـــــوه، کننده دیارلس حرفـــونه

دپښتوداتوري دروښان پیردلوی عقیدوي اوسیاسي مخالف اخوند دروېزه ننګرهاري(۹۳۹ـ ۱۰۴۸هـ ق)له خواهم کارسوي دي اوله همدې استعمال څخه ګیورګ مارګنسترنې(۱۸۹۲ـ ۱۹۷۸ع) داسي نتیجه اخیستې ده چې ګویادروښان پیرپورتنۍ ادعا حقیقت نه لري(۲ .(
که دغزنوي سلطان محمود په وخت کې د پښتو الفبې په باب غښتلي اسنادترلاسه هم سي ، له دې حقیقت څخه سترګي نسي پټېدلای چې دغې الفبې دایجادله زمانې (پنځمي هجري پېړۍ) څخه بیادروښان پیرتروخته (لسمي هجري پېړۍ) پوري منظم اوپرله پسې تداوم نه دئ موندلی اوکه یې موندلی هم وي ، زمورېپه واک کې داسي اسناد نسته چې له هغو څخه دي ددغه تداوم دسته والي په باب داستدلال له پاره کارواخلو. دموجودواسنادوله مخې د پښتو الفبې مستندلیکلی ثبت چې وروسته یې زمورېترزمانې پورې له ډېروبدلونونوسره پرله پسې تداوم موندلئ دئ ،
دخیرالبیان لیکدوددئ چې زمورېپه څېړنو کې ورته روښانې لیکدودویل سوئ دئ.روښاني

لیکدود دغه غورځنګ په نشراتو اوشعري دېوانونو کي پالل سوئ دئ اوپه دغه لیکدود باندي لیکلي سوي نسخې د پښتو نسخو په زېرموکي موندل کېږي. تررونبناني ادبیاتو ، چي مراد مي درونبناني غورځنګ د پیروانو د ېوانونه دي ،په هاخوا زمورږ په لاس کي اوس داسي کومه خطي نسخه نسته چي دغه لیکدود دي یې پالللی وي.

درونبان پیرلوی مخالف اخوند درویزه اودهغه پیروان ځان ته خپل پښتو لیکدود لري چي په خپله نوعه کي خویو جلا لیکدود ورته ویلای سو ، مګرله رونبناني لیکدود سره یې په ځینو برخو کي ورته والی لیدل کېدای سي .

تردغه لیکدود وروسته نو زمورږ مخي ته د خوشحال خان خټک لیکدود (ځنځیري لیکدود) راځي .دالیکدود د خوشحال خان خپل ایجاد دئ. دده خپل آثار اودده دزامنو اولمسیو آثار په دغه لیکدود لیکل سوي دي او خپرښت یې تررونبناني لیکدود ځکه زیات دئ ، چي د خوشحال خاني غورځنګ ادبي ایجادات تررونبناني غورځنګ زیات اوپراخ دي. د خوشحال خاني لیکدود یوه وروستنۍ بیلګه ، چي دده تر عصرږ پر وروسته دده د کورنۍ دیوه پرد بس غړي دوست محمد خټک په قلم را پاته ده ، دبحرالعلوم(۳) خطي نسخه (د۱۲۹۰هـ ق کال خطاطي) ده. په دې نسخه کي دوست محمد خټک خپل قبیلوي نوم (تخلص)په خوشحال خاني لیکدود لیکي اود خټک کلمې د(ټ) پرځای (ط) کاږي او تر لاندي (ء) ورته ږدي .

د پښتو لیکدود د تاریخي سیرخبرونکي د پټې خزانې اودد غه عصرد لیکدود په باب هم ږغږي. خوځرنګه چي د پټې خزانې د غه اوسنۍ نسخه په دیارلسمه هجري پېړۍ کي خطاطي سوې ده ، ځکه نو دهغې له رویه د اصلي نسخې د لیکدود په باب تبصره کول ماته مشکله ښکاري.

خود هغو نسخو له مطالعې څخه چي د غه عصرته نزدې یا تر هغه وروسته لیکل سوي دي ، داسي ښکاري چي د خوشحال خاني لیکدود تراغېزې لاندي چي لیکلي سوي نه وي.

خو داخبره موباید په ټینګه په پام کي نیولې وي چي له خطي نسخو څخه په یوه عصرکي د مروج لیکدود یا پخپله د لیکوال یا شاعر لخوا کارسوی لیکدود معلومول ډېره ګرانه خبره ده. ځکه خطاطان د نسخو په کاپي کولو کي خپله ځاني سلیقه او خپله لهجه هرومرو داخلوي(۴. (په افغانستان کي د امیرشیرعلیخان ترزمانې پوري چي د پښتو کوم لیکدود په لږوډ ږبدلون سره رواج درلود ،هغه لیکدود دئ چي په مشخصه توګه له احمد شاهي عصره راهیسي په پښتو لیکنو کي پالل کېدئ. دې لیکدود کومه معیاري بڼه نه درلوده او ترزیاتي اندازې پوري دهرلیکوال اوشاعرپه سلیقه اوبرداشت پوري تړلی و .

په شلمه پېړۍ کي چي افغانستان ته د تجدد او مدنیت پالنې اغېزې د امیرحبیب الله خان (سراج

الملت والدین) په پاچهۍ کي د سراج الاخبار د خپرونو نوله لاري ورسېدلې ، نو پرځنګ يې د پښتو نشراتو له پاره عیني زمینه برابره سوه .سراج الاخبار په لومړي سرکي په سنګي چاپ خپرېدئ اوورو سته چې د عنایت مطبعه په کابل کي تاسیس سوه (۱۹۱۱ع) ، سراج الاخبار هم په حروفي تورو خپل نشرات پیل کړل. دا توري پارسي توري وه او پښتو مضامین او اشعار يې هم په همدې تورو خپرول.ځکه نو مورِ د دغي دورې پر پښتو لیکدود باندي د سراج الاخبار د نشراتو پر بنسټ نه سورِغېدلای. مورِ ته معلومه ده چې په سراجي عصر کي د حبیبیې مدرسې له پاره د پښتو درې کتابونه د مولوي صالح محمد په قلم لیکل سوي دي. دا کتابونه اوس زما سره نسته خو پخوا مي ترنظر تېر کړي وه .په هغو کي لومړی پښتو کتاب ښاغلي عبد الکریم بریالي (د پښتو لیکدود) په نامه پخپل نوي چاپ سوي اثر ۱۰۵ مخ کي په لنډه توګه معرفي کړی دئ. ماته د دغه کتاب په باب د ښاغلي بریالي له بیان او خپلو مشاهداتو څخه څرګنده سوه چې د کتاب لیکدود له هغه رسم الخط سره ورته دئ، چې وروسته د اماني عصر په (مرکه د پښتو) کي هم منل سوی و او تاسي به يې په راتلونکو کرښو کي تفصیل ولولئ.

د امیر امان الله خان په روښانه دوره کي د پښتو لیکدود له پاره منظمه رسمي هڅه د هغې ټولنې له خوا له سره راپیل سوه ، چې ٌ مرکه د پښتو ٌ نومېدله (۵ . (

مرکه د پښتو تر ۱۳۰۲ هـ ش کال د مخه منځ ته راغلې وه او لومړی رئیس يې مولوي عبد الواسع خان کاکړ او ترهغه وروسته يې دوهم رئیس عبد الرحمن خان لودین و. د مرکې دوولس تنه غړي درلودل او د وخت په اساسي قانون (نظامنامه د تشکیلات اساسی افغانستان) کي يې په درجېدلو سره رسمي او قانوني بڼه موندلې وه. د د مرکي وظایف د پښتو ژبې د قاعدو جوړول او د درسي کتابو ترجمه کول او نقلول وو(۲). د ښاغلي رفیع صاحب د څېړنې له مخې ، د مرکې چې د پښتو الفبې له پاره کوم لیکدود تاکلی و ، له اوسني مروج لیکدود سره يې زیات تو پیر نه درلود .یوازنی تو پیر يې دا و ، چې د (ځ) ډغ له پاره يې د (ح) ګرافیم ته یو تکی پرسر بل په غېږ کي ورکاوه. له هغو بېلګو څخه چې ښاغلي رفیع صاحب د (یوازینۍ پښتو) له کتابه را اخیستي دي ، ښکاري چې مرکې د کندهارۍ لهجې ځانګړتیاوي منلي وې.چې تفصیل به يې تاسي په راتلونکو پاڼو کي ولولئ.

د لیکدود کوم اصول چې (مرکه د پښتو) تاکلي وه ، په طلوع افغان اخبار کي هم په لږوډ ډول تو پیر سره تعقیب بدل. خو بل چاپې د پاللو هڅه نه کوله او تر ډېره بري اندازې د کاغذ پرمخ پاته سوي دي.(۷ (مرکه د پښتو د اماني دورې له ختمېدو سره پای ته ورسېده. کله چې په هیواد کي ترسقوي انارشۍ وروسته دولتي نظم د اعلیحضرت محمد نادر خان او د هغه د غښتلو ورونو په موټه ټینګ

سو ،ورسره سم يې په کابل کي د (انجمن ادبی) ترجوړېدو (۱۳۱۰ش)یو کال وروسته په کندهارکي د پښتو انجمن خبته کښېښوولهسوه.
د پښتو ادبي انجمن د ۱۳۱۱ش کال دلیندۍ په نهمه نېټه د کندهار ولایت په عامه سلامخانه کي دوزیرمحمد ګل خان مومند په وینا پرانیستل سو. نوموړي په خپله پرانیستونکې وینا کي د انجمن دندې داسي بیان کړې:
۱ـ انتشار د یوه مجله علمی اوادبی او اجتماعی اوتاریخي چی د پښتانه دشانه سره ښایی اومناسب ددغه کام اوژبی یی .
۲ـ جمع اوتدوین دلغات متفرقه د پښتو په هرکام اوهرکلی کی د پښتنوچی هرچیری وی اودفع اوورکول د مفهوم د اختلاف دلغات چی بلااندیشه دکوم مصیبت څه په میانځ کی وی یا پیدا شی.
۳ـ جمع کول اوټولول دادبی کتابونود پښتو ،چی مطبوع یاغیر مطبوع وی اوتشویق د تصنیف اوتالیف ددا سی آثارادبیه.
۴ـ ترجمه ددرسی کتابونوچی په موجب د پروګرام رسمی دوزارت معارف دافغانستان په مدرسواومکتبوکی ویل کیږی.
۵ـ ترجمه اوتالیف دنورمفید علمی اوفنی اوتاریخی اوغیره کتابونه عصری دهری ژبی چی وی په شرط ددی چی خلاف دعقاید اسلامی د مسلمان ملت د پښتون اومخالف د سیاست د حکومت مستقله دافغانستان نه وی.
۶ـ تاسیس دیو (ملی کتب خانه د پښتو) اوهم ضمناً دهغه کتابو نو چی د پاسنی مطالبود پاره مفید وی.
۷ـ په ذریعه د نشرد ((مجله ادبی)) جلب توجه د تمام ملت ودی خواته اوحاصلول د نیک بینی په نسبت د ((پښتو)) ً(۸ .(
دانجمن په دندوکي دلیکدود په باب مشخصه یادونه نه ده سوې خو دانجمن له نشراتو څخه څوک معلومولای سي چې دلیکدود یوه ټاکلې لارې تعقیبوله اوښاغلی بریالی وایي چې ً... دلیک په اندازکښی لږبدلون راوستلئ .... ً(۹). ښاغلي رفیع په ژبپالنه کي دانجمن د تشکیلاتو اونشراتو په باب ښه پوره څېړنه کړې ده خود لیکدود په باب یې څه نه دي ویلي .
د کندهار د پښتو ادبي انجمن په ۱۳۱۲ ش کال د کابل له ادبي انجمن سره یوځای سواوددواړوله ترکیبه څخه پښتو ټولنه منځ ته راغله.
پښتو ټولنه د ۱۳۱۲ ش کال د ثور په لومړۍ نېټه تاسیس سوه . دې ټولني خپل کاراووظایف ترخپلو مخکنیو انجمنونو منظم اوپراخ کړل اوهغه په دې ډول وه:

۱ـ دافغانستان د تاریخ تدوین او دافغانستان په تاریخي څرنګوالي له هره پلوه پوره ،پوره رڼا اچول .

۲ـ ژبي او ادب ته تحول او ترقی ورکول ، ملی آثار(فولکلور) دوطن له هره ګوټه راټولول او نشرول.

۳ـ دیوې عصري او عملی ژبې په حیث د پښتو ژبی د راژوندی کولو او تدوینولو کار.

۴ـ د کابل مجلې او کالنی اونورو وطنی جرائدو په واسطه ادب او ژبی ته ترقی ورکول او جهان ته په یو ابرومند صورت دافغانستان معرفی کول. (۱۰)

په ۱۳۳۳ ش کال د پښتو ټولنې په اهدافو او وظایفو کې یوژور بدلون راغی او دنویو وظایفو په لړکې یې ٌ د پښتو ژبې دلغاتو او قواعدو تدوین ، دضرورت له مخې دنویو اصلاحاتو او لغاتو وضع کول ، ادبي اولغوي څېړنې او د پښتو په لساني علومو پوری مربوط آثارلیکل او خپرولٌ شامل سول.(۱۱ (پښتو ټولنه دهماغه پیل څخه دلیکدوددیو کولو په لټه کې وه خو د دغه هدف د ترسره کېدو له پاره یې لومړنی منظمه هڅه ترخپل تاسیس پنځه کاله وروسته د ۱۳۲۱ ش د جوزا په میاشت (۲۱ می ۱۹۴۲ ع) د یوې غونډې په ترڅ کې چې دهیواد ۲۵ تنه پوهان اولیکوال پکښې راغونډ سوي وه ، پریوویشتو اختلافي مواد وباندې تربحث وروسته فیصله وکړه. تردې فیصلې شپږ کاله وروسته یې بیا د ۱۳۲۷ ش کال د سنبلې په اتمه (۳۰ اګست ۱۹۴۸ ع) د افغانستان اولرو پښتنو یوې ۱۹ کسیزې ډلې غونډه وکړه او په هغه کې یې پریولړ اختلافي مواد و فیصله وکړه .دریمه فیصله د ۱۳۳۷ ش کال د سنبلې په ۲۵ مه (۲۷ اګست ۱۹۵۸ ع) د افغانستان ، پښتو نو ټولیکوالو او پوهانو په ګډون غونډه وکړه او دلومړی فیصلې پرځلورو مواد ویې له سره بیاغور وکړ او دنورو ۷۳ مواد و پرسریې موافقه سره وکړه .

په دې فیصلو کې د پښتو الفبې پرسرله (ړ ـ ړ) پرته نورا ختلاف نسته او هغه هم په ټولو فیصلو کې (ړ) ټاکل سوی دئ. په لومړی فیصله کې په (لړ ـ ولړ) کې د (ولړ) شکل فیصله سوی دئ او په دوهمه کې دواړه صورتونه منل سوي دي. په لومړی فیصله کې په (لخ ـ لوخ) کې (لخ) فیصله سوی دئ خو په دریمه فیصله کې بیرته په (لوخ) باندې تعدیل سوی دئ. په لومړی کې په (مونږ ـ مورږ) کې (مونږ) فیصله سوی و ، خو په دریمه کې دواړه منل سوي دي. د غه راز په ټولو فیصلو کې (رغ ـ غږ) دواړه شکله منل سوي دي. په لومړی فیصله کې د اروانباد الفت د کتاب په حواله د (شو ، شي ، شته ، ...) اشکال منل سوي دي خود ښاغلي بریالي د کتاب په ۱۱۲ مخ کې ورته کښل سوي دي (دواړه صحیح دي) خو د دوهمې فیصلې په برخه کې یې دغه اختلاف ته (دواړه) قید نه دئ وراچولئ (۱۱۵ مخ) . زمالاس اوس اصلي فیصلې ته نه رسېږي چې د دغه اختلافي روایت حقیقت ځان ته معلوم کړم .

ددې فيصلو ټول اختلافي مواد راوړل دلته لازم نه دي اولوستونکي يې دا روانباد ګل پاچاالفت په (ليکوالی ، املاءاوانشاء) نومي اثر کي او دغه راز دښاغلي عبدالکريم بريالي (د پښتو ليکدود) په نامه کتاب کي لوستلای سي. لکه وړاندي چي مي مثالونه راوړل ،په دغو دوو کتابو کي راغلي فيصلې يوله بله توپيرسره لري .

دليکدود په برخه کي ددې فيصلو تطبيقي اړخ په افغانستان کي تر يوې اندازې عملي سوځکه چي يورازمرکزي دولتي ملاتړ ورسره موجودو.خوترکومه ځايه چي ماته معلومات سته په لرو پښتنو کي د آزادو مطبعو سته والي ددغو فيصلو په تطبيق کي خنډونه اچول او عملي اړخ يې نن لاهم کمزوری ښکاره سوی دئ .

زمورږمعاصرژبپوه دوکتورزيارصاحب دغو فيصلوته داهميت په سترګه نه ګوري اووايي چيٌ پخوابه په پښتو ټولنه يا پښتومرکه کي داسي کارکېده چي لاس به پورته کېده ، که به دکندهاريانولاسونه زيات شوه دکندهاريانو پښتوبه شوه ، که به دننګرهاريانو دازيات وو ، دهغوبه شوه. خومورږداکارپرېښوده ... زمورږله پښتو ټولني اوبياستر انسان محمد ګل خان سره داتوپيروچي هغوی لومړی غوښتل چي د لاس په پورته کولو اوريفرنډم له لاري يوستنډرډ ليکنی فورم پيداکړي اوپه تېره بياوزيرمحمد ګل خان دخلکوپه خولوکي ژبه ورسموله ، دا امکان نه لري ....ٌ(۱۲)

په افغانستان کي دکره پښتوژبي دغورځنګ ترمنځ ته راتګ وروسته د پښتو ټولني په فيصلوکي لاسونه ووهل سول اود(شو ، سو ، ...) فيصلې خويې د پښتوستورولهخوالاهم ماتي سوې.

اوداکاردې حقيقت ښکارندويي کوي چي دفيصلوپروخت درايواتفاق نه و اود پوهاندزيارصاحب خبره پرځای ده.

د پښتوليکدود په باب وروستی فيصله دباړه ګلی د سيمينارفيصله ده. داسيمينارپه ۱۹۹۲ع کال په باړه ګلی کي د پښتونخوا او افغانستان دمهاجرولیکوالوپه ګډون جوړسو. د سيمينارد منځ ته راتګ زمينه دهغوټولنيزو اوکلتوري اړيکولهاملهبرابره سوه چي په افغانستان کي دثوردبخولي(فاجعې) له خاطره پاکستان ته دافغانانو دډله ييزمهاجرت وروسته دلرواوبرو پښتنو ترمنځ ټينګي سوي وې. په دې سيمينارکي دتېروفيصلوځيني مواد تعديل سول اودښاغلي رفيع صاحب دخولې خبره ده چي په مجموع کي هغه ليکدود ترډېري اندازې ومنل سوچي په افغانستان کي پالل کېدئ. داسي ښکاري چي د سيمينارله نتايجوسره ځينوپوهانو ،چي په سيمينارکي يې برخه نه وه اخيستې، په ځينوبرخوکي موافقه نه درلوده. د پښتورنامتو ليکوال اروانباد قلندرمومند خوله لومړي سره د سيمينار پرضدو. ځکه ده خپل ځان ته

نوی لیکدود را ایستلی و او کتابونه یې (پټه خزانه فی المیزان او خیرالبیان او نور) هم په خپاره کړي وه. پوهاند دوکتور زیار صاحب دباړه ګلی فیصلوته انتقادي نظرلري اولیکي چې په دې سیمینارکي ځینې منلي اوعامي سوي سمونې بیرته باطلي سوي دي. لکهٌ عربي ټول پورویبونه په اره بنه لیکل لکه قمیص، طمع، شمط ..نیم کانسونینټي (معدوله) واونه لیکل لکه په خله(خوله) ، ګټ(ګوټ) ... کې ، همدارنګه دپښتو اوږده یامجهول (و) پرځای له پښې (ضمې) او اوږدې یامجهولې (ې) پرځای له زبر(کسرې) کار اخیستل لکه په ګمان (ګومان) ،رمان(رومان)اوګله(ګډله یاګیله) ،ډموکراسي (ډیموکراسي) اوله دې ټولوسره تر (ک) ، (ګ) غوره ګڼل چې یوبې سروبوله کاردی ، ځکه داخوکوم غبرګڑبیزسېمبول نه دی چې کړی ور واچول شي او خوشې یوتوری پرپښتوابېځې(الفباء) ورسرباری شي چې هم تخنیکي ستونزه(ټایپ، کمپوزاوپرینټ په اړه) رامنځته کوي اوهم اقتصادي اومهالي هغه.ٌ(۱۳ (دې سیمینارته دزیارصاحبٌ ۱۲۲ معیاري آرونهٌ وړاندي سوي وه خوونه منل سول چې دوکتورزیارله دې بابته خپل ناراضیتوب ښوولی دئ. (۱۴ (ډاکټرپالوال دباړه ګلی له دې فیصلې سره موافقه نه لري چې وایي په پښتوکي (مد) نسته. دپالوال صاحب په عقیده پښتومدلري اوده دهمدې موضوع اویولړنوروخبروپه باب خپل دلایل په تفصیل سره پخپل نوي کتاب(معیاري پښتو-۹۷ مخ)کي راوړي دي.

ښاغلی سرمحقق زلمی هیوادمل په دې برخه کي مصلحت آمیزه نظر ورکوي اولیکي:ٌ... کومې فیصلې چې ددې سیمینارپه نتایجومرتبې شوې دتطبیق ساحه یې دپخوانیوفیصلوپه پرتله ژوره او پراخه وه ، خوزه ورسره داخبره زیاتول غواړم، چې دافیصلې ځینې تخنیکي مشکلات لري ، ددې لپاره چې دتطبیق ساحه نوره هم پراخه شي د افغان، پښتونخوا(سرحد)اوجنوبي پښتونخوا(بلوچستان)د متخصصو ژبپوهانویوه ډله بیاپرې غوروکړي ، هغه مشکلات او تخنیکي ګرانۍ چې پکې شته ، هغه پکې رفع کړي اوبیایې دتطبیق ساحې ته وړاندي کړي وروسته تردې باید دپښتنود ببلوببلو سیمو او ثقافتي حوزورسم الخطونه سره یووي.ٌ(۱۵ (ښاغلي هیوادمل داتخنیکي ګرانۍ ښوولي نه دي چې کومي دي خود بیان له سیاقه یې ښکاري چې له فیصلوسره یې بشپړتوافق نسته.

دپښتولیکدودپه باب ځینې شخصي اوانفرادي هڅې هم سوي دي لکه دشهید خان عبدالصمد خان لیکدو ، دوزیرمحمدګل خان لیکدود ، دقلندرمومندلیکدود اونور. خوددې ټولولیکدودوزنې دهغوی د مخترعینوتروفات وروسته ورتړلي سوي دي.

دلیکدودپه ټاکلوکي زه داسي نظرلرم چې مورباید دپښتو ږغونو (فونیمونو) له پاره

د سیمبولونو پر ټاکلو فیصلې وکړو ، نه د تلفظونو په باب. د مثال په توګه پردې خبره باید توافق وسي چې اوږده یا مجهوله (ې) څه رازولیکل سي. په دې برخه فیصله سوې ده چې دوه ټکي دي سرپرسرورکړه سي. بس همدا فیصله ده. اوس که دژبې ویونکي په هرلغت کي د اوږدې (ې) اړتیا احساس کړي ، همدغه شکل به ورته راوړي. موږ که په لیکدوکي د اخبره فیصله کووچې اوږده(ې) دي په پلانی کلمه کي استعمال سي ، دادلیکدود سمونه نه ده ، بلکي د تلفظ اصلاح کول دي. د تلفظ اصلاح کول په فیصله نسي ترسره کېدلای بلکي دهغه له پاره یو اوږد تدریجي بهېر او مشخص ژبني او تاریخي شرایط برابرېدل لازم دئ. دلیکدود پرسر د اختلاف اساسي ستونزه همدغه مسئله ده اوزمورږدژبې متخصصین ورته ډېره پاملرنه نه کوي. د پښتو ټولنې په فیصله کي ویل سوي وه چې شو ، شم ، شي به لیکو ـ بخښل ، کښېنستل به لیکو ـ چې ، کې، مې به لیکو ـ ږغ ، غږ به لیکو ، نورنود هرچا خوښه چې هرازیې تلفظ کوي. سو ، سم ، سي یې تلفظ کوي او که بخل او کښېنستل او که چې ، کې ، مې. د دې عجیبې فیصلې له مخې نو ګویاد (ش) ګرافیم د (س) او ازهم ورکولای سي، (بښ) چې په کوموتوروکي راغلی دئ ، دانګریزي په شان ګونګ (silent) کېدلای هم سي او مجهوله (ې) د معروفې(ي) کارهم ورکولای سي. د (بښ) او (ږ) په برخه کي د اخبره پرځای ده چې لیکلی ګرافیم باید په همدې شکل وي خو په وینګ کي دي هره لهجه خپل د اپه پام ونیسي ، ځکه دا د عین ګرافیم او فونیم ببلابېل تلفظونه دي. مګر د (سو) او (شو) په باب د احکم چې (شو) به یې لیکو ، نوردهرچا خوښه چې څه رازیې تلفظ کوي ، یوه بې بنیاده خبره ده. ځکه (س) او (ش) دوه جلا ږغونه اودوه سره ببل ګرافیمونه دي او پښتانه ددواړو په لیکنه اولوستنه کي هیڅ رازمشکل نه لري. دا به یوه ژبنی مضحکه وي چې (ش) به لیکو ، که یې څوک (س) تلفظ کوي ، پروانه لري. که دادیوې قاعدې په توګه ومنل سي نوآیا په نوروشین لرونکولغاتوکي به هم داجراوړوي که یا؟ له بلي خوا چې لهجوته د تلفظ حق ورکول کېږي اود (س) او (ش) په تلفظ کي دوی خپل اختیارلري ، نو په لیکلوکي ولي داحق نه ورکول کېږي. که د تلفظ له پاره د دغه شان حکم په برخه کي ژبنی جواز موجود وي ، نوولي یې په لیکلوکي دغه رازجوازنسته. داکارکه څوک دنه پوهېدني له مخې کوي یایې یودبل له مراعته کوي ،په دواړوصورتوکي زمابه نظردژبپوهني په اصولوکي یوناوړه بدعت دئ. د دې پرځای یې معقوله فیصله داده چې د کښېنستل او کښېناستل دواړه شکله دي ومنل سي ، چې ـ مې ـ کې که چا په مجهوله (ې) تلفظ کول ،همداسي دي ولیکل سي او که یې په معروفه تلفظ کاوه د (چې ، مې ، کې) په شکل دي ولیکل سي. په دې صورت کي به نود الفبې یوه ګرافیم ته د تلفظ دوه بارونه ورپه شاسوي نه وي. په انګریزي ژبه کي د همدې ضرورت له خاطره دئ چې colourاو color ـ labour او laborدواړه شکلونه هم په ورځنیولیکنوکي کارېږي اوهم یې په

ډیکشنریو کي ثبت کړي دي. ما له همدې اسیته د انګریزي ژبې د اکسفورډ کوچنۍ ډیکشنرۍ (۱۹۹۸ع کال چاپ) لومړي څلورردیفونه سرسري وکتل او یوزیات شمېرتوپیري ثبتونه مي پکښې وموندل. که مي ټول ردیفونه کتلي وای ، دتوپیري لغاتوشمېر ترسوو هرومرو اوښتئ. داتوپیري لغتونه مي داسي سره طبقه بندي کړل:

هغه لغتونه چي بریتانوي او امریکایي لیکنه یې توپیرسره لري:

Arbor (US)	Arbour
Ardor (US)	Ardour
Armor (US)	Armour
Ax (US)	Axe
Behavior (US)	Behaviour
Caesarean(US)	Cesarean
Cesium (US)	Caesium
Caulk (US)	Calk
Cancel (US)	Cancell
Catalog (US)	Catalogue
Cecum (US)	Caecum
Cenobite (US)	Coenobite
Center (US)	Centre
Centerboard (US)	Centreboard
Centerfold (US)	Centrefold
Clamor (US)	Clamour
Color (US)	Colour
Colter (US)	Coulter
Cozy (US)	Cosy
Defense (US)	Defence
Disfavor (US)	Disfavour
Dishonor (US)	Dishonour
Distill (US)	Distil
Dolor (US)	Dolour
Drafty (US)	Draughty

هغه لغاتونه چي (Z) یې په (S) باندي اوښتی وي.

Apologise	Apologize
Atomise	Atomize
Authorise	Authorize

Canalise	Canalize
Capsulise	Capsulize
Centralise	Centralize
Characterise	Characterize
Civilise	Civilize
Collectivise	Collectivize
Commercialise	Commercialize
Computerise	Computerize
Criticise	Criticize
Customise	Customize

دهمدې څلورو ردیفونوربېلابېل توپیري لغاتونه

Artefact	Artifact
Bale	Bail
Barracuda	Barracouta
Blather	Blether
Bogyman	Bogeyman
Bogy	Bogey
Band	Bond
Bodge	Botch
Bolt	Boult
Bragg	Brag
Berk	Burk
Caddie	Caddy
Calyk	Calix
Caravel	Carvel
Caster	Castor
Comb	Combe
Cony	Coney
Dene	Dean
Dyke	Dike
Despatch	Dispatch
Doily	Doyley
Drier	Dryer
Drily	Dryly

هیڅ انګرېزي ژبی له دې توپیري لغاتو څخه هیڅ یوه ته غلط یا معیاري نه وایي. ددوارو ډولونو ثبت

او کارول یې په ټوله معنا اختیاري دي .
موږ که د دوکتور زیار صاحب خبرهٌ ژبه د خلکو په خولو کي وراصلاح کووٌ، نو په دې هم باید سرخلاص کړو ، چې دا بار مزله ته نه رسېږي. عملي او معقول حل یې هغسي دئ ، لکه ما چې بیان کړ. په دې صورت کي به له لهجوي اصطکاکونو څخه هم خلاص سوي یو او په ببڼایه ناندرو به موو خت هم نه وي ضایع سوی .
لهجوي تلفظونه د هغو خپلوویونکو ته پرېږدئ. که یې د تغیر اړتیا او شرایط برابرسول ،هرومرو بدلون پکښې راځي. زماد خپلې مشاهدې له مخې د برش کاله وړاندې ماله خپلو پکتیاوالو ټولګیوالو څخه د پوهنتون په لیلیه کي د خور، مور کلمات د خبر، مبر په شکل اوربدل. اوس یې هغوی پخپلو منځو کي لاهم نه سره وایي. د تلفظ دا سمبده د پښتو ټولنې د فیصلو معجزه نه ده بلکي د هغو اجتماعي اغېزو نتیجه ده چې زما پر دغو ټولګیوالو باندې د نورو لهجو له پښتنو سره د ګډ ژوند له لارې پرېوتلې وې.
د کندهار په پارسیبانانو کي زماد وړکتوب پر وخت په (غ) باندې د (ق) بدلېدل په ټوله معنا عامه خبره وه. خو اوس دا تلفظ ترزیاتې اندازې پورې په تېره بیا په نوي تعلیم یافته نسل کي له منځه تللی دئ. نه کومه فیصله ترمنځ سوې ده او نه تلفظ په فیصلو باندې بدلون مومي.

)۱ (خیرالبیان د کابل چاپ ـ سریزه ـ ۲۲ مخ
)۲ (هماغه اثر ، هماغه مخ
)۳ (بحرالعلوم د دیني عقایدو ، فرایضو ،نصیحتونو ، حکمتونو او اخلاقي ، تاریخي او عرفاني کیسو یوه منظومه مجموعه ده چې زیات وکم شل زره بیته کېږي. د دې کتاب یو ازنی نسخه د مولف پخپل لیک د کابل په ملي آرشیف کي خوندي ده. لومړی برخه ،لس زره بیته یې د دې قلم چلوونکي له سریزې او حاشیو سره په ۱۳۷۳ هـ ش کي برابره کړې او په ۱۳۸۳هـ ش (۲۰۰۴ع) کي چاپ سوې ده. په دغه کتاب کي دوست محمد خټک د ځان د پېژندلو په باب وایي چې د محمد اکرم زوی ، د کرم خان لمسی او د زمان خان کړوسی دئ. په پښتانه شعراء دوهم ټوک کي یې زمان خان د زرنام خان زوی د پاینده محمد خان لمسی د عبدالقادر خان خټک کړوسی او د خوشحال خان کوسی بللی دئ. دوکتور عارف عثمانوف په خپل کتابٌ خوشحال خان خټک او دده ادبي مکتب ـ ۱۸۱مخٌ کي د مرحوم بینوا د پښتونستان نومي کتاب د ۴۱۵ مخ په حواله ، زرنام خان د عبدالقادر خان زوی بللی دئ .
)۴ (د دې کار مثالونه دان د پاسه دي او حتی نن ورځ چې د متن برابرولو اصول ټاکل سوي او په

ټولوژبو کي خپاره سوي هم دي ، د متونو برابرونکي د شاعرپه لهجه کي لاس وهي او په اصطلاح معیاري کوي يې. د(په) پرځای (پر) په ننباسي او برعکس يې لاهم. د عبدالقادرخان خټک د ډوان په کندهاري لهجه او د احمدشاه بابا ، میرزا حنان بارکزي ، شمس الدین کاکړ او... د ډوانونه په یوسفزی لهجه خپروي .

)۵ (زمونږ لیکوال دا نوم د پښتو مرکه کاړي چي سمه بڼه يې هم داده. خومونږ ته په کارده چي دغایو ، ټولنو او مرکزو په نومو کي لاس ونه وهو او دچاخبره معیاري يې نه کړو. داکارمو بیابل وخت د نومونړي عصر د پښتو ژبي په ګرامري څېړنه کي خطاباسي. ډاکټرپالوال په (خوشال خان) باندي د خوشحال خان خټک د نامه بدلول هم د شاعرپه نامه کي لاسوهنه بولي او کړي يې.(وګ: معیاري پښتو ـ ۴۳۶مخ(

)۶ (رفیع ، حبیب الله ، ژبپالنه ـ ۸۴ مخ ، ۱۳۶۱ش ، کابل

)۷ (په ٌرویدادلویه جرګۀ دارالسلطنۀ کابل ۱۳۰۳ٌ چي د پښتوویناووکومه برخه خپره سوي ده ، په هغې کي دمرکې لیکدود کورټ په پام کي نه دئ نیول سوی.

)۸ (ژبپالنه ـ ۹۳ مخ د پښتو مجلې لومړي کال د ۱۸، ۱۹ مخونو په حواله

)۹ (د پښتو لیکدود ۱۰۴مخ

)۱۰ (ویښ ـ رازمحمد ـ پښتو کتابونه ـ ۴ مخ ـ پښتو ټولنه ـ ۱۳۳۷ ش

)۱۱ (پښتو کتابونه ۱۲مخ

)۱۲ (ښکلا مجله ـ څلورم کال ، دریمه ګڼه ، ۵۰مخ .

)۱۳ (د پښتوژبې دودې اړتیا اولاړې چارې ـ ۸۴مخ

)۱۴ (ده د سیمینارافغان برخه والوته په انک(طعنه) سره د(لاسکتوي) لقبونه ورکړي دي اوځینې نور پیښوري برخه وال يې د(شیخ العلماء) په لقب ټکولي دي (وګ: پښتو ـ پښتانه.... ، ۳۱۰ ـ ۳۱۱مخونه)

)۱۵ (تېرماخذ ۲۴مخ.

معیار ــ دژبې دمعیاري کولواړتیااواړتیا

څرنګه چې موږپخپله ژبه کې دمعیارتاکلوله پاره په لیري زمانو کې کومه تاریخي اومسلسله عنعنه نه لرونومجبوریوچې دنوروژبود معیار تاکلو جریان دخپلې ژبې دمعیاري کولوله پاره دلارښود په توګه لومړی زده کړو اوبیابې کوزده کړو.

ماته اوس سمدلاسه ددې امکانات سته چې دانګریزي ژبې د معیاریت پرهڅوباندې څېړنه وکړم اوبیاددغوهڅوپه رونا کې دپښتو ژبې دمعیاري کولو پرمسئله باندې ورغبږم. ددې څېړنې په ترڅ کې به پخپله دمعیار(Standard)مقوله هم لږوډ پرتشریح سي.

په اروپایي ژبو کې دمعیار (standard)مفهوم په ببلابېلو معناووسره ثبت سوئ دئ چې په هغو کې یې لږترلږه دوې اساسي معناوي تر نورو ډېري څرګندي دي. لومړی یې دنظامي سمبول مفهوم دئ چې په هغه کې بیرغ، مجسمه ډوله تصویرونه اونورراتلای سي. دغه سمبولونه د جګولکړوپرسردوانیویانوروځایوپرسرځورندوي اودیوه معتبر مرکزي ځای دښوولووظیفه سرته رسوي.دغه ځایونه دفوجیانود غونډېدومرکزونه څرګندوي.لکه دپاچادوانۍ،دغټواشرافویا آمرینو د ودانۍ ننباونه.دمعیاریاستندرډ په دغه رازاستعمال کې د عمومیت، یووالي اولږترلږه دیورازمتحدالشکل والي ژورمفهوم نغښتی دئ.

دمعیاردوهمه معناله لومړۍ څخه ببله ده. په دې معناکې معیاردیوې اندازې یاوزن یوه نمونه رابنیي. دمثال په توګه داوږدوالي داندازه کولوفلزي میله(نیم ګزی) ، دظرفیت دمعلومولولوښی،دوزن دښوولو اوسپنیزه کتله(کانۍ) اونور.

یوبل معیارهم سته چې داصل(original)په معنادنقل (copy) په مقابل کې کاریږي. کاپي په ورځنیوچاروکې دیوه واحددقانوني څرګندونې په توګه کارورکولای سي خواصل ته باید وروستۍ اونهایي مراجعه وسي. په مثال کې یې دلیک اصل، دکتاب اصل،دفرمان اصل اونورراوړلای سو.

په دې ټولومعیاروکې داعتبارauthoritative، عمومیتcommonality ، یووالي unityاومتحدالشکل والي uniformity مهم مفاهیم په ګډه پراته دي.

په راتلونکوپاڼوکې به ولولوچې دغه مفاهیم څرنګه د"معیاري ژبې" په اصطلاح کې په کاراچول سوي دي اوپه دې ترڅ کې به ووینوچې انګریزي لیکوالوخرنګه د"معیار" اصطلاح له اوولسمي اواتلسمي پېړۍ څخه کارکړې ده اوهم به دغه رازهغه هڅې وڅېړوچې په دې اړه دنونسمي اوشلمي پېړۍ په ژبنیوانکشافاتوکې سرته رسېدلي دي. خبره به واردواره پخپله له"معیاري ژبې" راونښلووچې څه ته وایي ؟

معياري ژبه څه ته وايي ؟

معياري ژبه هغه منلې سوې ژبه ده چې ديوه ژبنې قلمرو په هره جغرافيايي سيمه کې دپوهېدلووړوي.معياري ژبه دادبياتو او ميډياژبه وي اودا ديوې ژبې هغه ځانګړې نوعه (variety)ده چې قانوني يا يوځه قانوني دريځ ورکړه سوی وي. ويل کېږي چې دا ديوې ژبې صحيح ترينه لهجه (dialect) ده. معياري ژبه زياتره (هروخت نه) ديوه هيواد د پايتخت پرژبه تکيه لري. دژبې دغه شکل په ځانګړې توګه هغوزده کوونکوته ورزده کېږي چې غواړي دغه ژبه زده کړي اود همدې ژبې ټول ليکلي متون هماغه دمعيارپه نامه منل سوې املا او ګرامري نورمونه پالي . ځيني په نړيواله سويه منلي سوي ځانګړتياوي چې يوه معياري ژبه په تشخيص کېږي ، دادي:

ــ يومنل سوی قاموس ياقاموسونه چې ټول معياري سوي لغاتونه اودهغو املاء پکښې درج وي ؛

ــ يومنل سوی ګرامرچې دژبې ټول شکلونه ، قاعدې اوجوړښتونه پکښې ثبت سوي وي اوهم داخبره پکښې څرګنده سوې وي ، چې کوم شکلونه بايد استعمال سي اوکوم بايد نه سي ؛

ــ دتلفظ يومعياري اومنل سوی سيستم چې ويونکي ورته ديوه علمي اومناسب تلفظ په ستر ګه وګوري اودغه رازله سيمه ييزواغېزوڅخه پاک وي ؛

ــ يوه موسسه(institution) چې ددغې ژبې داستعمال چاري پرمخ بيايي اودهغې داستعمال دنورمونوپه ټاکلوکې واک (authority) ورکړه سوی وي. لکه دفرانسې اکيډيمي Academie francaiseيا رويال سپېنيش اکيډيمي Royal Spanish Academy چې صلاحيت لرونکي موسسې دي ؛

ــ ديوه داسي منشورياقانون سته والی چې دغې ژبې ته دهيواد په قانوني سيستم کې رسمي قانوني ځای ورکړي ؛

ــ په عامه ژوند کې (په محاکمو او مقننه موسسوکې) ددغې ژبې کارول ؛

ــ دادبياتو يومرکزدرلودل ؛

ــ په همدې ژبه باندې دمهمو مقدسوکتابوژباړل چې دويونکوله نظره سپېڅلي اومعتبروي ؛

ــ په ښوونځيوکې دژبې دمعياري ګرامراواملاء تدريسول ؛

ــ بهرنيوزده کوونکوته دتدريس له پاره دژبې دغه ځانګړې بڼه يالهجه ټاکل.(۱)

دمعياري ژبې منځ ته راتلل دبېلابېلوژبنيوتجويزونودبريالېتوب نمايندګي کوي. دهغې ټاکل

دامعنالري، چې دهغو سیموژبه نورله ارزښته لوېدلې یاغورځول سوې ده،چې له دغه معیارسره توپیرلري. ددې خبري بیامعناداده چې په ځینوهیوادوکي دمعیاري ژبې ټاکنه یوه ټولنیزه اوسیاسي مسئله ده .
دمثال په توګه په ناروې کي دوې موازي معیاري ژبې سته. یوه یې Bokmal نومېږي چې تریوې اندازې پورې دډنمارکې سابقې پرهغه سیمه ییز تلفظ باندې ولاړه ده چې پرناروې باندې دډنمارک دواکمنۍ پروخت رواج و ،اوبله یېNynrosk نومیږي چې دابیادلویدیځي ناروې دلهجوله ترکیبه جوړه سوې ده. خوایټالویان چې حتی ترنارویژیانو زیاتي یوله بله مختلفي لهجې لري ، بیاهم یوه معیاري ایټالوي لري. عجیبه لاداده چې دایټالویانو معیاري ژبه دروم پرلهجه باندې تکیه نه لري ، بلکي دفلورانس پرلهجه ولاړه ده. په اسپانیا کي هم معیاري اسپانوي دماډرید پرګړدودباندې نه،بلکي دډېرلیري شمالي ولایتValladolid پرویناولاړه ده. په ارجنټاین اویوروګوای کي بیامعیاري اسپانوي ددغوهیوادودپایتختویعني دبونیس آیریس او مونټیویدو د لهجوپربنسټ تدوین سوې ده.

معیاري جرمني بیادیوه ټاکلي ښاریاسیمي پراساس منځ ته نه ده راغلې بلکي دځوسووکلونوپه اوږدوکي یې انکشاف کړی دئ. ددغو ځوسووکلونوپه اوږدوکي لیکوالوهڅه کوله ، داسي رازلیکنه وکړي چې په یوه پراخه ساحه کي دپوهېدلووړوي.د۱۸۰۰ ع کال تر شاوخوا پوري معیاري جرمني یوازې په لیک کي موجوده وه. په دغه وخت کي د شمالي جرمني اوسېدونکوته، چې دمعیاري جرمني ژبې پرخلاف یې د ټیټې جرمنۍ ژبې لهجې ویلې ، معیاري ژبه لکه یوه بهرنۍ ژبه داسي ایسېدله اودخارجي ژبې په شان یې زده کوله. وروسته شمالي تلفظ د معیارپه توګه ومنل سو اوپه جنوب کي یې هم خپورو کیښ. ورپسې د)Hanover ۲(په شان سیموکي سیمه ییزه لهجه یومخیزه مړه سوه .
په معیاري فینلینډي ژبه کي دلغاتو اساسي جوړښتونه زیاتره د لویدیځي فینلینډۍ لهجې پربنسټ جوړسوي دي.

په یوناني ټولنه کي تراوسه لاهم دویلویوه معیاري ژبه نه ده رامنځ ته سوې ځکه په یونان کي هره کمیونیټي خپل ځان پرنورو ګاونډیو ټولنو باندې دلرغونتوب ، وقار، ذکاوت اونورو وړتیاوو له مخې لوړه ګڼي. دوی تل دقدرت ، ثروت اونفوذ پرګدۍ یوله بله سیالۍ کوي اودې ته حاضرسوي نه دي چې دحکومت ترقانون په هاخوادي دژبې قوانین هم ولري. (۳ (

په جنوبي اسيا کي دهندوستاني ژبي دوو معياري لهجوته رسمي بڼه ورکړه سوې ده چې هغه دوې لهجې هندي ، دهندوستان رسمي ملي ژبه ، اواردو ، د پاکستان رسمي ملي ژبه اودهندوستان رسمي محلي ژبه ده . په نتيجه کي له هندوستاني ژبي څخه زياتره هندي ـ اردو مراد وي.
نوري معياري ژبي ډېرپرله پېښلي اړخونه نه لري. د پاريس د فرانسوي ژبي تفوق د معاصرفرانسوي ادب تاريخ په اوږدو کي په پراخه اندازه منل سوی دئ او چاڅه پکښې ويلي نه دي .
دبريتانيا په انګرېزۍ کي معياري تلفظ دلندن ښار د ممتازو طبقو پر ژبه باندي ولاړدئ اودغه رازدانګلستان دښوونځيو د خصوصي بورډ پر sociolect باندي تکيه لري.

دامريکا په متحده ايالاتو کي دامريکايي انګرېزۍ ببلابېل ډولونه سته خوعمومي امريکايي لهجه رسمي نه ده ځکه په هغې باندي زياتره امريکايان په روانه توګه پوهېږي. په داسي حال کي چې دامريکا د متحده ايالاتو فيډرال حکومت رسمي ژبه نه لري ، زياترو امريکايي ايالتونو انګرېزي ژبه درسمي دولتي ژبي په توګه تاکلې ده اوپه هغو کي لوزيانا ، نيومکسيکو ،هاوايي،پيرتوريکو ،ګوام، او امريکايي ساموا انګرېزي اويوه بله ژبه درسمي دولتي ژبوپه توګه غوره کړي دي. دشمالي مايانا تاپوګان دري رسمي ژبي لري.
عربي ژبه چې دپنځه ويشتو هيوادورسمي ژبه ده اوتقريباً دوه سوه اويا ميليونه تنه ويونکي لري ، دمعياري (ادبي) ژبي پرځنګ يې خورا ډېري سيمه ييزي لهجې، چې عاميانه عربي (Colloquial Arabic) ورته وايي ،هم سته. دعربوپه نزدادبي عربي ،معياري عربي (اللغه العربيه الفصحى) ده . له ادبي عربي څخه يې مراد د قرآن ژبه اوپه شمالي افريقا او منځني ختيځ کي دډله ييزورسنيو (ميډيا) ژبه ده. په ميډيا کي ټول ليکلي آثار، کتابونه، ورځپاڼې ، مجلې اورازراسناد راځي. عاميانه يالهجوي عربي له کلاسيکي عربۍ څخه ټولي راپيدا سوي ملي اوسيمه ييزي عربۍ دي چې په شمالي افريقا او منځني ختيځ کي د ويلوورځنۍ ژبي دي. په دغو لهجوي ژبو کي ښه پوره اندازه ادبي آثار، په تېره بيا ډراماتيک ادبيات او شعرونه سته.خوکلاسيکه عربي د ټولو عربي هيوادورسمي ژبه ده اوپه ښوونځيو کي هم دا ژبه تدريس کيږي .

دهرهيواد تعليم يافته عرب هم خپله سيمه ييزه لهجه او هم په ښوونځيو کي زده کړې ادبي عربي لږوډېره وايي. دعربي ژبي مصري ، مغربي ، شامي، عراقي، خليجي، اندولسي، سوداني ، حجازي، نجدي اويمني لهجې دياد ونې وړدي .
تردې لنډ ويادونو روسته به هغه بهېرلږڅه په تفصيل سره بيان کړم چې دمعياري انګرېزۍ دمنځ ته

راتګ تر وخته په انګلستان کې تېر سوی دئ.
په اتلسمه پېړۍ کې د معیار اصطلاح د انګلستان په هغو ساحو کې ډېره کارېدله چې د ژبې په باب څېړني او بیانونه پکښې کېدل. دې خلکو معیارته د یوه ژبنې ارزښت په توګه کتل او زیاریې ایست چې دغه ارزښت تر لاسه کړي او په ټولنیزه توګه په رسمیت و پېژندل سي.

معیاریت دغه وخت ترزیاتې اندازې پورې د تصفیې او سوچه توب په مفهوم پېژندل کېدئ.سویفټ (Swift)،چې د اوولسمي پېړۍ د فیلسوف جان لاک John Locke نزدې معاصرو ، پخپل یوه وړاندیز کې د انګرېزي ژبې د تصفیه کولو غوښتنه وکړه او څرګنده یې کړه چې دا تصفیه به همېشنۍ وي. ده پردې خبره ټینګار کاوه چې ژبه دي تریوه ټاکلي حالته پورې تصفیه سي او بیادي نو دغه حالت پخپله دیوه اعتباري معیار په توګه ومنل سي چې دهغه له مخې د ژبې ویونکوته لارښوونه وسي. دده دغه ټینګار د اتلسمي پېړۍ په زیاتروژبنیو نظریاتو کې یوه مسلطه موضوع سوه.
د سویفټ په تعقیب لارډ چسټرفیلډ Lord Chesterfield د انګرېزي ژبې د سوچه کولو او وروستي ځل سمولو ډګر وکړ. دغه رازیې څرګنده کړه چې ژبه باید دیوه معیارله مخې تصفیه سي چې بیانو دیوې نمونې په توګه کارو کړي. چسټرفیلډ له دې امله ډېر خواشینی و ،چې ترهغه ګړیه پورې ولې انګرېزي ژبې کومه ټاکلې معیاري بڼه نه درلوده. خوپه دې یې بیازړه ښه و ، چې د معیارله نه سته والي سره سره په انګرېزي ژبه کې د مقدس کتاب هغه ژباړه پرته وه چې King James سر ته رسولې وه. د اتلسمي پېړۍ ګرامریان زیاتره په دې عقیده وه، چې د انجیل همد غه ژباړه ډېره ښه معیاري انګرېزي ده. په دغه مقدس کتاب کې کارسوي ژبې دوه رازه اعتبار درلود ، چې یویې ژبنی اوبل یې دیني و. پردې نظرباندې تر نونسمي پېړۍ پورې لاترزیاتې اندازې پورې توافق موجودو .

هیجنسن Higgensonپه دې باب لیکلي وه چې د انجیل انګرېزي په عملي توګه زموږد ژبې معیاردئ په هغه کې د نورو زیاتو تاثیراتو تر څنګ د انګرېزي ژبې دښوونې وسایل سته چې په پرتلېزه توګه یې د دوه نیمو سووکالو په اوږدو کې بدلون نه دئ موندلئ. هیڅ یوې اکاډیمۍ یا معتبرې ډیکشنرۍ د دې توان نه دئ موندلئ چې دغه راز عام ستنډرډ دي منځ ته راوړي ، یادي ملت ته دغه شان متحد الشکله لارښوونې وړاندې کړي.
د هیجنسن په استدلال کې دوه ډېر مهم ټکي دادي چې د معیاردواړي معناوي پکښې په پام کې نیولي سوي دي. دی وایي چې د انجیل دغه ژباړه د انګرېزي ژبې معیاردئ اود دې معناداده چې دغه معیارته باید په اعظمي توګه مراجعه وسي. دی انجیل ته په دې خاطرهم د معیارپه توګه قایل دئ چې هغه دیوې راغونډونکي اویوموټي کوونکي قوې په توګه کارورکوي،د داسي قوې په

توګه چې خلګ دیولړ ځانګړو ارزښتو پر شا و خواباندې راغونډ ېدلو ته رابولي.(۴)
هغه څه چې مورږته په دې نظریاتو کې په زړه پورې دي ،دادي ،چې په هغه کې د معیاردواړه معناوي
په ګډه سره کارسویدي. معیارله یوې خوا د داسي یوه ارزښت په توګه راڅرګند سوی دئ چې
باید ترلاسه سي اوبل وار بیادیوه متحد الشکل عمل په توګه رامنځ ته سوی دئ چې باید ترسره سي
. اوددې پرځنګ داخبره هم له دلچسپۍ خالي نه ده ، چې دلیکلواو ویلو ژبه باید سره پتلېس سي.
اساسي پوښتنه داده چې آیا له ژبني معیارڅخه مرادیوه ځانګړې سطحه ده چې په لیکلې ژبه کې
ځان باید ورورسول سي اوکه یوه ځانګړې سطحه ده چې دویلو په ژبه کې باید ځان ورورسول سي ؟
ددغې سخرغوټې خلاصول په حقیقت کې یوه ډېره سخته ستونزه ده اوددې ستونزې داوارولو له
پاره دهغو هڅو مطالعه ضروري ده چې دمعیاري ژبې د اصطلاح دکارولوپه برخه کې یې د نونسمي
اوشلمي پېړۍ له ژبنیو څېړنو څخه څرک ایستلای سو. زه به په دې برخه کې هغه ستونزې وسپړم چې
په نونسمه پېړۍ کې انګلیسي ژبپوهان ورسره مخامخ سوي وه. په دې ستونزو کې یوه د لهجې
اوژبې د تشخیصولو ستونزه وه اوداداسي یومشکل و ، چې حلېده یې اسانه کارنه و .

په انګلستان کې دانګرېزي ژبې دمعیاري کولو دهلوځلوپه وخت کې دلهجې مسئله یوه جدي
موضوع وه. دهغې داهمیت اوپه معیار ټاکنه کې وهغې ته پاملرنه دمعیاریت دخوښت دبرخه
والوپه لیکنو او ویناووکې ډېره توده مسئله وه. مایکل جان (Meiklejohn) خو حتی ًژبه یوه لویه
لهجه ګڼله اولهجه یې یوه کوچنۍ ژبه بلله.ً(۵).

امریکایي ژبپوه ډوایټ ویټني (W.Dwight Whitney) خو لادلهجوپه برخه کې نورهم پر مخ تللی
دئ اووایي ً په رښتیني معنا سره هرفرد بل فرد په نسبت بیله ژبه وایي. دژبې هرویونکی په تلفظ
او دلغاتوپه درک او استعمال اودغه رازدژبې په ګرامریت grammaticality کې فردي
پېچلتیاوي او ځانګړتیاوي individual quirks & peculiarities ، لري... د هر یوه مفکوره ،چې
دلغاتو داستعمال له مخې یې وړاندې کوي ، له بل یوه سره توپیرلري. په دغه توپیرکې دده
دکرکټر، پوهنې او احساساتو ټول فردیت شامل دئ.ً(۶) خودویټني نظریاتو هم جدي تناقضات
درلودل. که دده له دې نظرسره ، چې ویل یې هرفرد د بل فردپه نسبت بېله ژبه وایي ، موافقه سوې
وای نودیوه هیواد د واحدي ژبې درلودل خوبیخې له امکانه وتل. دیوې واحدي او متحد الشکله
ژبې دپلویانو سر هم په دغوتوپیرونوباندې ښه خلاص و. دوی هڅه کوله چې ددغې ستونزې له پاره
یومنلی حل پیداکړي. دلهجوله پامه ایستل اونفی کول دمسئلې حل ورته نه ښکاربدئ. ددې
معضلې لومړی حل داو ، چې دژبې یوبشپړقاموس تدوین سي چې په هغه کې د ژبې ټوله موجوده

زېرمه دهغې له تلفظ سره یوځای خپره سي. دمخه تر دې چې دغه رازیو قاموس برابرسي ، دانګرېزي لهجویوه ټولنه جوړه سوه (۱۸۷۳ع) چې English Dialect Society نومېده اوپـــه لنډ ډول یې (EDS) بلله. ددې ټولنې هدف دهغولغاتوراغونډول وه چې نور ورته په معیاریت باندي قایل نه وه. ددې پرځنګ یې دغه لاندي اهداف هم ځان ته ټاکلي وه:

ـ دټولوهغوکسانو چې دانګلستان په محلي لهجوکي مطالعه کړې وه اوهغوکسانوچې دمحلي انګرېزۍ له مضمون سره دلچسپي درلوده، سره راغونډول ؛

ـ دیوه عمومي مرکزدجوړېدوله لاري دمحلي لغاتودراغونډونکو د کارونوخوندي کول څوترهغه وروسته دټولودغولغاتودثبتولوله پاره موادبرابرسي ؛

ـ دېبلابېلوهغوډیکشنریو (collections of Provincial English Words)بیا چاپول ، چې نادري موندل کېدلې یاپه لږتېراژ چاپ سوي وې ؛

ـ دهغوسیمه ییزو لغاتودمجموعوچاپول چې په هغه وخت کې یې خطي نسخې موجودي وې ؛

ـ دلغاتودغونډونکو ،زده کونکواوټولوهغوکسانوله پاره د اطلاعاتي منابعوماخذونه برابرول چې په دې برخه کې عمومي یاځانګړې دلچسپي ولري. (۷)

له دې کارسره دپوهانوعمومي دلچسپي پیداسوه. ماکس میولر (Max Muller) ترادبي ژبې پرلهجوباندي کارته دلومړیتوب حق ورکړ اووې لیکل:

"... ادبي اصطلاحات مصنوعي دي... دژبې واقعي اوطبیعي ژوندله هغه استبدادسره سره، چې دکلاسیکواوادبي اصطلاحانوله خواسوی دئ ،دهغې په لهجوکي دئ...". (۸). دماکس میولر نظریه که څه هم ډېره استقبال نه سوه خو دهغه د نظریاتویوه برخه د ستېنډرډ ژبې دپلویانود کارپه بهېرکي دمنلوموقع وموندله .

چې خپلي خبري سره رالنډي کړم دستېنډرډ ژبې دمنځ راتګ جریان په پای کې بري ته ورسېدئ اودWest Saxonلهجه دمعیاري ژبې له پاره اساس وګرځېد اوداکسفورډ ډیکشنرۍ په برابرولو سره دبري لورې پرې او ته ورسېد .داډیکشنري دمعیاري ادبي انګرېزۍ له پاره یوه تیوریکي منبع سوه. موریس R.Morris ولیکل: "زمورږاوسنۍ معیاري انګرېزي په لومړي سرکي یوه سیمه ییزه لهجه وه ،چې ترټاکلو شرایطولاندي د یوې ادبي ژبې پورته ورلوړه سوه. داشرایط نورولهجو ته میسرنه ول."

ددې بحث په پای کې بده نه وي چې ووایم په دغه وخت کې د انګلستان خلګ ، نارینه په سلوکي ۲۲ اوښځې په سلوکي ۵۰ دلیک لوست په نعمت نازول سوي وه (د۱۸۴۰ احصائیه). دا سلنه

(فیصدي) دهماغي پېړۍ په پای کي په سلو کي ۹۷ ته لوړه سوه(۹). دا احصائیه موږ پښتنو ته باید راوښیي چي ژبني معیار ته رسېدل دلیک لوست د سطحي څومره لوړېدل غواړي .

)۱ (له Wikipedia دایره المعارف څخه د انټرنیټ په مرسته.
)۲(دهانوورا وسپدونکي دلومړي جورج له وخته بیا د ویکټوریا تر زماني پوري د انګلستان په پاچاهي قلمرو کي شامل وه .
)۳ (حاشیه:ټوني کراولي ـ ۱۰۷ مخ
)۴(دانجیل دغي ترجمې ته ژبپوهانو په هغه نظر کتل چي د عربي ژبي پوهان د قرآن عربي ته د ادبي او معیاري ژبي په سترګه ګوري. په دغو دواړو نظرو کي ترژبني اصل مذهبي تقدس تر ډېري اندازې پوري طرحه دئ او دې نظر د ژبي د معیار تاکلو په ستونزمنه لارکي دیوه توافق له پاره ډېره ښه زمینه برابره کړې وه .
)۵ (ټوني کراولي ـ ۸۱ مخ
)۶ (ټوني کراولي ۸۱مخ
)۷(ټوني کراولي ـ ۸۹، ۸۸ مخونه
)۸ (هماغه اثر ـ ۹۰مخ
)۹ (وګ: ټوني کراولي ۸۷ مخ.

دپښتوژبي دمعیاري کولوهڅي څه وخت پیل سوې؟

ددې هڅوهدف دژبې معیاري کول و ،که د لیکدود ؟(۱ (
زمورږ څېړونکي چې کله دپښتوژبې دکلتوري کېدلولوړه و ژوره مطالعه کوي،نوپه عمومي توګه يې له بايزيد روښان څخه رانښلوي. ورپسې دخوشحال خان اوعبدالقادرخان نومونه اخيستل کېږي او د هغوی له خوادلغت جوړوني هلي ځلي دپښتود معياريت دتاريخي ځنځيريوه کړۍ ګرزول کېږي. بيانود پيرمحمد کاکړ معرفت الافغاني او ورپسې بيادامير شيرعليخان پښتوبولۍ اوعسکري اودولتي نومونه اودهغه په تعقيب مرکه دپښتو ، پښتوادبي انجمن اوپه پای کي پښتوټولنې ته وارسېږي. څرنګه چې زمورږپه څېړنوکي دپښتوژبې د صيقل کولو اوسمولو هڅه تردې بري اندازې دلغت جوړوني پرعمليه باندي حواله سوې ده ،ځکه نوپه دغه ټول تاريخي اوادبي جريان کي په جوړوسوولغاتوپسې څراغ وپلته رااخيستل کېږي او که هورې پر ځينو داسي کلماتوباندي سترګي ولګېدلې، چې په لومړي وار ليدلو سره څوک د جوړوسووولغاتوخيال پرکولای سي ، نوهمداکاردژبې د توحيدولوله پاره يوتلاښ بلل کېږي. داچې دالغتونه به په رشتياسره ديوه تاريخي او ژبني ضرورت له مخې جوړسوي وي اوکنه تردغه وخت پخوابه هم په ژبه کي موجودوه ، يوه مسلکي څېړنه ده، چې زه به يې دخپل صلاحيت په حدودوکي وروسته يوځه وشنم. دلته دومره وايم چې که ددغولغاتو نوې جوړونه ثابته هم سي ، هغه بايددپښتوپالني او پښتوروزنې په حساب کي درج سي، نه دپښتومعياريت په جمع و خرڅ کي.
دامير شيرعليخان دوخت پښتونومونې دهغه اميرله خواپه هيوادکي دنوي مدنيت اويوه منظم دولت دجوړېدولوله پاره دعمومي پلان يوه کوچنوتې کړۍ ده اوپه رشتياسره هم بايددنومورې اميرپه محاسنو او هيوادپالوهلوځلوکي وشمېرل سي. ددې داکاردپښتوپالنې يوه ستره نمونه ګڼل کېدلای سي.
مرکه دپښتودامير امان الله خان دوخت يوه وطنپاله اوپښتوپاله هڅه ده. ددې مرکې يوازنې چاپي آثار(يوازينۍ پښتو) او(پښتوپښويه) ده. يوازينۍ پښتو دسوچه توب له هغه نړيوال تمايل سره په تړاوکي منځ ته راغلې ده ، چې دامانې عصر دملي اومشروطه غوښتونکو مبارزو مخکښ اروانښاد علامه محمود طرزي په عثماني ترکيه کي دتورکي نيشنليستانوله مبارزوڅخه اخيستی اوافغانستان ته يې راوړی و. په هغه وخت کي تورکي ملتپالوله عربي اوفارسي ژبې څخه دخپلې ژبې د پاکولوخوراغښتلی خوځښت راپيل کړی و .

دیوازینۍ پښتو په سرکې د مرکې د مشر" خادم العلماء عبدالواسع قندهاري" په قلم داسې لولو :"
داخبره وهریوه ته ښکاره ده چې دهر تېر ژبه څوخپلنی نسی اولیک او لیکی په خپله ژبه نسی
لوړتوب اوپوره والی نسی درلودلی اودپردی له اړی نسی وتلای ... دادی نن ورځ چې لومړی پک
د پښتانه دټولواکی بلل کیږی مشربادارد پښتانه (الغازی امیرامان الله خان) چې په کلو زوی اوپه
پوهانده پلارد تیرسوو او اوسنیو پښتنودی په دی رازد لوړتابه دخپل تېراو د ودانی دخپلی مینی
پوه سو چې دتوری متې د کښی بی متې نه ځلیږی اوپردی کټ تر ننګړی شپی دی نه خپلیږی اود هیڅ
اولس میړانه دبل په ژبه پرټوله مځکه نه خپریږی نویه وتېری ژبه خپلی ته مخه سوه چې هرومرودی
خپله ژبه بشپړه سی اوپه ټولواکی اوټولواګي کی دی بله ژبه نه ښوری ...."(۲)
داهڅي دکاغذ پرمخ پاته سوې اوپه هماغه کابل کي لا هم د پښتنو لیکوالو(برهان الدین
کشککی) له خواونه پالل سوې چي تفصیل به یې تاسي د پښتود سوچه توب په برخه کي ولولئ.
د پښتو مرکې پښتو پښویه اویوازنۍ پښتود پښتو پالني یوه مخلصانه هڅه وه اوداماني
عصرد پښتو پالني یو ثبوت دئ. دهغه وخت پښتنو د راویښولواوخپلې ژبې ته دپام اړولوله پاره
یوتلاښ وخو د پښتوله معیاریت سره یې ترڼ داوسني نسل له ذهن څخه راوتلی قضاوت دئ ځکه
ددغي مرکې نوم(مرکه د پښتو) پخپله لا هم غیر معیاري اود پښتوګرامرله اصولوسره مخالف دئ
.

تردې وروسته چې د پښتوادبي انجمن دکندهار منورینو اود تنظیمه رئیس محمدګل خان مومند په
اراده منځ ته راغئ اوده په حضورکي یې د پښتولیکني کومه لارتعقیبوله ، هغه لارپخپله
دوزیرصاحب مرحوم له خوا ونه پالل سوه اوپه (پښتوسیند) او(د پښتوژبې لیار) کي یې خپله
راایستلې لارتعقیب کړه. د پښتوادبي انجمن د پښتود عامبدلو اورسمي کېدلوپرلوریوه هڅه وه
نه دمعیاري کولو. دژبپالني ښاغلي مولف د پښتوادبي انجمن دنشراتي اورګان (پښتو) مجلې له
یوه پاراګراف څخه داسي نتیجه اخیستې ده چې ګویا ادبي انجمن غوښته پښتویې معیاري وي
(۳) . په هغه پاراګراف کي داسي راغلي دي:" ... دمحترم کتونکودلوړنظرڅخه پټه نه ده چې په
نوروژبوکی معارف په کافی اندازه سره لیکلی شوی دی ، چې دعوامودضرورت اوغوښت یی په
پوره دی... بالعکس په پښتو د بده مرغه دونه علمی کوټه اوذخیره موجوده نه ده چې دعوامو
ضرورت دی پوره کی نوبه ضروری وی چې انجمن دی په خپله مجله کی زیات مخ دعمومو ورونو
داذهان اوعلمیت وګوری چې د(کلم الناس علی قدرعقولهم) پرمعیار برابره وی چې شکوه دګران
والی اونه پوهني ځنی پیدانشی ...."(۴)
په پورتني پاراګراف کي د(معیار) کلمه د(کلم الناس علی قدر عقولهم) له پاره استعمال سوې ده

اومعنایې داچې دمجلې نشرات دي ددغې مقولې پرمعیاربرابروي یعني ساده دي وي. دلته یې دژبې د معیاري توب مسئله په پام کې نه ده نیولې .
دپښتوژبې له پاره دیوه واحدلیکنې معیارمنظمه هڅه دکابل د پښتوټولنې له جوړېدو سره سمه رامنځ ته سوې ده. په تېره بیاکله چې په ۱۳۳۳ ش کال دپښتوټولنې په اهدافو اووظایفوکې یوژور بدلون راغی اودنویو وظایفوپه لړکې یې ٌدپښتوژبې دلغاتواو قواعدو تدوین ، دضرورت له مخې دنویو اصلاحاتو او لغاتووضع کول ، ادبي اولغوي څېړني اودپښتوپه لساني علوموپورې مربوط آثارلیکل او خپرول ٌشامل سول.(۵). دپښتوټولنې داهڅه دلیکنې ژبې د معیاري کولو لومړنۍ هڅه ګڼل کېدلای سي. تردې وړاندې چې د پښتومرکې ، پښتوادبي انجمن څه کارونه کړي وه ، هغه ټول د پښتو پالنې اوپښتو روزنې اودلیکدوددیووالي له پاره هڅې ګڼل کېدلای سي. خوله بده مرغه پښتوټولنې ونه سوای کولای چې دلیکنې معیارمسئله تر (سو) او(شو) په هیسته پرمخ بوزي. دپښتوټولنې په پیشنهادسوو مادوکې د لیکدوددیووالي پرسرفیصلې سوي دي نه دژبې دمعیاریت پر موضوع ، وروسته له لیکوالوڅخه دلیکدودیووالی اودتلفظ یووالی ګډ سوی دئ .

دپښتوټولنې دکاواکو هڅوپرځنګ له نن څخه زیات وکم پنځه ویشت کاله وړاندې دیوازنۍ کره لیکنې پښتوپه نامه یوبهېررارواندئ چې پوهاند دوکتورمجاوراحمدزیاریې
دتاداوایښوولوادعاکوي اووایي چې دغه بهېر دنومورې په اراده ، نوښت اوفعال ګډون سره راپیل سوی او تراوسه پرمخ وهل کېږي. دڅوکلونوراهیسې چې پر افغانانوباندې
دنوروبدمرغیوپرځنګ دپوهانو اوعالمانودنه جبهه کېدونکې مرګوڅپې راماتې دي
،اودافغانانوپه تېره بیا د پښتنوډېرې ستري هستۍ دمرګې غېږته تللې دي ، اوس دیوې پښتو له بهېرسره د نوروپوهانواودپوهنتون داستادانواوداکاډیمۍ دغړونومونه هم ټرل کېږي ؟! داحرکت لږموافقین اوخورازیات مخالفین لري چې زماد همدې کتابګوتې په ترڅ کې به تاسي دهغه په باب ببلابېل نظرونه ولولئ .

)۱ (دمخه تردې چې دپښتوژبې دمعیاریت په برخه کې وړاندې ، دیوه ټکي یادونه ضروري ګڼم اوهغه داچې زموږپښتنوخېړونکودوې خبرې سره ګډې کړي دي اوهغه دپښتوژبې پالنه اودمعیاري پښتو ټاکنه ده. زموږڅخه دژبنې فعالیت دغه دوې برخې ګډې سوي دي اوزه به په دې بحث کې دنورومو ضوع ګانوپرځنګ پرهمدې برخه هم رونا واچوم .
)۲ (بینوا ـ عبدالروف ـ پښتوروزنه ـ ۱۴۶ ، ۱۴۷ مخونه ـ دپښتوڅېړنوبین المللی مرکز ـ کابل ـ ۱۳۵۷ ش .

دغه راز وګ: ژبپالنه ـ ۸۷ مخ دیوازنی پښتود ۲ ـ ۷ مخو په حواله

)۳ (ژبپالنه ـ ۹۵ مخ

)۴ (ژبپالنه ـ ۹۵ مخ

)۵ (پښتو کتابونه ۱۲ مخ.

دمعیاري لیکنې پرهڅوباندي دنیولوګیزم هښمه

په ژبه کې دنوولغتونو جوړول له بابا ادمه تردې دمه پورې یو معمول دوددئ.
دنووا اختراعاتو او کشفیاتوو او نوو مفاهیمو له پاره هرقوم اود هري ژبې ویونکو نوي لغتونه جوړکړي دي. زماپه نظرد" وعلم ادم الاسماء کلها" (البقره سوره ۲آیت)څخه به هم مراد همدغه لغتونه جوړول اوورښوول وي. دلغت جوړولو له پاره په ننې ژبپوهنه کې دنیولوګیزم یانیولوجیزم neologism اصطلاح کاریږي.نیولوګیزم هغه لغت، اصطلاح یا عبارت ته ویل کېږي چې نوی جوړسوی وي اوزیاتره پریوه نوي مفهوم باندي دلالت کوي یایوې زړې اصطلاح ته نوی ژبنی رنګ ورکوي.نیولوګیزم داختراعاتو ،نووپدیدویاهغوزړومفاهیمود پېژند لوله پاره ګتوردئ چې په یوه نوې کلتوري قرینه کې واقع سوي وي. د نیولوګیزم یو مثال e-mail دئ چې موږپې په مدني ټولنو کې د انټرنیټ په برکت له نامه سره ډېراشنایو. دتعریف له مخې هر نیو لو ګیزم باید نوې بڼه ولري خو کله کله په مستقیمه توګه ځانګړو اشخاصو ، نشراتو اویا یوې حادثې ته منسوب وي. د نیولوګیزم اصطلاح د اتلسمي میلادي پېړۍ په شا و خواکې رامنځ ته سوه خود نونسمي پېړۍ دپیل تریو څه وخته پورې لا د" نیولوګیزم" لغت پخپله نیولو ګیزم و .
دطب دعقلي وعصبي ناروغیو په څانګه (سایکیاټري (psychiatry کې دنیولوګیزم اصطلاح بل رازمعنالري اوهغه وخت کاریږي چې یو ناروغ داسي کلمات ترخولې راباسي چې له ده پرته یې بل څوک په معنانه پوهېږي.(۱) په کوچنیانو کې دغه رازپېښه غیرعادي نه ده خو په لویانو کې دغه رازکلمات ترخولې راایستل دافکارودبې نظمۍ یوه نخښه ده چې دشیزوفرینې schizophrenia په شان دعقلي اودماغي ناروغۍ نمایندګي کوي.
دنیولوګیزم کلمات ترخولې راایستل کله کله دماغزود سټروک stroke یادانسان سرته دصدمې رسېدلو له اسیته هم پېښېږي. په دغه وخت کې دناروغ ژبه ګنګوړه سي اونامفهومه کلمات ترخولې راباسي چې په سایکیاټري کې ورته نیولوګیزمونه وایي.

په الهیاتو کې هري نوي نظریې ته په نسبي توګه د نیولوګیزم په سترګه کتل کېږي اونیولوګیست دعقایدو دسیستم په برخه کې نوښتګرسړی وي چې دمذهبي موسساتو اودودیزو روحانیونو په نظر بیازیاتره مرتد اوورانکارګڼل کېږي(۲ . (
که دژبود جوړښت جریان ته په ځیرو کتل سي نوهرلغت به یووخت نیولوګیزم و. هغه لغات چې دټولنې له خوامنل سوي دي ، نور نود نیولوګیزم له حالته وتلي اودژبې زېرمه ګرزېدلې ده .

د نيولوګيزمونو رواجېدل زياتره د خبري او اطلاعاتي رسنيو (media) پرلاس سرته رسيږي .
دژبوماهران کله کله له نيولوګيزمونو سره له دې اسيته مخالفت کوي چې د نومورې مفهوم له پاره په ژبه کې پخوالغت موجودوي. دغه راز مخالفت د غيرماهرو اشخاصو له خواهم سرته رسيږي او هغوی نيو لوګيزم وژبي ته سپکاوی ګڼي .
نيولوګيزمونه عموماً د ساينس ، سياست ، تجارت او اعلاناتو په برخه کې ډېر رواج لري. په انګريزي ژبه کې د ځينو ادبي کتابو او د هغوی د ليکوالونو مونه د نيولوګيزم په توګه کاريږي او کله چې د دغه کتاب ياد هغه د ليکوال نوم په ورځنيو محاورو کې استعمال سي ،لوستونکي او اورېدونکي يې په يوه خاصه معنا باندې تعبيروي .
د نيولوګيزمونو په رواجولو کې که له سمتي دلچسپيو ، لهجوي لورتيا غوښتنو او سياسي تمايلاتو څخه کار واخيستل سي ، پخپل مقابل کې يې مخالفتونه رازيږي.مګر که دا يوه سالم جريان په توګه تطبيق سي ، په ژبه کې يې د پاتې کېدلو او منلوچانس ډېر سته. خو دا حقيقت مو بايد تل په پام کې نيولی وي چې له نيولوګيزمونو سره موافقت او مخالفت دواړه له ژبې سره د خواخوږۍ په انګېزه کيږي. که له هغه څخه يوه سياسي او سمتي موضوع جوړه سوه ، ترګټه يې تاوان سل واره زياتېږي .
په افغانستان کې د پښتو ژبې د رواجولو او کره کېدلو جريان له هماغه پيل څخه په نووجوړوونو راشروع سو ،ځکه نو زمورږ د زمانې ليکوالو چې کله د پښتو ژبې د معياريت پر تاريخي سيربانديې څه کښلي دي ، نو د معياريت له پاره هڅې يې له هغو تلاښونو سره ترلې دي ، چې په پخواکې د پښتنو له خوا د معياريت له پاره نه ، بلکې د يوه يا بل مقصد په خاطر ترسره سوي دي. د ذهنيت دومره ريښه ځغلولې ده چې د کره ليکنې پښتو بنسټګريې لاهم د ې ته اړايستلی دئ چې پخپل نوښت راپيل سوي خوځښت له هغو شعوري او غيرشعوري ژبنيو بدلونو سره ونښلوي چې تر ده وړاندې په ببلابېلو انګېزومنځ ته راغلي دي. د د ې نښلوني تيوريکي تاداو له دغه تصور سره ترلی دئ ، چې د معاصر معياريت هڅه پخپل ذات کې هم پرلغت جوړونه ولاړه ده او د کره ژبې له پاره ترټولو کارو مهم تره کار د نيولوګيزم پالنه ګڼل کېږي. د دغه ذهنيت د توجيه کولو په خاطر هڅه سوې ده چې د پښتو ادبياتو او پښتو ژبې په پخواني بهېر کې هم د نيو لوګيزم څرګونه وموندل سي څولې د ې لاري د لغت جوړوني ننې جريان ته تاريخي تاداوجوړکاندي. دوخت په نرخ باندې د پخواني ادب او ادېبانو د ذهنيت او افکارو د تعبيرولو نور مثالونه هم سته (۳ . . (

په د ې لړکې ويل کېږي چې امير کروړجهان پهلوان هم نوي لغاتونه جوړول. خو د ې نظر ته چې په

ډېري خوشبينې سره هم وکتل سي نو به يې نتيجه دا راووزي چې دا نظر پراتېکلو نو باندي ولاړيو نظر دئ. البته له دې څخه انکار نه سي کېدلای چې دا مير کرورې په ويارنه کي دا سي لغات سته چې د جوړو سوو لغاتو نوم پرايښوول کېدلای سي او که جوړوني هم وي ، ډېري طبيعي جوړوني دي . خو دې طبيعي پېښې ته د يوه شعوري حرکت رنګ ورکول يوه دا سي خبره ده چې اثبات به يې يوازي له دغي ويارنې څخه مشکل وي او نو روا سنادوته به اړتيا ولري. ځکه دا معلومه نه ده چې آيا دغه ترکيبونه چې د امير کرورې په ويارنه کي راغلي دي،دده ترويارنې دمخه هم په ژبه کي موجود وه او که دده خپلي جوړوني دي. ترڅو چې دا مير کرورې د عصريا تر هغه دمخه او وروسته مواد مو ندل سوي نه وي ، پردغو لغاتو باندي د نيو لو جيزم د توجيه له پاره استدلال کول ، علمي ارزښت نه لري. د امير کرورې ويارنه بې له شکه د پښتو ادبياتو ډېر ليري څرک راکوي. خو په هغه وخت کي پښتو ژبه خو لاښه ، چې نوري نزدې ګاونډۍ ژبې لاهم په دې موقعيت کي نه وې چې دمعيار تاکلو اړتيا دي ورته مطرح سي .

پوهاند زيار صاحب يوځای دا مير کرورې په ويارنه کي دستايوال، دريځ ،هريوال، مخسور، پيژندوی، پلن، زړن... لغتونه ٌ يوه ادبي بشپړه تړوني (مصنوعي) وېي جوړونه يا نيو لوجيزم ٌ بللی دئ (۴) خو بل ځای يې په شک سره څرګنده کړې ده چې ٌ ګمان نه کوم چې ا مير کرورې به (اتل) له ځانه جوړ کړی وي ، امکان لري (دريځ) يې جوړ کړی وي. ٌ (۵) له دغه شان تذبذب سره به مو ډېر څرنګه وکولای سو ا مير کرورې د نيولوګيزم په لاروياندوکي ودروو.
د دې جريان دليکنې په لړکي د روښان پير په لاس دلغت جوړونې کار ته هم اشاره سوې ده. په خير البيان کي رشتيا هم بايزيد روښان د عربي اصطلاحاتو او لغاتو له پاره پښتو معادلونه راوړي دي . د روښان پير دا کار که د پښتو د سوچ تابه او پښتو پالنې له پاره د هڅو په مطالعه کي راوړه سي ، لا يوه خبره ده ، خو د نوو لغاتو په جوړونه کي يې ځکه نه سو راوړلای، چې دا لغات خو ټول د پښتو خپله زېرمه او تر روښان پير وړاندي هم زمايقين دئ چې موجود وه او روښان پير له خپل ټولنيز پښتني ماحول څخه راغونډ کړي او استعمال کړي دي. علامه رشاد (رح) د خير البيان لغتنامې ته پخپله سريزه کي وايي چې ٌ د دې کتاب له ليکنې څخه څلور سوه کاله تېرسوي دي. ځينې لفظونه يې زماني غرابت لري او اوس يې د معنا وو مو ندل لوستونکي هرومرو پوښتني او ګروېرنې ته اړ باسي.

له بلې خوا د مولف کورنۍ دوزېرستان په ٌ کانې ګرام ٌ کي او سېدله او دی په دغه غرنۍ سيمه کي ځوانۍ ته رسېدلی دی. دده لهجه د هغه وختني مسيدو (مسعودو) اووزيرو لهجه ده. په دغه لهجه

کي اوس هم ځینې داسې لغتونه او محاورې ستونزه چې ترهغې سیمې دباندې پښتنو ته یې پوهه آسان کارنه دی.ً (۲(
علامه استاد که دروښان پیرپه فرهنګي هڅوکي دلغت جوړولو څرک موندلای وای ، هرومرویې بیاناوه .
ښاغلي رفیع صاحب په خپل خوندورکتاب ژبپالنه ـ کي چې د روښاني ادب له ځینو قلمي نسخو څخه یولړ کلمې (تهت سر ، خسلتونه ،زرور ، هرس ، بسات، غلت، الفاز...) رااخیستې دي اوپرهغویې د مفغنو کلمو خیال کړی دئ،ماته دروښاني ادب دلارویانو له خوایوه ارادي هڅه نه ښکاري،بلکې دخطاطانو د ببسوادۍ نخښه یې بولم. دغه رازببسوادانه کاپۍ نوري هم ډېري سته .
ددغه شان ارادي اودقافیوي ضرورت له مخې تصرف یومثال د میرزا حنان بارګزي اوحمید مومندپه دې دوانوکي مالوستی دئ ، ښایي نورهم وي.حنان وایي:

په لویې دزمانې خوشي غلط سوم
لکه دود پر سر د اور درومي عبس
)دیوان ۴۶ مخ دمحمد معصوم هوتک په زیار(
حمیدوایي:
دمظلـــــوم د آزارغشی رسالګی
هیڅ ګوزاریی خطانه درومی عبس
)دیوان ۱۲۵مخ(
خوشحال خان خټک چې پخپل یوشعرکي دکال دمیاشتومخې ته پښتوترجمې راوړي دي ، هم دده خپلې جوړوني نه دي(۷)بلکې دحمل ، ثور ، جوزا ، .... پښتو نومونه دي چې په خلکوکي یې له پخواڅخه دود درلود . دی پخپله هم وایي چې دی ددې نومونو پښتومعادل رانبیي:

چیٌ دلوٌ ، ٌحوتٌ ووایی یوٌبهمنٌ بلٌ اسفندارٌ کړه
پښتوله مـــــــانه واوره یوٌبوکهٌ ، دوهمٌ ماهیٌ
که دانومونه دخوشحال خان خپلې جوړوني وبولونومعنابه یې داوي چې په پښتوژبه کي دخوشحال باباتروخته پوري (وري ، غوایي ، زمري ، تله ، لړم ، لینده ، مرغومي ، سلواغې ، ماهي) ته نومونه موجودنه وه. داخبره خوبه هیڅوک ونه منې چې داحیوانان او خزندې اونورشیان په محیط کي هم نه وه. هرومرووه. نوڅه به یې بلل ؟. آیادې موجوداتو په محیط کي خارجي

وجود د رلود خونوم یې نه د رلود چې خوشحال خان مجبور سو ، نومونه یې ورته جوړ کړل ؟ ! دا خبري ټولې د منلونه دي .
دا میرشیرعلیخان دوخت پښتو بولی او یولړ پښتو نومونې موږ د دغه وطنپال امیر په پښتو پالنه کې شمېرلای سو نه د پښتو د معیاري کولو له پاره یو تلاښ. دغه وخت امیر دیوه منظم لښکر جوړولو په فکر کې د ئ او د لښکر جوړول د هغو اصلاحاتو په سر کې را تلل چې ویل کېږي امیر شیرعلي خان د سید جمال الدین افغاني په مشوره را نښلولي ول(۸ . (
د د ې لښکر د جوړولو له پاره مقرري او کتابونه له انګرېزی څخه په فارسي ترجمه سول چې (شرح قواعد پیاده ګان پلټن) ، (کتاب قواعد رساله) او (کتاب قواعد پلټن) نومېږي. د د ې کتابونه ژبه فارسي ده خو بولی او عسکري اصطلاحات یې پښتو دي.

دوکتور حسن کاکړلیکي چې دا میرشیرعلیخان دوخت پښتو نومونې دا میرعبدالرحمان خان په وخت کې نه دي پالل سوي او" امیر عبدالرحمن په دغه اهمال سره په دولتي چارو کې د مداومت اصل تر پښو لاندې کړ ...." (۹) دا میرعبدالرحمن په وخت کې د ډ یورنډ خط هاخوا پښتنو سره مراوده او مکاتبه په پښتو کېدله او امیر د پښتو عرایضو احکام هم په پښتو ژبه د ملا محمد افغاني نویس په قلم ورکول او پخپله یې لاسکیک پرکاوه (۱۰). دا میر دا کار هم د پښتو پالنې یا پښتو روزنې په برخه کې څېړل کېدلای سي.
دا میر امان الله خان دوخت د (مرکه د پښتو) نوموونې مابل ځای هم څېړلي دي. دا د پښتو د سوچه کېدو یوه ناکامه هڅه وه چې بشپړ بیان به یې تاسي پرخپل ځای ولولئ.دا هڅه د همدې حرکت د بنسټ اینبوونکو له خوا لاهم پالل سوې نه ده .

د کره پښتولیکنې په نامه چې کوم خوځښت په افغانستان کې د ثور انقلاب ؟تر بري وروسته زور اخیستی دئ ، په ټولو لومړنیو او اوسنیو لیکلو اسنادو کې یې د خپل کار اساس پرځلورو ستنو باندې ولاړ بللی دئ: دا رکاییکو لغاتو راژوندې کول ، له لهجو څخه لغات اخیستل ، له نورو ژبو څخه پورول او د نویو لغاتو جوړول. د ې کار ته یې فیصدي هم اینبې ده او هري برخې ته یې په سل کې ۲۵ ونډه ټاکلې ده .
دویې پانګې د پراختیا له پاره هم دغه لاري (پلټنه ، ټاکنه ، پورونه او جوړونه) غوره سوي دي (۱۱)
د د غې ژبنی تګلاري اصول پخوا هم د الفاظو په لړ بدلون سره منل سوي وه . مرکه د پښتو هم پر دغه اصولو متفقه وه ، د پښتو ادبي انجمن هم او پښتو ټولنه هم .

خو په دې څه د پاسه د برشو کلو کي په پلټنه، تاکنه، پوروینه کي د دوو فیصدو په اندازه ګوتي چا وهلي نه دي. په دې برخه کي چې څه کتابونه لکه زړه پانګه ، دلرغونې شاعرۍ ګړنې (۱۲) او نورخپاره سوي هم دي ، له هغو څخه په اصطلاح معیاري لیکنه کي چا ببخي لږ کار اخیستی دئ. خو د جوړوونو په برخه کي د حجم له مخي دومره زیات کار سوی دئ، چې پښتو خوارکۍ یې په هضمولو کي پر باکیو (کانګو) راغلې ده .

په لهجو کي لغاتونه سته خو څوک دئ، چې راټول یې کړي. زیار صاحب وایي چې په لرو او برو پښتنو کي داسي لهجه پاته نه ده ، چې دوی دي څېړنه پکښې کړې نه وي. رشتیا به یې هم کړې وي. خو د دې څېړنې نتیجه په ٌکتابچو ٌکي بندي ده. د تحقیق میدان ته راوتلې نه ده چې نور هم ورڅخه استفاده وکړي. په یوه ژبه کي چې دلهجو دومره پربماني وي اوله دې پربمانۍ سره حتی دیوې لهجې کوچنۍ قاموس چاپ سوی نه وي ، نو انفرادي هڅې به څوک څه وکړي .

پوهاند زیار صاحب وایي چې ٌ د پښتو غوندې نوې مدنی کیدونکې ژبه ترهرڅه لومړی دیوې پراخې اوبشړې وېې پانګې (لغوي ذخیرې) تثبیت ته اړتیالري. اوهغه په دې ډول چې لومړی یې دلهجوي او متنی څېړنې اوپلټنې له لاري خپله آره او اصیله پانګه راټوله شي او بیایی تشه (خالیګاه) له یوې خوا د ځینو نو و مدنی او علمی نومونو په ژبارنو او تاکنو اوله بلی خوا په پورونو او اخیستنو ډکه شي.ٌ (۱۳)

تردې وړاندې یې دویي (لغت) پلټنې چمونه ښوولي دي اولیکي: ٌ... په ویي پانګې پسی د ژبې ټول ګړدودونه وپلټل شي هرویی په خپله فونولوژیکی ، سیمانتیکی او ایدیمی ځانګړنو سره په غږلیک او غږنیوونې (ټایپ ریکاردر) ثبت کړي، که څه هم هغه ویی په یوه ویونکي پورې اړه ولري... کله چې د دې راز پلټنې له لاري ویي پانګه راټوله او جوته شوه بیا واردې ته رسي چې د ژبپوهنې له بنسټو سره سمه یې د قاموسونو په بڼه خوندي کړي او هغه هم په بیلابیلو ټولیو او کټګوریو لکه دوییو قاموس، دګړنو (محاورو) قاموس او داسي نور. په دې توګه چې د ژبې خپله آره او سوچه ویی پانګه لاسته راغله له یوې خوا به مود خپلې ژبې د اړتیا یوه لویه برخه پوره کړي او سي اوله بلی خوا به مودو یي پانګې د پراختیا یوه وسیله ترلاسه شوي وي.(۱۴) د اټولې هغه خبرې دي چې د (خو) ځای پکښې نسته . مګر آیا په دغو زرینو اصولو باندي عمل سوی دئ ؟ آیا دلهجوي قاموسو ، چې پوهاند زیار صاحب یې سپارښتنه کوي ، یوه کوچنۍ نمونه څوک راښوولای سي چې خپره سوې دي وي ؟ زه له دې انکارنه کوم چې د ځینو لهجو ګرامري جوړښتونه به د انفرادي سلیقې او علاقې له مخي ثبت سوي وي. خو آیا دغه ثبت سوي مواد کافي دي ؟

کره پښتو او یوه پښتو یوازي او یوازي لغت جوړوني ته جوغبدلې ده. نورو د روبرخوته یې شاورګرزولې ده. د تېرود برشو کلونو په موده کې څوک دري مغزني مقالې رانښوولای نه سي چې په دغو څانګو (پلټنه، ټاکنه، پورونه) کې دي لیکل سوي وي خو پرلغت جوړونه باندي که ټولې مقالې راغونډې سي، کتابونه به ځني جوړسي. اروانباد دوست شینواري په ډېرو خواریوزړه پانګه راغونډه کړې ده خوزه ویلای سم چې د دغي پندې زېرمي په سلوکي پنځه لاهم درواجولوله پاره انتخاب سوي نه دي. دکره ژبې د څلورو برخوترمنځ موازنه که دلغات جوړوني په ګټه دومره ورانه سي، لکه ورانه سوې چې ده، نو دچاپه ذهن کي هرومرو دا پوښتني ورګرزي چې:
آیاله لهجو څخه اخیستنه یوازي دکاغذ پرمخ یوه بې ارزښته یادونه ده چې دخلکو دخولو دبندولوله پاره لیکلې سوې ده؟ آیاکره پښتود یوې لهجې سیادت دئ؟ نوري په رسمیت نه پېژني؟
دوکتورزیارصاحب وایي: "نوې جوړونه باید یواځې په علمي، تخنیکي، مدني، اداري او داسي نورو مفاهیمو پورې تړلي وي چې زمونږ فکري او کلتوري زیرنده نه وي لکه ژبپوهنه (لنګویستیک)، ټولنپوهنه (سوسیولوجي) پوهنتون (یونیورستي)، څارندوی (سکوټ اوپولیس) توغندی دراکټ اووړکتون دکودکستان لپاره. مګرکه سوکړک یاسوړسک ته دجوارو ډوډۍ نوم وټاکو، یوه بې ځایه ټاکنه به وي." (۱۵) مګرپه همدغه کتاب کې بیا په عمل کي دخپلي سپارښتني پرخلاف شاعر، کتاب، قلم، پنسل، بلبل، تاریخ، اونورو په سوو غیرتخنیکي اوغیرساینسي لغاتونه جوړکړي دي!؟

پوهاندزیارصاحب ورپسې داسي وایي: "باید هره جوړونه په یوه سرنه وي، بلکې دیوې داسي ډلې له خواوي چې دوه غړي یې دخانګې والاوي اویودوه یې ژبپوهان. په دې ماناچې که دمثال په توګه د ټولنپوهنې نومونه وي، په کاردي دټولنپوهانو اوژبپوهانو په ګډه مرسته جوړه شي. البته که پخپله دژبپوهنې نومونه وي بیادجوړونکې ډلې غړي یواځې ژبپوهان کیدون لري. له بله پلوه داچې په پښتو کې لاتراوسه دهري علمي څانګې اوژبپوهنې څانګه وال دومره ډېرنه دي، نودجوړوونکې ډلې دغړولږنې شمېردوه تنه دمنلوړدي، یومربوط څانګه وال اوبل ژبپوهاند. اولاداهم پېښېږي چې په ډېراختصاصي ډول په یوه څانګه کې یوتن هم نه وي، په هغه ترڅ کې بیادبلې ژبې له پوهانو مرسته غوښتل په کاردي." (۱۶) بل ځای وایي: "خپللاسي یا مصنوعي ویې (نیولوګیزم) هغه دې چې په بیلبښتي یاترښتي ډول د یوې علمي ټولنې له خوادتیاروبیلګوله مخې جوړشوې وي...." (۱۷) اوس نوراسئ خدای ته مخ کړئ اوبنده ته شا، چې آیادغه سپارښتنه په عمل کي نیم په سلوکي پلې سوې ده؟ دټولوپښتنوپوهانو، استادانوله چیغواو مخالفتوسره سره بیاهم

داټول کاروان په فردي اراده او تصمیم باندي روان دئ. نه د چا پرچیغو غوږنیول کیږي ، نه یې پروړاندیزونو. او دلیل هم دا راوړل کیږي ، چې تاسي لایسنس نه لرئ ؟ ! هغوی چې یې بیالري،ور ته ویل کیږي چې ستاسي لایسنس دپلاني هیوادد ئ ، د منلو وړنه دئ (۱۸)

حقیقت دادئ چې لغت جوړونه اوس په یوې اپیډیمۍ (ساري ناروغۍ) بدله سوې ده. زه یې ژبنی سرطان (cancer) بولم. ډاکټر عبدالرازق پالوال څه کم د پرش کاله وړاندي چې دغه ناروغي لادومره عامه سوې نه وه ، دهغې دمنفي اغېزو په باب داسي خبرداري ورکړي و :" ... که دغه دلغت جوړوني او پښتو کوني عادت افراطي شکل واخلي - پرژبه باندي دوې منفي اغېزې ښندي: یوه منفي اغېزه یې داده چې ژبه دملنډواو تمسخروړګرځوي چې دغه هم دلیکوال اوهم دژبې وحیثیت ته صدمه رسوي. نوپرځای ددې چې دژبې قدرموکړي وي - سپکه کړې به مووي. دوهمه منفي نتیجه یې دژبې پره دیوالی دی. دزړویا مړو کلماتو پښتو کونه اودنوولغاتو جوړونه یورازساري او حیاتي مبتلایي ده چې اومه ځوانان لکه متعلمین اومحصلین یې په مقابل کښې معافیت نه لري. که دغه جریان په اوسني شدت سره دوام پیداکړي ، دوه درې نسله وروسته به موږپه کابل کي یوه ببله لهجه ولروچې هغه به نوکابلۍ پښتوبلله کیږي." (۱۹)اروانباد سرمحقق محمدصدیق روهي (۱۳۱۳ـ۱۳۵۷ش) هغه وخت چې دپښتوټولنې درئیس په توګه یې کارکاوه ، دنووجوړسوو لغاتو په باب دیوې پوښتنې په جواب کي ویلي دي:" یوزیات شمېر خلک فکرکوي چې دانوی لغتونه به دپښتو ټولنې له خواجوړشوی وی... ځینې پرمونږانتقادکوي اووایي چې مونږ د رادیو په خبرونونه پوهېږو ، تاسې ولې هره ورځ نوی لغتونه جوړوئ .

پښتو ټولنې په دې برخه کې له مسئولومراجعوڅخه غوښتنه وکړه چې که دوی نوي لغتونه او اصطلاحات خپروي باید دپښتوټولنې سلا او مشوره وغواړي... زماشخصي نظرداده چې په افراطی بڼه دپښتو سوچه کول به ژبه له ویونکوڅخه تجریدکړی. افراطی تصفیه نه ضروري بریښی اونه ممکنه." (۲۰)

اروانباد علامه رشاد (۱۳۰۰ ـ ۱۳۸۳ش) ترخپل وفات څلورکاله وړاندي دګوربت مجلې (لومړي کال ، شپږمه ګڼه ۲۴ مخ) دخبریال د یوې پوښتنې په جواب کي داسي ویلي دي:" ... مجرده ژبه په دنیاکي نه سته اومشترکات دژبې حتمي اولازمي دي مخصوصاً دیوې کورنۍ ژبې په خپلومنځوکي خوراډبرمشترکات لري اوموږدداسي مشترکاتو څخه چاره نه لرو ، موږبې باید ومنو.... دلیکنې اودلیکلوژبه باید دقوم ژبه وي ، ژبه دقوم ده ، ژبه دخاصوخوکسولیکونکونه ده." علامه مرحوم دیوې بلې پوښتنې په جواب کي داسي ویلي دي:" البته داخبره منم چې

د نویو لغاتو د راننوتلو مخه باید ونیول سي ، د هغوی له پاره په اول کي باید تدبیرونیول سي. مثلا زه به ډېر خوشاله وای چي د سیلو کلمه مورېته نه وای راغلې او په هغه وخت کي ډوډۍ پخولو یادنانپزۍ موسسه نوم پرایښودل سوی وای... مکروریان کلمه که مورېته نه وای راغلې... او دغسي یوه کلمه ورته استعمال سوې وای دا به ډېره ښه وای. نو د نویو لغاتو د راننوتلو د مخنیوي له پاره داکارسم دئ. اما دزړو مروجو لغاتو او د قوم په ژبه معمول لغاتو لپاره د نویو کلماتو جوړول ژبه واقعاً له قوم څخه لیري کوي... په وضع کي دي ډېر تلوارنه کېږي اول باید ټولي لهجې ثبت سي او وکتل سي چي په لهجو کي د دغه مطلب لپاره څه سته او که نه سته ، که نه وي نو بیا دي وروسته وضع وسي... تلوار په وضع کي پخپله د تامل وړ خبره ده.ً

د ښاغلي نجیب منلی لا ، چي له خپل ګړدود پرته یې له نورو سره جوړه نه ده ، هم له نیولو ګیزم سره ورانه ده. دی لیکي: ً... د پښتو په هکله هم داوږه شته چې د کره کوونکو لورېنې به ورته د مخالفانو له نارواوونه ډېر تاوان وروا ړوي.... ً دی ورپسې زیاتوي: ً له بلې خوا زه ، چې نژدې ټول عمرمې د کتاب سره تېر کړی ، د ړې ژبې مې زده کړې او ځان د پښتو د تاریخ او ادب له پېژندنې هم بې برخې نه ګڼم ، که د ګوربت مجلې یوه ګڼه را واخلم او د استاد صمیم مرکه یاد استاد زیار لیکنه لولم نو په نیمایي یې هم نه پوهېږم او حیران شم چې دا خبري د چا لپاره دي ؟ً ښاغلی نجیب منلی د نوو لغاتو جوړول د ژبې پر مختګ بولي خو زیاتوي چې: ً... په وچ زورد هغو پورشویو ټکو پښتو کول چې ژبې د پېړیو اولسیزو په اوږدو کې خپل کړي دي د ژبې لپاره به ګټورې وي یا به نه وي خو د ژبې دویونکو سره ظلم دی.

د فرمان په زورنه چاته کور ، ډوډۍ ، کالي رسېږي ؛ نه څوک جنتي کېږي او نه ژبه کره کېږي، هر تحریک چې د فرمان او وچ زور له لارې د تاریخ یون بدلوي له ناکامۍ سره مخ کېږي، افغان ولس ته خو تاریخ دا هم ورزده کړه چې دا ډول ماجراګاني ډېرې سختې تاوانې دي.

په زورد پښتو کره کول ماته د پښتني فرهنګ جړې ایستل ښکاري... نو د یو عادي پښتو ویونکي په حیث هغو د رنو مشرانو ته چې د نیو لوجبز مونو په لارکې بې شانه ستونزې ګالي په ډېره عاجزۍ سوال کوم چې خپله انرژي او زمور د زده کړې وخت په داسې بې ضرورته سوغاتونو نه لګوي تشریحي او ایتمولوژیکي قاموسونه دې راته جوړکړي چې د خپل ولس د خبرو ژبه په ښه شان زده کړو.ً

دی ، ځوانان لیکوال او فرهنګپال ً د کره پښتو د محتسبانو په مقابل کې ً مقاومت ته رابولي او وایي چې ً خپله پوهه او قلم د پښتنو خدمت ته وقف کړي په کره پښتو لیکل زمور هیڅ درد نه را دوا کوي

خود پښتنو په ژبه چې څومره د پښتنولپاره لیکنې ډ ېرېږي هغومره به پرې پښتو کره کېږي.ٌ(۲۱ (اوس له بده مرغه داساري ناروغي عامه سوې او افراطي سوې ده او تردې اندازې عامه سوې ده چې پخپله پوهاند زیارصاحب هم په مشکل ورسره اخته دئ اووایي چې زه یوازي د خپلو جوړو سوو لغاتو مسئولیت اخلم ، نورپه ماباړه نه لري (۲۲)تردې پخوایې ویلي وه چې ٌله بده مرغه وروسته په دې برخه کې دغینو خلکو بې سروبوله جوړونې د دې سبب شوي چې زمونږ ژبنی ټولنې دالړۍ ګردسره پرېږدي....ٌ (۲۳) خو زه وایم د دې بې مسئولیتۍ مسئولیت به دهغه چاپر غاړه وي ، چې له مکرروخبرداریو اوسپارښتونوسره سره یې دلغات جوړولود کارخانو د تاسیس لار خلاصه کړه . داپدل چې هرچامات کړی دئ ، له پښتوسره یې په رشتیا جفاکړې ده اودپوښتنې مستحق دئ(۲۴) . پښتوژبه زمونږ د متخصصینوله لاسه ریشخندې کیږي. دعواموژبه که د ماهرانوپه لاس ورانه نه سي ،پخپل تدریجي پرمختګ سره خوراسم تکاملي سیر تعقیبوي. زه دپوهاندزیارصاحب داخبره منم چې د معیار په ټاکلو او سمبالولوکې دپوهانورول ډ پرستردئ. خبره دپوهانو پررول نه ده ، خبره دپوهانوپربې وخته لاسوهنه ده. خبره پرهغه ټاکلې اومشخصه زمینه باندې ده چې دمعیارپه منځ ته راتګ کې حتمي اولازمي ګڼله کیږي. پوهاندزیارصاحب داروانباد پوهاندد وکتورالهام هغه خبره یادوي چې دوی ته یې د پښتوژبې دکره لیکنې دتاریخي زمینې (سرمایه داري نظام) په برخه کې کړې وه ، خوخپل هغه دلایل نه راوړي ، چې ولې یې نودالهام مرحوم پردغه اصولي مشوره باندې غوږنه ونیولی. پر مشخصې تاریخي زمینې سربېره ، دژبې دمعیارمنځ ته راتګ دهغې دویونکو لازمه تکاملي سطحه غواړي ، دلیک لوست (سواد) تعمیم غواړي ، دتعلیم عام رواج غواړي اوپه خلکوکې د مدنیت اومدني ژوندغزېده غواړي. یوقوم چې په نس مورنه وي ، په تن پټ نه وي ، مکتب اوتعلیم ورته مهیانه وي ، صحت ونه لري ، ځلور لسیزې یې په جنګ کې تیري کړي وي اواوس لاهم په جګړه کې ولاړوي ، هیوادته یې دفنااوبقاسوال مطرح وي خو څوک ورته دژبې دمعیار جوړولواوښ لاهم چوکوي اوهغه هم د(س) او(ش) په تعریف. داکارنه څوک پرعلم برابرولای سي اونه یې دعملي کېدوچانس سته .

نوڅه باید وسي ؟لاس ترزنه خپلې ژبې ته باید کښېنو ؟ددې پوښتنې جواب دهمدې کتابګوټې په پای کې درکوم.

۱) (دپښتوځینې نیولوګیزمونه کټ مټ همدغه شان وي

۲) (وګ : نیولوګیزم ـ ویکیپیډیا دایره المعارف ـ دانټرنیټ په حواله.

)۳ (په افغانستان کي دغوایي دلومړي اړودورې په دوران کي هڅه کېدله چي په کلاسیکه شاعري کي دطبقاتي مفکورې اوطبقاتي مبارزې نمونې وموندلي سي . په دې لړکي يې د صوفي عبدالرحمن بابا په شاعرۍ کي دابیت دطبقاتي مبارزې انعکاس وباله چي ویلي يې دي:

نشي دخانانـــــــــوو ملنګوسره کلي
چیرته عزیزخان چرته ملنګ عبدالرحمان

ماپه هغه وخت کي دکابل مجلې د۱۳۶۵ کال په ۱۱،۱۲ګڼه ۹۲ مخ کي ولیکل:

"... دغورو ړخبره ده زمور ږ څېړونکي کله کله له پخوانیولیکوالو څخه له خپل تفکرسره سم اثرغواړي ، اوکه يې داکارونه کړنویې محکوموي . اوکله چي بیادیوډ ېرپخواني شاعرپه آثاروکي ځینې داسي موادوموميچي له ننې تفکر سره په تصادفی توګه سم راغلی وي. نوبیادهغه په باب داډول قضاوت کوي چي دشاعرارواب لاهم په خبره نه وي . مثلا په یوه بیت يې له صوفي عبدالرحمن باباڅخه ننې متفکر جوړ کړی دی ...."

)۴ (وګ : د پښتو ژبې دودې اړتیااولارې چارې ـ ۸۱ مخ

)۵ (ښکلامجله ـ څلورم کال ، دریمه ګڼه ـ مرکه ـ ۵۰ مخ

)۶ (دکابل چاپ خیرالبیان ـ لغتنامه ـ الف ، ب مخونه .

)۷ (داشعر ښاغلي رفیع په ژبپالنه ـ ۴۴مخ اوپوهاندزیارصاحب په ..... کي اخیستی دئ .

)۸ (ښاغلی دوکتورحسن کاکړله دې نظرسره مخالف دئ. دی لیکي: داچي ځینې کسان وایي چي امیرشیرعلي خان اصلاحات دهغه پلان له مخې عملي کړل ، چي سیدجمال الدین ورته تهیه کړي ووحقیقت نه لري. حقیقت دادی چي امیرشیرعلي خان سیدجمال الدین د۱۹۲۸ کال د نومبر پر۱۲مه یانې پخواتردې چي پراصلاحاتوېې پیل کړی وي ، دکندهارچمن له لارې هندوستان ته شړلی و . وګ ؛ دپښتوژبې دودې اړتیااولارې چارې ـ دپوهاندډوکتور محمد حسن کاکړمقاله ـ ۳۵ مخ .

)۹ (هماغه مقاله ـ ۳۷ مخ (

)۱۰ (وګ : میرزاعبدالودودهوتک ـ ۵مخ دحاجي محمداکبرهوتک دعریضې متن

)۱۱ (ویې پوهنه ـ تر ۱۵مخ وروسته

)۱۲(زړه پانګه داروانبادسرمحقق دوست شینواري(۱۳۱۴ ـ ۱۳۷۲هـ ق) لیکنه اودلرغونې شاعرۍ ګړنې داستادمحمدآصف صمیم تالیف دئ .

)۱۳ (ویې پوهنه ـ ۲۳مخ

)۱۴ (ویې پوهنه ـ ۱۸،۱۹مخونه .

)۱۵ (ویې پوهنه ـ ۲۴ ، ۲۵ مخونه

)۱۶ (ویي پوهنه ـ ۲۵ مخ
)۱۷ (ویي پوهنه ـ ۹ مخ . پرکلماتوتاکیدزمادئ ـ م . هـ
)۱۸(پوهاندزیارصاحب په پخواني شوروي اتحادکي روزل سوي افغاني ژبپوهان په رسمیت نه پېژني او (تش په نامه ژبپوهان) یې بولي. وګ: دپښتوژبي دودې اړتیااولارې چارې ـ ۸۷ مخ
)۱۹ (پښتوچاپي آثار ـ ۳۲۹ ،۳۷۰ مخونه ـ ۱۹۷۸ ع. دغه مقاله په نوموړې مجموعه کي یوازنۍ مقاله ده چي صحافت یې ورګډوډ سوی دئ . خدای دي وکړي چي داکارپه ارادي توګه سرته رسېدلی نه وي .
)۲۰ (وګ : دپښتوټولنی تاریخچه ۵۱ ـ ۵۲ مخونه ـ ۱۳۵۲ ش
)۲۱ (ګوربت مجله ، لومړی کال ، شپږمه ګڼه ، ۱۲مخ
)۲۲ (ښکلا مجله ـ څلورم کال ـ دریمه ګڼه ـ ۵۱مخ
)۲۳ (ویي پوهنه ـ ۲۴ مخ
)۲۴ (په دې برخه کي دکتاب په پای کي دضمیمې برخه ولولئ.

دنوو جوړوسوو لغتونودتلفظ ستونزه

لکه دليکدو دپه برخه چي وړاندي اشاره ورته سوې ده ، پښتو الفبې د پښتوژبې
دتولوړغونو دتمثيلولوترعهدې نسي وتلای. دراديو ويندويان نوي لغتونه دهمدې نيمګړي الفبې
له لاري لولي اوپخپل اټکل يې تلفظ کوي. دااټکلي تلفظ هرومرودلغات دجوړوونکي د تلفظ
نمايندګي نه سي کولای اوپه دې ډول دغلط تلفظ خوراډېر احتمالات سته. دويندويانو غلطي
دژبې عاموويونکوته لارپيداکوي اوپسي عامېږي. زه دخپلي مشاهدې له مخي وايم چي غلط
تلفظ نوی جوړسوی لغات ببخونده اوپتېخ کړی دئ. دلغات جوړوونکي نه په دې جريان خبرېږي
اونه يې دتعقيبولوامکانات لري. که چيري خبرهم سي ، بيا دومره ری هم نه پکښې وهي.
که دنوولغاتوله پاره يوې صلاحيت لرونکي موسسې وجود درلودای ، نوبه يې لومړی
ويندويانوته سم تلفظ ورښوولای اوبيابه يې دميډيانشرات هم ورپسې تعقيبولای (۱. (

)۱ (وګ: دضميمې دوهمه مقاله.

دژبې دسوچه توب(Purism) دوه اړخه

)هم درڅخه مرم،هم درپسې مرم(

سوچه ژبه هغه ژبه ده چې دنوروژبو اغېزې ورباندې سوې نه وي ، دخیل کلمات ونه لري اودچا خبره له خپله ځانه پوره وي. هیڅ ژبه دخلقت له مخې بشپړه نه وي. پرژبوباندې اغېزې هرومرو پېښېدونکي دي اوپېښې سوې دي. دااغېزې له ګاونډیوژبو ، قومونو ، اولسونو او مدنیتونوسره دټولنیزي اواقتصادي راکړې ورکړې اوراشه درشي له لاري یاپراولسونوباندې دنوروا ولسونوله خوادپوځي عملیاتو او فتوحاتوله لاري کیږي اوسوي دي. مغلوب اولسونه دغالبو فاتحانو ژبنې اغېزې پرځان مني اومنلي یې دي. په نړۍ کې دهغه اولس ژبه سوچه پاتیږي چې له ځانه پرته له بل هیڅ قوم ، هیڅ ژبې ، هیڅ دین او هیڅ مدنیت سره اړیکي ونه لري. داسې قوم پخپله مېنه کې محدود او ایسارپاته سوی وي اوپه اصطلاح بدوي قوم وي.

ژبنی سوچه توب (Linguistic purism) په یوه ژبه کې له هرراز بدلون سره مخالفت یادځینوهغوبدلونونواواغېزوله منځه وړل دي ، چې په پخواکي په ژبه کې راغلي وي. پیوریزم ځان ته ببلابېل ډولونه لري. ریفورمیست پیوریزم دژبې له پخوانې حالت سره خپلې اړیکې شلول غواړي. ددغه رازپیوریزم بنه مثال هغه ژبنی ریفورم دئ چې دترکیې دانقلابي مشر اودمعاصري ترکیې دموسس کمال اتاتورک په وخت کې په ترکې ژبه کې راغئ اوله دې ژبې څخه یې هغه فارسي او عربي لغتونه وایستل چې دعثماني ترکانو په وخت کې یې ژبه اخیستې وه. دپیوریزم بل ډول ته وطنپال پیوریزم (patriotic purism) وایي چې په ژبه کې دبهرنیولغاتوکمول یایومخ لیرې کول غواړي .

دغه رازپیوریزم په نړۍ کې عام دئ. دنونسمي اوشلمي پېړۍ انګرېزي لیکوالودانګرېزۍ ژبې ددغه رازسوچه توب له پاره ډېرې هڅې کړې وې. په فرانسوي ، جرمني اویوناني ژبوکې هم ددغه رازمیلان نخبنې پیاوړې وې خوجرمني ژبه ونه توانېدله چې دانګرېزي ژبې دلغاتو د سیلاومخه ونیسي. انقلابي پیوریزم دلیکنې ژبې دانکشاف په لومړي سرکې راخرګند ېږي. دژبودمعیاري کولوپرمهال باندې دغه رازپیوریزم ډېرزور (momentum)اخلي خوورسته بیاله خپله زوره لوېږي(۱)

۱) (ویکیپیډیا انسایکلوپیډیا ـ دانټرنیټ په حواله.

پښتو دسوچه توب پرپیچومو

کله چي په اروپا کي دنوو ملتونو له منځ ته راتګ سره سم دژبې پر اهمیت باندي دټینګار خوځنده څېړې په باډاسکووې ، اودژبې سوچه کول دهغه وخت دنیشنلیستانو په منځ کي یوه ګرمه ورځنۍ موضوع وه ، دغه وخت پر افغانستان باندي دامیردوست محمد خان دزامنو او لمسیانو ترمنځ د قدرت پرګدۍ باندي دجنګ اوجګړو سوران نازل و. نه دچاژبې ته پام و اونه هم ژبنیو پرمختیاووته . دجنګواوپاچاګنبتیو په وخت کي کلتوري اوعلمي مسایلوته دچاپام نه وراوړي. علمي اوفرهنګي هڅې آرامه فضااو دچاخبرهٔ دخاطراطمنانٌ غواړي. دغه راز نسبتاً مساعده فضا دامیرحبیب الله خان (سراج الملت والدین) د پاچهۍ په وخت کي منځ ته راغله. دغه وخت په ټول افغانستان کي بشپړامنیت ټینګ و اوپه دې سیمه کي دآرامۍ او ثبات پرسرنړیوال توافق هم موجودو. د امیر حبیب الله خان په وخت کي هغه منوري کورنۍ چي دده دپلاردمطلقه پاچهۍ پرمهال له افغانستانه ایستل

سوي وې، بیرته هیوادته را ستنې سوې. په دغو کورنیو کي د سردارانو دکندهاري ورونو د روحاني اومتصوف شخصیت اومنلي شاعر سردار رحمدل خان ددانشمندزوی سردار غلام محمد خان طرزي کورنۍ او دغه رازدغازي محمدایوب خان دملي اوانګلیسي ضد خوځښت د وفادارپلوي جمړیاني بادارکندهاري وراره غلام محی الدین افغان اونوري کورنۍ اوافرادهم شامل و . ددې خلکو پر اذهانو باندي له افغانستان څخه دتبعید په وخت کي د اروپایي هیوادو سیاسي اوضاع اودهغې قارې ملي خوځښتونو لږ ډېره اغېزه کړې وه. د سیاسي تبعید په دغه دوران کي ترکیه اوایران دافغان سید جمال الدین دعلمي اوسیاسي هڅولهامله دمنورینو او تجدد خوښوونکو د نیشنلیستي مبارزومرکز و . دغومبارزوته د اروپایي نیشنلیستانو افکاراونظریات رسېدلي وه. په دغو هیوادو کي دتبعید سوو کورنیو زلمیانود تنور او وطنپالني روحیه واخیستله اوپه دې ترڅ کي یې دخپل ملت دژبوحالت ته زیاته پاملرنه واوښتله. داروپایي نیشنلیستانوپه پیروۍ یې دسوچه ژبې، سوچه نژاد ،سوچه ملت ملي او سیاسي مفاهیم دتبعید د وخت دارمغان په توګه خپل هیوادته راوړل. (۱) د تبعید یانوددې کاروان قافله سالارځوان محمود طرزي و . محمود طرزي هیواد ته له راستنېدوسره سم له شاهي کورنۍ سره دخپلو خاندانې اړیکو او خپښیو په مرسته امیرحبیب الله خان ، چي پخپله هم په افغاني پاچهانو کي ترټولوزیات منوراوتجدد خوښوونکی پاچا و ، د نوي مدنیت له ښېګټو څخه استفادې ته وهڅاوه اوپه هیوادکي یې د مطبوعاتو هغه پورندي چي دمولوي عبدالروف خان کاکړ په لاس بلي سوي وې ، له سره تازه کړې اوپه دې ډول یې

د سراج الاخبار افغانیه فرهنګي مرکز جوړاود حبیبیې مدرسې زده کوونکي او کارکوونکي یې پرامات کړل .
د سراج الاخبار له مطالعې څخه څوک په څرګنده توګه دهغو هلوځلو اغېزې لیدلای سي چې په اروپا په تېره بیا ترکیه کي دنیشنلیستي غورځنګ پلویانو د ژبې د سوچه کولو او په تعقیب یې د ژبې د معیاري کولو له پاره په کارا اچولي وې. د سراج الاخبار مدیر او متفکر مغز محمود طرزی د دغو هڅو په باب معلومات او دهغو مطالعه په ترکیه کي دا وسبدني پروخت او په تېره بیا د سید جمال الدین افغاني په محضرکي د دوه میاشتني حضور پر مهال ترلاسه کړي وه .
دهمدغو هڅو اغېزه وه چې محمود طرزي د سوچه فارسي او سوچه افغاني نژاد په باب په سراج الاخبارکي نشرات پیل کړل. ده د سراج الاخبار په یوه ګڼه کي د امیر حبیب الله خان ترعکس لاندې یو اوږد پاراګراف لیکلی و اولوستونکو ته یې چلینج ورکړی و ،چې که چا د امیرحبیب الله ترنامه په هاخوا بل کوم عربي لغت وښود ، د سراج الاخبار یو کلکسیون به د انعام په توګه ورکول سي. په دې اعلان سره یې غوښتل وښیي چې فارسي ژبه ترکومي اندازې پورې له خپلې ځانه پوره او سوچه ژبه ده .سوچه لیکنه د دغه عصر دلیکوال په محاسنو کي شمېرل کېده . دهمدې تمایل اغېزه وه چې علامه عبدالحي حبیبي هم کله چې د طلوع افغان اخبارچلاوه ، دې اعلان ته ورته پښتو اعلان خپورکړاولوستونکوته یې بلنه ورکړه چې که چاغیر پښتو لغت پکښې وموند ،د طلوع افغان کلکسیون به د انعام په توګه ورولېږي. د دې انعام پرسر د مولانا محمد شریف حبیبي او د طلوع افغان د چلوونکي ترمنځ یوه مناقشه هم منځ ته راغله .مولانا د یوې عربي کلمې مفغن شکل ته اشاره کړې وه چې د اعلان په متن کي موجود او ځان یې د انعام مستحق باله خو د اخبارچلوونکي بیا مفغنات په پښتو کلماتو کي شمېرل (۲).
په پښتو کي د عربي ژبې دلغاتو افراطي استعمال او د چاخبره ملایي پښتو هم پخپل وارسره د پښتو د سوچه کولو زمینه برابره کړې وه . د عربي ژبې دلغاتو افراطي کارول د هغه وخت په ملایي ذهنیت کي د فضیلت او علمیت نخښه وه او د غه ذهنیت زمورږپه منورینو کي ځکه نفوذ وکړ، چې هغوی پخپله په یوه دیني او ملایي ماحول کي د روزنې له لاري د قلم او سیاست میدان ته راوتلي وه . دوی په مدرسه کي ښوونه او روزنه بشپړه کړې وه . او کله چې یې د اروپایي انکشافاتو په باب لږ څه پوهنه وموندله ، نویې سمدلاسه په ژبه کي د عربیت پرضد پاخون وکړ. خودې پاخون ښه نتیجه ځکه ورنه کړه چې عربیت زمورږپښتنو ذهنونه د دیني عقاید وله لاري تسخیرکړي وه . د هغوی له ذهنو څخه د عربي ژبې ایستل د دین د ژبې د ایستلو په معنا تعبیرېدله.
د سوچتابه هڅې پرمرکه د پښتو هم اغېزه وکړه او یوازینۍ پښتو د همدغې اغېزې په نتیجه کي

خپره سوه.(۳)
خو دیوازینۍ پښتولارښوونې په سرسره دٌ مرکه د پښتوٌ دمشرمولوي عبدالواسع کاکړله خواهم عملي نه سوې. ده چې په ۱۳۰۵ش کال دجدي پر۱۲ د(تعاونوا علی البر والتقوی) په نامه اوږده منظومه ویلې ده (۴)په هغه کې د سوچه توب نخښې کورټ نسته اودلاسه لا دعربیت اغېزه پرغالبه ښکاري.

حسن وقبح له ماورک ســـــــوه لیونی یم
زیان وګټه راته یوســـــــــــوه بهولی یم
تعاون له قبیلې له قـــــــــومه ورک سو
لـــــــــویي ډیري مګرکارمودهلک سو
....
زماتعطیل، غفلت،نخوت که څه یوآن دئ
دعـــــــالم عالم، مادي معنوي زیان دئ

زه ددې نظم له ژبې سره هیڅ مشکل نه لرم اولوستونکي یې هم زمایقین دئ ، چې نه یې لري ، خوددې دروبیتوله راوړلومي مراددادئ چې دیوازنۍ پښتوهڅه چې پر(مرکه د پښتو) باندې تپل سوې وه ، یو تفنني اولکه دمخه چې مې یادونه وکړه ، له بهره راغلئ ذهنیت و.
د(مرکه د پښتو) بل کتابٌ پښتوپښویهٌ و اوددې کتاب له نامه پرته نورګرامري اصطلاحات له یوه مخه عربي یاپارسي دي لکهٌ تاکید و مبالغه ، تفعیل ومبالغه ، فتحهٔ مجهولهٔ خالص ، صیغهٔ مذکر ، صیغهٔ مونث اونورٌ
داچې وایي پښتوژبه سوچه ژبه پاته سوې ده. ددې ادعامعناداده چې پښتانه له هیڅ ګاونډي قوم اوهیڅ رازمدنیت سره په تماس کې راغلي نه دي. تاریخي حقایق ددې خبري پرخلاف دي. پښتانه پرداسي یوه سیمه پراته دي چې دمدنیتو ، دفاتحانودلښکرو ، دجهانکشایانو دتلو راتلو لاروه. ددوی ژبه له دغو اثراتو څخه هیڅکله هم پاکه پاتېدلای نه سي. داچې موږوایو پښتوله آره سوچه ژبه پاته سوې ده ، په حقیقت کې مو پرتاریخي پېښو اوحقایقوباندې پرده اچولې ده. داڅرنګه امکان لري چې کندهاردي دپېړیوپه اوږدوکې دمغولواوپارسیانوله خوالاس پرلاس سوی وي اوپښتانه اوپارسیان دي څنګ پرځنګ کلی او کور سوی وي خویودبل پرژبودې اغېزنه وي ښندلی. داڅرنګه امکان لري چې په ننګرهارکې دي دتاریخي ګندهاراژبنۍ اغېزې نه وي پاته سوي. پردغه پراخه اورشودي دپښتنوپه څنګ کې شاړي ، پشه یان ، ترکان ، اشکونې ،کاتیر(کاتیان) پراچیان ،ګوجراونورځنګ پرځنګ له پېړیو راهیسي اوسي (۵)خوژبې دي یودبل

له تاثیره په امان پاته وي. د اخرنګه امکان لري چې وردګ اوهزاره دي یو دبل په چم او ګاونډ کي اوسېدلي وي اوژبو دي یې یو پربل اثرنه وي کړی. دا څرنګه امکان لري چې په لوګرکي دي دپښتنو، تاجکو، برکیو پوله او پتې ګډ وي خوژبې دي یې یو دبل له تاثیره خوندي اوسوچه پاته وي. دا څرنګه امکان لري چې د پیښور او کوټې پښتانه دي په ورځني ژوند او ژواک کي له اردوژبو اوپنجابیو او بلوڅوسره شریک وي خوژبې دې سوچه پاته وي. ژبه لکه ژوندی اورګانیزم له خپل ماحول څخه هرومرو متاثره کیږي. داکه دچا خوښه وي اوکه نه، که دچاښه راځي، که بد. دا دطبیعت قانون دئ زماا و ستا ذهنیت ته نه ګوري اوخپل کار کوي. لکه د پردیوژبو د افراطي بهېرپه مقابل کي چې د خپلې ژبې مدافعه یو ضروري کاردئ، دغه رازدژبې افراطي سوچه توب او تصفیه هم یو غیر عملي، بې ګټې اوکله کله مضرعمل دئ.

دښاغلي رفیع خبره په خطاطانو کي دپښتو د سوچه تابه اشتها زمورږد ځینو شاعرانو رنګین شعرونه له شعرتوبه ایستلي دي اولاس وپښې یې ورمات کړي دي (۲) داکارله بده مرغه اوس هم روان دئ. اوس دپخوانیو شاعرانولهجه دمعیاریت په فتوابدلېږي. (په) یې په (پر) ور اړوي او (پر) یې په (په). دکلماتو دپای یاګاني یې پخپله سلیقه ور اچوي (۲). داکاربه څوپېړۍ وروسته دپښتوژبې دلهجوي څېړونکي غبرګ غاښونه وروباسي اوپه قضاوت کي به یې دکعبې پرځای ترکستان ته ورسوي. ځکه دی به فکرکوي چې دنومورې شاعرپه وخت کي (په) او (پر) استعمال په دغه شان و، لکه په چاپي دېوان کي چې راغلی دئ. خبربه نه وي چې دااستعمال د معیاریت په اشتهاپرتپل سوی دئ دشاعرارواله په دغه رازاستعمال خبره نه وه. دغه شان لوبې ترمورږیو نسل وړاندي د عبدالقادرخان خټک اونورو پخوانیو شاعرانوپه دېوانو باندي د خطاطانو له خواسوي دي.

ښاغلی رفیع وروسته له هغه چې دپښتو د سوچتابه هڅوته کتنه له اتمي هجري پېړۍ څخه رانښلوي اوترنن ورځې یې رارسوي، په پای کي د دغو هڅواهمیت پخپله له ډاګه وهي اوداسي لیکي: "... مورږولیدل چې د دی کار (دپښتو د سوچتابه ـ م.هـ) لپاره کله، کله دتفنن لپاره لاس غزول شوی اویاهم دځینی نورو هیوادونو په اغېزکې داکارشوی دی خو له ټولو سره ـ سره یې نتیجه نه ده ورکړې اوداهڅه ناکامه شوې ده.

د دی ناکامۍ یولوی علت دادی چې نړۍ ورځ په ورځ وړېږی، انسانی راشی درشی اوراکړې ورکړې زیاتیږی، د ساینس له برکته تلنې راتلنې ګړندۍ کیږی اوپه اجتماعی، اقتصادی اونورو چارو کې هیوادونه یو بل ته اړکیږی اوددی راشودرشو، راکړو ورکړو، تلنوراتلنواړتیاؤ په ترڅ کی کلتوری اوژبنۍ راکړی ورکړی هم دودیږی اود تجرید او یوازیتوب ژوندله منځه ځی..."

ښاغلی رفیع وروسته اروانباد محمد صدیق روهی یوه خبره رانقلوي، چې ویلي یې وه "که

دژبو تکاملی سیر ته وګورو په نړۍ کی خالصی ژبه نشته او که وی هغه به دځینی بدوی ټولنو ژبی وی چی له نوری نړۍ سره علمی او ثقافتی اړیکی نه لری.ٞ (۷). رفیع صاحب پرخپله څېړنه باندي داسي نتیجه بناکوي: ٞ په دې اساس دژبې د سوچتابه له پاره هڅه له یوې خواژبه او اولس یې تجرید کوی له بله خوادژبی د خارجی زده کوونکولپاره ستونزی رامنځ ته کوی اوله بله پلوه په خپله دژبی دویونکوله پاره دافهام اوتفهیم لاره اغزنه کوی نوځکه باید دی ناکامی هڅی ته زړه ښه نه کړواوپه زورخپله ژبه تجرید اوکړاومنه نه کړو.... ٞ (۸) دانتیجه په رشتیاسره یوه واقعي اوله علمي اصولوسره برابره نتیجه اخیستنه ده. دژبې سوچه کول دکره پښتو لیکني ننې لارویان هم په خوله غندي خوپه عمل پرهماغه لار روان دي ، چې دوی یې تربل هرچادنه عملي توب له پاره ډېرځه ویلي دي.

لکه ددې بحث په سرکي چې تاسي ولوستل دژبې سوچه توب له یوې خوادنوروقوي ژبودواردا توپه وړاندي یوعکس العمل دئ چې تریوې اندازې یې دتوجیه کولوله پاره دمیرې لارموندله کېږي.خوله بل پلوه یوه داسي ناکامه هڅه ده چې دممکناتوپه ساحه کي ورته دنوک اینبوولوځای لاهم نسته. نوددغسي یوې غیرعملي پروژې له پاره نوکان ایستل چاته دکندهاردپښتنوهغه متل ورپه یادوي ، چې وایي:

عبث داروم‌رډک دي ،چې په ولي ده ختې (۹. (

)۱ (اروانبادکاندیداکاډمیسن محمدصدیق روهي خوحتی دظاهرشاه دپاچهی په سرکي پرپښتو ادبیاتو باندي داروپایي افراطي ایډیالوژیو ، المانې نیشنلیزم(فاشیزم) اوشوروي کمونیزم ، سیوري ته اشاره کوي اولیکي چې دې ایدیالوژیو ٞ په ټولوهیوادوکې دافراطي یامعتدل نیشنلیزم درامنځ ته کېدو امکانات برابرکړل. په افغانستان کې یومعتدل نیشنلیزم مینځ ته راغی، چې عمده مضمون یې ملت پالنه ، دتاریخي مواریثو او عنعنودرناوی، حماسي ادب ، پرځان ویساوملی غرور و. ٞ

)وګ: دپښتوادبیاتو تاریخ-معاصره دوره-۸۵ مخ (

)۲ (طلوع افغان۱۲کال ۷۷۸ګڼه. دادوه اعلانونه ماپخپله په سرسره کتلي وه خواوس مي دسراج الاخبار کلکسیون ته لاس کورت نه رسېږي اود طلوع افغان حواله مي دنباغلي رفیع دژبپالنه نومي کتاب-۳۲مخ څخه واخیستله .

)۳) (یوازنی پښتو) په۱۳۰۱ش کال کي د (مرکه دپښتو) له خوا دپوهنې وزارت په مطبعه کي خپور سو. د کتاب ټول مخونه۱۵۲ ښوول سوي دي چې په سرکي یې خادم العلماءمولوي

عبدالواسع قندهاري سريزه کښلې ده. (وګ: ژبپالنه ـ ۲۵مخ (
)۴ (وګ: دافغان ياد ـ دعلامه حبيبي مقاله ـ ۹مخ
)۵ (پالوال ـ معياري ژبه ـ ۷۸ ، ۷۹ ، ۹۰مخونه
)۶ (ژبپالنه ـ ۴۳مخ .
ما(هوتک) چې کله دلوی احمدشاه بابا دپوان له څوخطي اوچاپي نسخو څخه ترتيباوه ، پردغه رازلاسوهنو اودلغاتوپرترجموباندي پېښ سوم اوزما په نزدمي لاسوهلي ځايونه په نوي متن کي وانه خيستل. د هغولاسوهنو يوځومثاله دادي :
دلفريبه ـ زړه فريبه
شکرلبه ـ خوږشوندې
پريرويه ـ پري مخه
دامنګيره ـ لمن ګيره
موی کمره ـ ملاويښته
)۲ (وګ: دلوی احمدشاه بابا دپوان ـ د ۱۳۷۸ش =۱۹۹۹ع کال چاپ
)۷ (ژبپالنه ـ ۳۶ مخ
)۸ (هماغه کتاب ـ ۳۶ مخ. نقل قول کټ مټ رانقل سوی دئ.
)۹ (ده ختيې دکندهارښارپه جنوب کي ديوه کلي نوم دئ. دامتل ځيني کسان په دې ډول هم وايي: عبث دارومردک دي ، فتح خان يې ډزوي.

په خوله کړلې تصفیه په زړه منلی سوچه توب

د پیوریزم په باب تاسي په تیرو پاڼو کي ښه پوره تفصیلي بیان ولووست او دهغه دنه عملي توب اوتاواني توب په باب موهم نظرونه ترنظر تېر کړل چي اتفاق ته په نزدې اکثریت ټولو پوهانوورسره خپل مخالفت څرګند کړی دئ. خو په عمل کي د پیوریزم له کړنې سره سره د پښتوژبې د سوچه تابه بازار ښه تو ددئ. د دې مسئلې دښه څرګند تیاله پاره به زه یوځه شاته ولاړسم او دژبې له پاره به دنووو جوړونو پرسابقه یووا ربیامروروکړم .

علامه محمود طرزي چي د افغاني ژبو (فارسي او پښتو) د سوچه تابه له لومړیو پلویانو څخه و ، په دې برخه کي لیکي: ٌ... به فکرعاجزانۀ خود ما ، یگانه وظیفه انجمن عالی معارف باید اصلاح وترقی وتعلیم زبان وطنی وملتی افغانی باشد ، ازارباب علم ودانش این زبان یک گروپ مخصوص تشکیل یافته کتابهای تعلیمه ضروری لازمی آموختن آنرا تدوین وحاضر باید کرد. حتی برای تطبیق دادن کلمات فنی وصنعتی واختراعات جدیده یی که نامهای آن درزبان افغانی غیر معروف است ، کلمات مناسب ونامهای متناسب به زبان افغانی پیدا باید کردو هر قدراصلاح وترقی که لازم است درآنباب اجراء باید کرد ٌ. (۱) محمود طرزي د (فني او صنعتي کلماتو اونوو اختراعاتو) له پاره دمناسبو او متناسبو کلمود پیدا کولو سپارښتنه کوي. په (پیدا کولو) کي دکلماتو پلټنه او جوړونه دواړه راتلای سي. خودی داکلمات مشخص کوي اود نوولغاتود پیدا کولو اړتیا یوازي په (فني ،صنعتي او د اختراعاتو) په برخه کي رامحدودوي .

علامه عبدالحی حبیبي هم، چي په طلوع افغان کي (د پښتود علمي اصطلاحاتو یانوو لغاتو وضع) ترسرلیک لاندي د دغه کاراصول بیان کړي دي ،په هغو کي یې ٌ د پښتوسوچه لغاتو پلټنه اودلغاتو وضع ٌ دجلامادو په توګه ټاکلي دي. د نوو لغاتو وضع کول یې یوازي په تخنیکي ، صنعتي اوعلمي برخه کي سرته رسولي دي لکه ټیلګراف (لیرلیک) ، فوټوګراف (بشرلیک) ، فونوګراف (ږغ لیک) اونور، چي ښې ډېري نمونې یې په ژبپالنه ۷۰ ، ۷۱ مخونو کي د طلوع افغان اخبار په حواله رانقل سوي دي. ګویا د علامه حبیبي سپارښتنه هم پرفني او تخنیکي نومونو باندي تکیه درلوده. لرو پښتنو هم خپلي جوړوني ساینسي څانګي ته متوجه کړي دي .

ښاغلي رفیع هم په شاعرانه ژبه باندي د ساینسي علوم د اصطلاحاتو له پاره د نومونو تاکل لازم ګڼلي دي. دی لیکي: ٌ د ساینس او تخنیک له پرمختګ سره د نړۍ په وړاندي تللو هیواد وکي هره ورځ نوی ـ نوی ساینسي زېرېدنې کیږي او په هره زیږیدنه د همهغه هیواد دژبې یو نوم ایښودل کیږي او بیاد علم نوی پیغله له خپل نامه سره بل هیواد ته وديږي او هلته میشتیږي. که وروسته پاتې

هیواد وژبی پټه خوله پاتی شی او په دی نوی ناوی نوم کینږدی نو ددی ناویانو سلسله خو اوږده ده او کله چې ددی هیواد خلک سترګی غړوی ګوری به چی ددوی دژبی ټول انګړ به
د پرمختللیو هیوادونو راغلیو ساینسی ، تخنیکی او نوو منځ ته راغلو ناویو نیولی وی او اصلی ژبی ته به یوازی چوکاټ او چاردیوالی ورپاتی وی....ٞ (۲ (
دښاغلي رفیع له بیانه هم دا خبره واضح څرګندیږي چې ساینسي او تخنیکيٞ ناویانوٞ ته باید نومونه کښېښوول سي.
او د پوهاند دوکتور زیارصاحب هغه نظر به بیاراوړم ، چې وړاندي مي هم رانقل کړی و . دی لیکي:
ٞنوي جوړونه باید په علمی ، تخنیکی ، مدنی ، اداری او داسی نورو مفاهیمو پوری تړلی وی چی زمورږ فکري او کلتوری زیږنده نه وي ، لکه ژبپوهنه (لینګویستیک) ، ټولنپوهنه(سوسیولوجی) ، پوهنتون (یونیورستی) ، څارندوی (سکوټ او پولیس) ، توغندي دراکټ او وړکتون دکودکستان لپاره. مګر که سوکړک یا سوړسک ته د جوارو ډوډۍ نوم وټاکو ، یوه بې ځایه ټاکنه به وي.ٞ (۳)بل ځای وایي چې ساده وییونه په مصنوعي توګه جوړول غیر اصولي کار دئ.(۴(
خو په عمل کي چې ګورو خبره بالکل له جلوه وتلې ده. حتی د کتاب ، قلم ، د پوان ، شعر ، شاعر او په سوونورو په ژبه کي دودسوي لغتونه لګیادي ، نومونه جوړیږي. د پنسل له پاره یې د پښتو مرکې (وچکښی ، وچکښ) بیرته ژوندی کړ. په ژبه کي رنځور او ناروغ سته او عام دئ خو دوی (رنځمن) ورته راوایست، سرابن (د حریص په معنا) په لهجو کي پروت دئ
خودوی(اسویلاند) ورته اختراع کړ، په ژبه کي تلابن سته او عام دئ خودوی ورته (ډډون)
جوړکړ، په ژبه کي طبیعت د دخیل لغت په توګه دوولس پېړۍ ژوند کړی دئ خودوی ورته (پنځون) ومونډ ، په ژبه کي بلبل له زرو کلورا هیسي سندري وایي خودوی ورته (ډانګ لکۍ) پیدا کړ او څه موده وروسته یې بیا همدغه ډانګ لکۍ د (ډاینازاروس) له پاروټاکه (۵). نه پوهېږم چې د بلبل او دغه ماقبل التاریخ حیوان ترمنځ کوم ورته والی سته ؟ په ژبه کي ښکلی ، ښایسته سته خونه پوهېږم دوی ورته (ښاو)له کومه کړ، په ژبه کي نیاو د عدل او انصاف په معنا رواج موندلی دئ
خودوی ورته (سماو) راوایست ، په ژبه کي خښتو ، خښتورسته خودوی ورته(شنازګبډۍ)
تولید کړ، په ژبه کي پاسپورټ سته او عام دئ خودوی ورته (لارلیک) وزېږاوه ، په ژبه کي (کرښپل) سته خودوی ورته (پښه خاپونه ، پښوخاپونه) وضع کړ (۶) ، (غونې) په ژبه کي ژوندی لغت دئ خودوی ورته (بنګن) راوایست (۷) ، (کتابتون)جوړسوی دئ خو دوهم وار ورته (کتاب خونه) جوړسو او هغه هم د پارسۍ ټکي په ټکي ترجمه (۸) ، (بدلون)پخوا جوړسوی و ،نو (ونجون) ته څه اړتیاوه ؟، د(ببکسۍ) پرځای ټکي په ټکي ترجمې (ببڅوکتیا) ته څه ضرورت و ؟.

ځینو ډېروبې خوندو اوپټخو ترجمه سوو لغاتوته خوزه بیخي حیران پاته یم ، چې ددې ضرورت څه و . لکه (اوسپنکښ) د (آهن ربا) له پاره ، (کوډلوبی) د(جادوګر) ، (کوډګر) له پاره ، (ړنده مړه) د (کورموش) له پاره ، (پلغټ) د(چابک) له پاره (۹). ددې وروستي لغت له پاره خوپه ژبه کي (چټک) لغت سته ، نه پوهېږم چې هغه ته یې ولي چته اوښتې ده . موږ د ږغ دبلي اوشرنګ سوتې له پېغوره لاخلاص سوي نه یو چې دابل سرباری هم پرولوېدا ودا وارد معیار په نامه !

پوهاند دوکتور زیارصاحب وایي چې ٌنړېوبزونه یانړیوال وییونه (انټرنېشنلزمونه) لکه راډیو ، تلویزیون،تیلګراف یاتېلګرام ، تېلي فوتو ، تیلي ټایپ، تېلېفون ، اکسرې یالایزر(وړانګې) کمپیوټر ، ډاکټر، اکسیجن ، هایدروجن ، نایتروجن ، الکترون ، نایترون، پوزیترون... یاځانګړي جغرافیایي نومونه اویاپه زرګونو کېمیاوي او درملي نومونه... دنړۍ په زیاتروعلمي ژبوکې له یوځه جولیز(شکلي) اډاپټېشن (راخپلوني) سره یورازدودلري ، په نیولو جیزم کې راګډول بیاهم دپیوریزم په مانا اخیستل کېږي...ٌ(۱۰) یعني نوي لغاتونه ورته مه جوړوئ. خوتردغه سپارښتنې دوې کړښې وروسته بیا وایي چې که څه هم په عربي ، تورکي ، پارسۍ ، هندي کي نن سباډ پر انټرنېشنلېزمونه راژبارل شوي دي یعني که موچم ورته جوړسو ، ژباړئ یې. داچې تراوسه دغو نړیوالونومونوته نوي کلمات جوړسوي نه دي ، دچاخبره په چم یې نه پوهېږي چې څرنګه لاروته وموميِ. دمثال په توګه اکسیجن ته به څه رازنوم جوړکړي ؟ پارسي ژبي وایيٌ ترک عادت موجب مرض استٌ په ژبه کي اوبتل سته اوعام سوی دئ خوددوی زړه په سوړسوی نه دئ او(اوبدوب) یې هم ورته جوړکړ، په ژبه ، ادب اوفولکلورکي زرګرسته خودوی ورته (زرپښ) وزېږاوه ، په ژبه کي ترینګلی د(عبوس ، پیشانی ترش) له پاره سته اوقاموسوهم اخیستی دئ خودوی ورته (اریړه اوربوز) وزېږاوه. یوځای وایوچي بین المللي تخنیکي نومونه به پرخپل حال پرېږدوخوبیرته خپله خبره اخلواوتیلفون ته (غږون) ، تلویزیون ته (لروینون) اوتیلګراف ته (لرلیکون) پېشنهادوو(۱۱). دمروجولغاتودوژلوپه کارکي هم سیالي ښه په زورروانه ده . دپېړیوپېړیومروج لغات دمعیارپه فتواله رواجه لوېږي. ماپه یوه بله لیکنه کي ددغولغاتویوه ډېره کوچنوتې برخه داسي بیان کړې ده : ٌزما دمشاهدې له مخي موږ په تېرو دوو درولسیزوکي (بډای) او (موږ) لغات په (شتمن) باندي تري تم کړل ، (یرغل) موپه(برید) له منځه یووړ ، (ایلچي) موپه (استازي) ورک کړ ، (جنګ) موپه (جګړه) وواهه ، (وطن) موپه (هیواد)نېستي کړ، (غولی) موپه(انګړ) پایمال کړ ، (تاداو) موپه(بنسټ) له ببخه وکیښ ، (ربړه) موپه (ستونزه) پسي واخیستله ، (لیکه) موپه (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنیواله) موپه (وړکتوب) ووژله ، (جنګیالی) موپه (جګړه مار) ښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او(مشغول) مو په (لګیا) الیش کړل ، (تلاښ) موپه (هڅه) نفی کړ، (کرښه) موپه (غندنه)

محوه کړه ، (نجلۍ) مو په (جنۍ) ترپښولاندي کړه ،(کرار) مو په (ورو) وخوړ، (په) مود (پر) په فتوامسخه کړ اولالګيايو دمسخه کولو او محوه کولودابهېرپسي پالو اوپه ځان نه پوهېږو چي دخپلي ژبي لغوي زېرمه مو د چونګښو د هغه منګوټي په شان ګرزولې ده چي (يوه وراچوو ، دوې بيرته ځني غورځي)". دا ليست که پسي راواخلم ، خبره بل کتاب ته رسيږي.زه پوښتنه کوم چي تصفيه اوسوچه توب (purism)لکۍ لري ، ښکرلري ، څه لري ؟ دغه جريان چي اوس روان دئ ، تاسي چي هرڅه نوم پرايږدئ ،خو داکټ مټ اوپه مطلق ډول تصفيه ده. او تر ټولوبياد خواشينۍ خبره داده چي که چاپه ليکنه کي دغه جريان تعقيب نه کړ ، ليکنه يې ناکره ، لهجوي ، سيمه ييزه اونوراونوربلله کيږي .

زيارصاحب هم وايي چي هرڅوک بايدلغات جوړنه کړي. ډاکټرپالوال هم دغه کارپه صلاحيت پوري تړي زماچيغي هم دهمدې بابته دي چي اوس په دې ژبني سرطان(cancer) هرڅوک اخته دي دصلاحيت والاو جوړوني اودبې صلاحيتوداسره ببلېږي نه. دنيولوګيزم دنده که افرادو ته پاته سوه ، که صلاحيت والاوه ، که بې صلاحيته ، خبره انارشيزم ته رسيږي اورسېدلې هم ده .

څه موده وړاندي مي په يوه مجله کي ديوه متوفی مشرحقدارله خولې داسي ولوستل چي که دوزيرصاحب محمد ګل خان وس رسېدلی دټول افغانستان دخلکونومونه يې هم پښتوکول (۱۲۱) دليکني له خوندا و شخوند څخه څوک پوهېدلای سوای چي دژبي دتصفيې اشتهالا تر اوسه هم نبه پوره موجوده ده اوهمداذهنيت اوس هم دالفاظوترپردې لاندي دکره ليکنۍ پښتوپه نامه پالل کېږي. په دغه شان روحيه باندي يوې ژبي ته انکشاف ورکول ديوويشتمي پېړۍ له انکشافاتوسره جدي تناقض لري ځکه په دغه پېړۍ کي دنړۍ ژبي تربل هر وخت زياتي يوه په بله ننوتلي دي. مورټه زياتره ويل کېږي چي دنړيوالوعلمي اوفني اوسياسي ټرمينالوجۍ سيلاب ته که لاس ترزنه کښېنو ، ژبه راڅخه لاندي کوي. داحقيقت زه هم منم. خودنوولغاتواوپه ژبه کي داخښل سووا و مروجو لغتوبريد بايدوټاکل سي.که دا کارونه سي ، نوچي بياپردياړلس ليکي (۱۳)لاس راسره کښېږدئ ، بيا هم ددغي اوسنۍ چاري نوم ترتصفيې په هاخوا بل څه نه سي کېدلای اوله دې منحرف جريان سره به دمخالفت آوازدسور تر شپېلۍ پوري روان وي. که هرڅومره ددې اوسنۍ ژبنۍ بخولي مخالفين ځانساتي، لنډاندي، مرتجعين وبلل سي اوحتی ښکنځل (کنځاوي) ورته وسي بيابه هم هغوی دګاليله په شان پر مځکه باندي د توپې ايستلوپروخت لاهم ووايي چي په دغه ژبه د افهام او تفهيم عمليه سرته نسي رسېدلای. له دغه راز نشراتو څخه لوستونکي سمه استفاده نسي کولای. داپښتوپسې عامېږي اوخلک ځني خوا توري کيږي. ددې چاره په کارده اوهمدانن

یې په کارده. د پېریانانودې ژبې په پښتنوکي درزونه واچول ، ددې کارله پاره فکر کول په کاردي ، دا درزپراخېږي او چاره یې په دې نه کېږي چې ووایو :

"کاروان به تیریږي اوسپي به غپیږي" (۱۴) . دپښتو ژوند د پښتانه له ژوند سره تړلی دئ ، نه له نیولوګیزمونوسره . که خدای مه کړه پښتون مړسو ، پښتو او نیولوګیزمونه دواړه ورسره مري. په نیولوګیزمونو باندي دپښتوژوند نه راګرزي. دیوې شېبې له پاره یې فرض کړئ چې په پښتوژبه کي یولغت لاهم پردی نسته مګرکه پښتون همداسي شپون اوعسکروي اوروزي یې دشپنیتوب اوځان وژني له لاري مقرره وي ، دغه خالصه ژبه به یې کوم درد ور دواکړي ؟ نباغلی پوهاند حسن کاکړ دخپلوتاریخي څېړنوپه پای کي دې نتیجې ته رسېدلی دئ ، چې: "پښتوچې بیرته پاتی ده اوعلمی شوی نده دژبی دځنګه والی له امله نده ، بیرته پاتی توب یی دپښتنوله لاسه دی. ددوی بیرته پاتی توب د پښتوبیرته پاتی توب شوی دی" (۱۵) نو پرپښتو اوپښتنوباید زړه وسوځل سي. دشهرت ، دنامه ، دعقدو له پاره باید ژبه قرباني نه سي. دغه اند ښنې دي، چې په مایې دا کتابګوتې وکیښ .

اوس په ځینو لیکنو او مرکوکي د نیو لوګیز مونوپر ٪۲۵ باندي ټینګارکېږي. زه تاسي ټولو درنولوستونکوته واک درکوم چې که مو هروخت دغه فیصدي په عمل کي تطبیق وموندله ، زماداکتاب په هماغه ورځ په اورکي وسوځئ چې نوریې څوک ونه لولي. ځکه زما ارمان به ختلی وي اونوربه د پښتوژبې له بابته د اند ښنو ځای راته پاته نه وي .

دکره لیکنې پښتوله ننې بهېرڅخه داسي نخښې اونښانې لیدلي کېږي چې دا خوځښت په نهایت کي په یوې لهجې باندي دنورودنفی کولوله پاره دئ. زه به ډېرخوښ سم چې که دپښتویوه لهجه دژبني انکشاف هغه حالت ته ورسېږي چې ټول پښتانه یې هم ولیکي اوهم یې ووایي. داکه زمالهجه وي، که دبل ،که دهابل، ماته مهمه نه ده. مګردا کاردپېړیودئ اوباید په طبیعي توګه لکه په فارسي اونوروژبو کي چې راغلی دئ ، عملي سي. نه داوسنیوژبنیوماجراجوییوله لاري.

)۱ (ژبپالنه ـ ۲۴، ۲۳مخونه دمقالات محمود طرزی د ۷۷۴ مخ اوسراج الاخبارپه حواله

)۲ (ژبپالنه ـ ۷۵مخ

)۳ (ویې پوهنه ـ ۲۵، ۲۴ مخونه. نقل قول کټ مټ رانقل سو

)۴ (پښتو ـ پښتانه ۳۱۲مخ

)۵ (زیار ـ دپښتوژبې دودې اړتیااولاري چاري ـ ۹۷مخ

)۶ (زیار، پښتوپښتانه ۲۰۷مخ

)۷ (ویي پوهنه ۱۲۱مخ
)۸ (ویي پوهنه ۴مخ
)۹ (وګ: ویي پوهنه ۲۸۸ـ۲۹۰ مخونه
)۱۰ (دپښتوژبې دودیلارې او چارې ـ ۹۹مخ
)۱۱ (ویي پوهنه ـ ۲۰ مخ
)۱۲ (ورځ مجله ـ شپږم کال ، ۳ـ۴ګڼه ـ ۱۰مخ ۱۳۸۴ ش
)۱۳ (په کندهارکي ددیارلس لیکي اصطلاح دقرآن عظیم له پاره کاریږي. په نوروسیموکي به هم رواج لري .
)۱۴ (وګ: استادزیاردپښتني فرهنګ یوځلاند ستوری ـ ۱۵۵مخ ـ ۱۳۷۲ ش
)۱۵ (آئینۀ افغانستان مجله ـ ۱۰۴ مسلسله ګڼه ـ ۵۴مخ ـ میزان ۱۳۵۸ ، اکتوبر ۲۰۰۲

پښتو نيولوګيزم ژبنۍ اړتياده که سياسي تقليد؟

په يوه ژبه کي چي دنړيوالو پرمختياووا وساينسي وتخنيکي انکشافاتو او اختراعاتو له اسيته دنوو لغاتو د جوړوني اړتيا منځ ته راسي او دې کارته نيوګلوبيزمونه استخدام سي ،معنايې داده چي دا ژبه اوس هغو حوادثو ته ځان تياروي چې پرنورو تپرسوې او پردې اوس راغلي دينه ددې پرځنګ هره ژبه چي دخپل انکشاف په بهېر کي داسي ځای ته ورسېږي چي نورنوورته دنيولوګيزمونو اړتيا محسوسه سي ،معنا يې داده چي دې ژبي دانکشاف نورپړاوونه وهلي دي او ويونکي يې هم دفرهنګي سطح په يوه داسي مرحله کي واقع دي چي نورټول کارونه سرته رسېدلي دي ، اوس نودژبي دسره کېدو وار رسېدلی دئ. په دغه وخت کي که دمعياريت اوکره ژبي خبره رامنځ ته سي ، څرنګه چي له حالاتو سره موافق شعاردئ ، نه به پرچا بدولګېږي اونه به مخالفت ورسره وکړي. خوکه دمعياريت هڅه دسياسي سيالیو زېږنده وي ، دانودژبنۍ اړتيالهمخي نه بلکي دنورو انګېزو پربنارامنځ ته سوی تلابس دئ اوهغه څوک چي نه غواړي په دغه انګېزو باندي خپله ژبه ولړي ، يادغه سياسي سيالۍ ورته دسياست دمداريانو سرکسونه ثابت سوي وي ، نوطبيعي ده چي لومړی خوله دې لوبي سره څونې نه غورځوي اوکه ډېره درنه پرتمامه سوه نويې . بياپه مخالفت کي درېږي

ماچي به دپښتوژبي دکره توب له پاره دهڅوتاريخي سوابق او اوسنۍ هڅې له ځانه سره څېړلې ، نودچاخبره شېږم حس به راته ويل چي په دې هلوځلوکي ترژبنۍ اړتيانورمسايل ډېردخيل دي. ددې نورو مسايلو پريوه برخه باندي زه د(سوچه توب) په بحث کي ږغېدلی يم. پوهاندزيارصاحب اوس پخپله يوه مرکه کي زماپردغه ګومان باندي د يقين تاپه ووهله چي زمونږنوي جوړوني له پارسي سره دسيالۍ اود هغې په تقليد راپيل سوي دي. دی وايي: "پارسي چي زمونږورسره يوه رغنده سيالي روانه ده ، هيڅوک په نظرکي نه نيسي ، که پارسيوان زمونږسره منفي سيالي کوي ، مونږورسره رغنده سيالي کوو.

تاسو د پارسي پخواني او اوسنی متن وګورئ چې هرځومره يې پارسي قوي وي ، تاسو به وويني چې څومره مخته تللې ده ، په پارسي کې څومره نوي ټکي راغلي دي ؟ نو دا نيوکه يوازې پرېښتوده ؟" (۱) ماته د حيرانۍ ځای دادئ چې استاد له ټول ژبني اکاډ ميت سره څرنګه د دغې سياسي لوبې په دام کې کښېوتلی دئ او نوروته يې لاتوصيه هم کوي. د دغې سيالۍ د سالميت ذمه څوک ترپايه پوري وهلای سي. څرنګه امکان لري چې پارسيوان دي د دوی په وينا ، منفي سيالۍ کوي او پښتون دي بياورسره سالمه سيالي وکړي. دا سيالي له لويه سره پر منفي تمايلاتو راپيل سوې ده او يوه کرغېړنه لوبه ده چې دوخت غير ملي حکومتو پښتون او پارسيوان دواړه پکښې ستې کړي دي .

زما په فکر خو هره ژبه دانکشاف او پرمختګ په لارکې خپل موقعيتونه او خپلې درجې لري. د نوروژبو په پرتله يې دانکشاف سرعت هم توپيرلري ، ژبنۍ اړتياوي يې هم ځله بيلې وي. پښتو له بده مرغه اوس لاهم د خوشحال خان خټک خبره" بکره پرته ده". د دغه واقعيت په ليدلو ، کتلو او منلو باندې بايد هيڅ پښتون نه د حقارت احساس وکړي او نه هم د خپلې ژبې د نيمګړتيا. دا روا نباد نو ميالي خبره" پښتو د ژبې په حيث نه ترچاپاته ده او نه ترچا زياته ده." (۲) لکه په انسانانو کې چې زوړ او ووړ سته ، په ژبو کې هم سته. د سيالۍ په وجه په ژبه کې بدلونونه راوستل ترګټه تاوان ډېر پېښوي. دا سيالي هغه ناوړه دودوستورته ورته ده لکه ځيني کسان چې له خپلو تربرو سره د سيالۍ په انګېزه خپل نابالغ زوی ته واده وروکړي او د خپل ماشوم زوی ژوند له خوراډ بروسنګلو سره مخامخ کړي. وايي" شرمنبکۍ له ماره سره غزېده ، پرمنځ دوه ځايه سوه". دا راز سيالۍ ته ځوان مغزونه د خپل طبيعي جوش وخروش او احساساتي جذبو له امله خورازيات آماده دي او ډېرژر په دغه رازدامونو کې لوېږي. د سړي سينې درلوونکي مسن پوهان هيڅکله . بايد ځوانان دغه راز بازاري لوبو ته تشويق نه کړي

پارسي ژبه په دې پرمخ نه ده تللې چې نوي لغاتونه يې جوړکړي دي. پارسي په دې وړاندي ده چې د ضرورت ژبه ده ، د دربارژبه وه اوده ، د علم ژبه ده ، ويونکي يې پخپله د تعليم او سياست پر ميدان تر پښتنو وړاندي دي. پېړۍ پېړۍ ورته دهند ، ايران ، ماوراء النهر او افغانستان پاچهانو او دربارو کارکړی دئ. دې ژبې چې نيولوګيزم ته مخه لاکړې نه وه ، هم پرمختللې ژبه وه.

ترعربي ژبي وروسته د منطقي د علم، د سياست ، د ادب او تجارت ژبه وه. د پارسي د پرمختګ دلايل بايد د هغې په ويونکو کي ولټول سي نه په لغاتو کي. له بلي خوا د پارسي ژبي خپل پوهان بيا په دې عقيده دي چي د دې ژبي د بريالیتوب يو علت دا دئ چي د دې بروژبو لغات يې پخپل ځان کي هضم کړي دي او دژبي دروازه يې د نوروژبو پرمخ تړلې نه ده. اروانښاد پوهاند دوکتور عبدالاحمد جاويد په دې برخه کي وايي چي په فارسي ژبه کي د دخيلو کلماتو د ښوونې له پاره به تاسي صبحانه (سباناري) ته دعوت کړم. ميز پرتګالي کلمه ده (۳)، چاينک چينايي ، قاشق تورکي ، صندلی عربي ، نعلبکی عربي ده. او په پای کي په ظريفه لهجه وايي ما مي مانيم ونان خشک. مراد يې دا دئ چي يوازي (نان) فارسي کلمه ده نور يې ټولي دخيلي دي اوله نوروژبو څخه اخيستل سوي دي. (۴) اروانښاد دې کلماتو ته په کرکه نه ګوري بلکي داد پارسي ژبي په کمالونو کي راوړي چي څرنګه يې د نوروژبو لغات پخپل ځان کي حل کړي او خپلي ژبي ته يې دافادې وسايل پربمانه کړي دي. زمورږ پوهان بيا تر اوبو دمخه ګاولي کارې اووايي ، مورږ لغتونه ځکه جوړوو ، چې که سباد دهقان لمسی او کړوسی تعليم کوي د هغه لپاره (به) اسانه وي. ته د بزګرزوی ته د تعليم زمينه برابره کړه ، بيا د پښتو تعليم زمينه ورته مساعده کړه ، ژبه يې خير دئ سوچه دي نه وي ؟ د سباد بزګر دزوی غم به خورو خپل اوسني زامن موله خپلي ژبي څخه خواتوري کړل. موربې چي کومه ژبه ورزده کړې ده اوده ته ترهرڅه ګرانه ده ، هغه اوس په کتاب کي نسي موندلای. د کتاب ژبه ده ته د يوې خارجي ژبي دزده کولو په شان ستونزي لري. طبيعي ده چي وخت تردې په بلي قوي ژبي (انګريزي ، اردو ، فارسي اونورو) مصرفوي ځکه په هغه ژبو يې هم اړتيا رفع کيږي او هم يې په زده کړه کي تردغي نوي پښتو مشکلات لږدي. له يو چاسره مي په دې برخه کي بحث کاوه ، را ته وې ويل: ژبه متخصصينو ته پرېږده ، چي هغه يې سمباله کړي. په جواب کي مي ورته وويل: ماخو په هغو نامرادو باندې د پري هديرې د کي ليدلي دي ، چي د متخصصو د اکټرانو . په نسخويې زني ورتړلي سوي وې. د متخصص سهوه د مرګي ګولۍ ده اوبس

ښکلا مجله ـ ۴ کال، ۳ ګڼه ۵۱ مخ (۱)

د پښتنو د ټولنيز تاريخ مبادي ـ ۱۰۹ مخ (۲)

. دده په نظر په فارسي کي (میز) دمبلمه په معنا دئ او په مثال کي يې (میزبان) راوړی دئ (۳)

که زما حافظې غلطي نه وي کړې ،دا مقاله په امید جریده کي نشر سوې وه. ما يې یادونه په یوه (۴)
. بله مقاله کي پخوا هم کړې وه او تاسي به يې په ضمیمه کي ولولئ. له تکراره يې بخښنه غواړم

نظري معیار عملي ګډوډي

په کاردہ. اتاریتي دوې خواوي لري (authority) ژبپوهان وایي دژبني معیار تاکلو له پاره اتاریتي یوه یې دعلم اوصلاحیت خواده چې په ژبپوهانو اړه لري او بله یې اجرائیوي اړخ دئ، چې په دولت یا اکاډمیکو ټولنو اړه لري. ژبپوهان علمي اړخ څېړي اودولت یانور اکاډمیک سازمانونه یې دترویج له پاره قانونیت ورتسجیلوي.

دپښتو په معیاریت کې ددې دواړو خواوو خلا محسوس ده. د صلاحیت په برخه کې پوهاند زیارصاحب هیچا ته غاړه نه ده ایښې. نه الهام ته ، نه تېري ته، نه پالوال ته ، نه شپون ته ، نه ستوروته ، نه پښتو ټولنې اواکاډیمۍ ته. اروابنادالهام ورځخه دوستانه ګیله کوي او لیکي چې ... که څه هم زیارموږدتېري په شمول دتاریخي ـ مقایسي ژبپوهنې متخصصان نه ګڼي اوښایي چې رښتیا به وایې (۱). ګویا د معیارپه برخه کې یوازې ددوی خپل نظر معیاري دئ. اوداجرائیوي صلاحیت خلا خوپه دغو کلونو چې کې دا خوځښت راپیل سوی دئ ، په ټوله معنابیخي محسوسه ده. خلا خو پر لو لار پرېږدئ ، په دغو تېرو دېرشو کلونو کې خودخلقي او پرچمي دولتو په شمول (ټول دولتي نظام د پښتو او پښتنو پر ضد ولاړو. (۲

ددغه شان دوګانه خلاوو په موجودیت کې دیوه خوځښت قانونیت او اغېزمنتوب پخپله تر پوښتنې لاندې راځي. اودهمدې عامل نتیجه ده چې دغه خوځښت تردوو دروملاتړلو پلویانو زیات نورونه موندل.

داچې اوس دنوو لغاتو په اعتیاداخته کسان دخوځښت په پلویانو کې شمېرل کېږي اوبیادهغوله مخې داحرکت دېرې لوړپوړته رسېدلی ګڼل کیږي ، یوه ذهني نتیجه ګیري ده چې داستنادپایه یې پرواقعیتونو ولاړه نه ده. حقیقت دادئ چې ددغه خوځښت له املهٔ یوه نوې ژبه یا لهجه دتکوین په حال کې ده. تاسې دالاندې ګډوډیو ته ځیرسئ چې دیوه خوځښت تر دېرش کلن فعالیت اوبرې ته

تررسېدوورو سته ! په هغو نشراتو کي موجودي دي ، چي د کره لیکنې له بهیرسره په یوه یا بل دلیل . ځان ترلی ګڼي

پښتو او پښتانه ته د الهام سریزه ـ پنځم مخ (۱)

زیار صاحب په هغه خصمانه چلند چې بر ښه خبرډ ئ چي زمو ږسره د باختر آژانس د پښتو خبرونو په (۲) . ریاست کي د دولتي مقاماتو له خوا کېدئ

د(په) او(پر) ګډوډي

د پښتو په ځينو لهجو کي سره ګډېږي او يو دبل پرځای يې په (prepositions) دغه دوه سربلونه ناسمه توګه کاروي. په دغو لهجو کي (په پښتو ليکل) او (پرپښتو ليکل) نسي سره ببليدلای. په داسي حال کي چي دادوې خبري جلا جلا معناوي لري. په (پښتو ليکل) معنا دليکني ژبه پښتوده او(پرپښتو ليکل) معنادليکني موضوع پښتوده. د پوهاند زيارصاحب په عقيده ٌله کندهاري اوتاريخي ادبي پښتو پرته نور زياتره ګډودونه (په) او(پر) سره ګډوي ٌ(۱)له تاريخي ادبي پښتو څخه يې مراد کلاسيکو شاعرانو پښتوده. حقيقت هم دادئ چي په کندهاري ګډود کي دغو دوو سربلونو استعمال ديوه نالوستي شخص څخه هم نه غلط کېږي. دوی (په خره سپور) (هيڅکله هم نه وايي. په داسي حال کي د(په) دغه شان استعمال په نورو لهجو کي عام دئ. (۲

پوهاند زيارصاحب په ويې پوهنه کي دغو سربلونو دسم استعمال ټول مواردراوړي دي چي په يوه برخه کي زه دداسي يوه پښتانه په توګه چي د پوهاند دوکتورزيارصاحب د څېړني په تاييد مي دغو سربلونو سم استعمال دمورله غېږي څخه زده کړی دئ ، موافق نه يـــــم اوهـــــغه (پلانی پرکوم کال مړدئ) ،په دې برخه کي بايد (په کوم کال کي مړدئ) کره شکل وي ځکه زما د څېړني له سره (on)او (in) مخي په دغه مشخصه برخه کي د کندهاري ګډود استعمال دانګريزي ژبي له ناسم(on 2006) کره دئ او (in 2006) خوله په خوله برابردئ. په انګريزي ژبه کي هم .

اروانبادعلامه رشاد(رح) په دې برخه کي دګوربت مجلې دلومړي کال په شپږمه ګڼه ، ۲۳مخ کي داسي څرګندوني کړي دي: ٌد(په) او (پر) ترمنځ توپيرسته. (پر) داستعلاتوری دی ، پرمېزباندي ، پرچوکی باندي کښېناست ، پرمېزيې کتاب کښېښود(۳) ، پرمايې پورباندي دی او داسي نورد(پر) په کلمه باندي راځي او(په) دظرفيت او آليت لپاره راځي (۴). مثلا په لښته يې وواهه. دلته (په) دآليت دنده اجراکوي. په کورکي دی ، په مکتب کي دی ، دلته دظرفيت مانا ورکوي. ٌ اوکله چي مرکه چي د(په کال) او (پرکال) په برخه کي توضيحات ځني غوښتي دي ، نوعلامه مرحوم ورته داسي جواب ورکړی دئ: ٌ... که (کي) ور سره راسي بايد (په) وکارول سي ولي هلته

د ظرف زمان مفهوم ورکول کېږي. ظرف پردوه ډوله دی ، یو د زمان ظرف دی او بل د مکان ظرف. په کورکي ، په مکتب کي د اظرف مکان دی. په پسرلي کي د اسي کېږي ، هغه وخت هغه د زمان ظرف دی، په کال کي د اسي کېږي یا د اسي وسول، د اظرف مکان دی نو هلته د ظرف مکان لپاره تر(پر) ، (په) غوره ښکاري او د استعلا لپاره بیا تر (په) ، (پر) صحیح دی.ٌ

د(په) او (پر) د استعمال له پاره ترسمي لارښوونې وروسته ځینو لیکوالو دیوه غلط فارمول پیروي پیل کړه او هغه دا چې که په د غو سربلونو پسي وروسته د(کي ، سره) کارېدئ ، باید(په) ولیکل سي او کنه نو(پر) سم دئ. د دې فارمول (postposition)او ستربل حالت کي راځي او هوري او ستربل نه (instrumental غلطي په دې کي ده چې (په) کله کله په(آلي- ورسره ملګری کېږي. لکه (په لښته یې وواهه) . د دغه غلط فارمول پالونکي په دا ټبرمثال کي هم (پر) ځکه استعمالوي چې وایي وروسته او ستربل نه دئ راغلئ. نو یې (پرلښته یې وواهه) ولیکي . د(په لښته یې وواهه) او(پرلښته یې وواهه) جملې د معناله مخي له مځکي تر اسمانه پورې توپیرسره لري. (په لښته یې وواهه) معنا د وهلو وسیله یې (لښته) وه ، لرګی یا توره یا بل څه نه وه. (پرلښته یې وواهه) معنا د وهلو انګېزه یې لښته وه. ښایي وهلی یې په سوکانو ، په لغتو یا په لرګي . (وي خو جنجال یې پرلښته سره پېښ سو(۵

د دغه ناسم استعمال لیکوال د(شینیت) له معافیت څخه په ګټه اخیستنه باندي د خپل ځان لیکنه معیاري ګڼي او د نورو پرسمو مشورو غوږنه نیسي. په نتیجه کي یې د معیار تر پردې لاندي یوه لویه ګډوډي را منځ ته کړې ده او د ښاغلي منلي خبره د معیار محتسبانو هم غوږونه کانړه اچولي دي. د دې مثالو ته ځیرسئ چې له (ورځ مجلې ۲کال ، ۳ـ۴ ګڼې)څخه اخیستل سوي دي :

(ناسمـٌ د الله دلوی او عظیم ذات پرامر دنړۍ ټول مسلمانان د عبودیت...ٌ(۱مخ

.... سمـ د الله دلوی او عظیم ذات په امر دنړۍ ټول مسلمانان د عبودیت

(ناسمـٌ د همدغه کال د شعبان په ۲۳ د پنجشنبې پرورځ....ٌ(همامخ

سمـ د همدغه کال د شعبان پر ۲۳ د پنجشنبې په ورځ....ٌ

(ناسمـ" پرپښتني درنښت ـ اداره" (۲مخ

. سم ـ په پښتني درنښت ـ اداره

(ناسمـ" محمد ګل خان مومند بابا د اخلاقو او شخصيت پرلحاظ د سپېځلي کرکټر ...." (۹مخ

..... سم ـ محمد ګل خان مومند بابا د اخلاقو او شخصيت په لحاظ د سپېځلي کرکټر

(ناسمـ" سردار علي احمد جان ... کابل ته واستول شو او پرتوپ وويشتل شو" (۱۰مخ

سم ـ سردار علي احمد جان ... کابل ته واستول شو او په توپ وويشتل شو . پرتوپ وويشتل شو معنا د اچي پرتوپ يې ودراوه او په توپک يا بل څه يې وويشت. يا بله معنا يې دا سي کېدای سي چي د توپ پر سر باندي يې ترمنځ شخړه سوه ، په نتيجه يې د همدې شخړې له اسيته وويشت. خو په توپ وويشتل شو ، معنا د اچي دوژني وسيله يې توپ و. د توپ مخي ته يې وتاړه او توپ ته .اورورکړ

(ـ ناسمـ" د وزير صاحب زيات ناچاپ آثار يې ځان سره د چاپ پرهيلې ساتلي وه" (۱۱مخ

. ـ سم ـ د وزير صاحب زيات ناچاپ آثار يې له ځان سره د چاپ په هيله ساتلي وه

(ـ ناسمـ" ... د پخوا پرخبر ..." (۹۲ مخ

سم ـ .... د پخوا په خبر

(ناسمـ" ... په عوامو کښې پر استاذ صاحب (رح) مشهورو ،" (۹۸مخ

.سم ـ ... په عوامو کښې په استاذ صاحب (رح) مشهورو

پر استاذ مشهورو)معنا د اچي تر استاذ زيات مشهور. خو (په استاذ مشهور) و معنا د اچي دوهم نوم) . يې استاذ و ، خلکو استاذ باله

(ناسمـ" ... پر امر با المعروف لاس پورې کړو ...." (۹۸مخ

....سم ـ په امربا المعروف لاس پوري کړو

(ناسم ـ ٌ په ګل اغا شېرزي ځان مرګي برید شوی ٌ (ټول افغان وېبپانه ـ ۳۱ ـ ۷ ـ ۲۰۰۲ ع

. سم ـ پر ګل اغا شېرزي ځان مرګي برید شوی

په ګل اغا شېرزي برید شوی معنا داچي ګل اغا شېرزي پخپله په ځان پوري بمونه تړلې وه . او پر ګل اغا شېرزي برید شوی معنا داچي د برید هدف ګل اغا شېرزی و ، چې له منځه يې يوسي .

(ناسم ـ ٌ د ۱۳۲۲ لمريزکال پر کب مياشت .... ٌ (ښکلا مجله ۲ ګڼه ۴ کال ۵۸ مخ

سم ـ د ۱۳۲۲ لمريزکال د کب په مياشت کي .... ، يا د ۱۳۲۲ لمريزکال په کب مياشت کي .... دلته د مياشت د زمان ظرف دئ .

(ناسم ـ ٌ د خپل مطبوعاتي کارله پيله را پرد بخوا .... ٌ (هماغه مجله هماغه ګڼه ، ۵۹ مخ

.... سم ـ د خپل مطبوعاتي کار د پيل را په د بخوا

(ناسم ـ د ۱۳۷۹ لمريزکال د تلې پر مياشت .... ٌ (هماغه مجله ، هماغه ګڼه ، هماغه مخ

. سم ـ د ۱۳۷۹ لمريزکال د تلې په مياشت کي . دلته هم مياشت د زمان ظرف دئ ، نه استعلا

(ناسم : ٌ که بو ميان پکې پرلږه کي (اقليت) واوړي ... ٌ (پښتو ، پښتانه ۲۳۱ مخ

سم : که بو ميان پکې په لږه کي (اقليت) باندي بدل شي . پرلږه کي

او بنتل معنا داچي د بو ميانو شمېر ترلږه کي زيا تيږي . او بنتل د زيا تېدلو معنا ورکوي . په ۲۳۲ مخ کي بيا داتېروتنه سمه سوې ده .

(ناسم : ٌ ... د قلم پر ژبه ترمورږ ارسولي دي . ٌ (پښتو تاج التواريخ ـ ج مخ

. سم : ... د قلم په ژبه ترمورږ ارسولي دي

. حالت کي د (په) استعمال صحيح دئ (instrumental) د قلم ژبه دلته آله ده . په آلي

(ناسم: "قضاوت پرلوستونکیواړه لري" (پورتنی اثر ـ هـ مخ

. سم: قضاوت په لوستونکیواړه لري

. په پارسي کي هم په دغسي جمله کي (به) تر (بر) سم دئ اود (به) پښتو معادل (په) دئ

(ناسم: "لس باروړونکي خره به مي تل پرغوجله ولاړوو ...." (هماغه اثر ـ ۱۱۹مخ

.... سم: لس باروړونکي خره به مي په غوجل کي ولاړ وو

خرپه غوجل کي ولاړوي نه پرغوجل. غوجل دلته مکاني ظرف دئ او په ظرفي حالت کي (پر) يې کره شکل دئ. "پراوخورولاړ وي" لا اسعماليږي ځکه هلته in = استعمالول سم نه دي ، بلکي په . يورازاستعلايي حالت موجوددئ

(ناسم: "... پرلاندنيوژبوخبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم" (هماغه اثر ۳۱۷مخ

سم: په لاندنيوژبوخبري کولای شم اوليکونه يې هم لوستلای شم. پر ژبوخبري کولای سم يعني دنوموړوژبوپه باب معلومات ورکولای سم ، خوپه ژبوخبري کولای سم معناداچي نوموړي ژبي مي . زده دي

ناسم: "که چېرته دافغانستان دوګروپاچادهغوی هم دين نه وي اوپه هغوی حکومت کوي...." ((هماغه اثر ۳۶۹مخ

. سم: که چيرته دافغانستان دوګروپاچادهغوی هم نه وي اوپرهغوی حکومت کوي

په هغوی حکومت کول) يعني دهغوی په واسطه حکومت کول اوپه دې صورت کي حکومت) معنادافغانستان خلک . خو(پرهغوی حکومت کول) معنادامیرله خوادافغانستان . پرخلکوحکومت کيږي

ناسم: "... دخوقندنبارترنيولووروسته يې هلته نوی نبارجوړول پيل کړل اوپر(سيم) نباريې ونوماوه (..." (هماغه اثر ۱۲۴مخ

. سم: ... دخو قند ښارترنیولوورو سته یې هلته نوی ښارجوړول پیل کړل او په (سیم ښار) یې ونوماوه

د(په) او(پر) داټول ناسم استعمالونه له ناسمي لارښوونې څخه پېښ سوي دي. دلیکونکي له پاره . فارمول د(کي ، سره) سته والی اونه سته والی دئ اودې خبري پرناسمه لاررو ان کړی دئ

دامثالونه دومره ډېردي ،چې که ټول راوړم یو کتاب به ځني جوړسي. داورانی ټول دمعیارپه نامه ناکافي لارښوونو پېښ کړی دئ که یې له خپلي لهجې سره سم لیکلی وای ، ښایي دومره زیاتي ورانۍ یې نه درلودلای. زه پرلهجه باندي اعتراض نه کوم. ماته پخپله لهجه کي هم ځینې ګرامري ورانۍ رامعلومي دي.هروخت مې چې اړتیا احساس کړې ده ، بې پردې مي بیان کړي دي اودخپلي لهجې زلمیولیکوالوته مي یې دسمولوسپارښتنه کړې ده. خودلته داورانی ناسمو لارښوونو منځ ته راوړی دئ. دغه ځای دئ چې زه وایم معیارپه فیصلو او فرمانو نسي عملي کېدلای اوکه عملي سي بیاداسي دنګلې هم لري. معیار باید دښوونځي له تاداوه تدریس اوورونبوول سي. دادیوې ورځې ، یوې لسیزې اویوه کال کارنه دئ په تېره بیادافغانانوپه دا اوسنۍ پاشلې ورځ کې چې دپښتونشرات یې په سلوکي نوي ترخپل هیواد دباندي سرته رسېږي. دمعیاربېړۍ له اروپا څخه نسي پرلار برابرېدلای

. اومزله ته رسېدل یې هم نسلونه غواړي

ویې پوهنه ـ ۴۷ مخ (۱)

په دې برخه کي زماا ودښاغلي استادصمیم صاحب ترمنځ یوه دوستانه ادبي مناقشه یووخت (۲) راغلې وه. اروانباد عبدالجلیل وجدي صاحب په دغه وخت کي په ټورنټوکي و . ماته به یې پخپل ټول صداقت سره ویل ، چې د(په) او(پر) په دغه مباحثه یې سرنه خلاصیږي. علت یې داوچې دده په محیط کي هم ددغو سربلونوناسم استعمال عام واوده خپله مورنۍ زده کړې قاعده نه سوای . هېرولای

. مرکه چې داستاد په ژبه کي تصرف کړی دئ اوداستاد خبري یې په خپل زعم معیاري کړي دي(۳)

. په ګوربت کي (عالیت) راغلی دئ چې دمرکه چې تېروتنه ده (۴)

. وګ: لېمه مجله ـ کال ـ ګڼه ـ مخ ـ ددې قلم لیکنه (۵)

دمجهولي (ې) لانجه

دختیځي اولویدیځي اوجنوب لویدیځي لهجې ترمنځ دمجهولي (ې) داستعمال په برخه کي ښه پوره محسوس اودپاملرني وړتوپیرونه سته. دې توپیروته پاملرنه نه کول اوترسریې تېرول یا په یوه جرأتمندانه حکم سره ګام تراړول اوهیسته غورځول دپښتوژبې په ګټه کارنه دئ. په پښتوپښویه (درېیم چاپ)کي راغلي دي چي سویل ـ لویدیزه ګړدودي ډلهٔ د نورو (منځنیو ، سوېل ـ ختیزواوشمال ختیزو) ګړدودي ډلوپه وړاندي له تاریخي پلوه زیات رغاونیزلرغونوالی لرئ خوله دغي ارکاییکي ځانګړتیاووسره سره یې په کره لیکلارکي له پامه غورځولې ده (۱)دغه ځانګړتیاوي یې چي ببله مثالوپه ډېره مختصره توګه هیسته ودوري راوړي دي ، دکتاب دوه مخه یې نیولي دي اوپرزیاته کړې یې ده چي کهٔ دکندهاري پښتو دغه پاسنۍ ځانتیاوي یومخیزه په پام کي ونیسوٗ نودغه د پښتو پښویه کتاب به دوه چنده غټ سي. دغوځانتیاوو یا ځانګړتیاووته یېٔ ببقاعده ګیٔ ویلي دي. اوس نوکه څوک په دې برخه کي نظرځرګندوي خو د لایسنس نه لرلومتروکه به پرداککرۍ وخوري اوورته وبه ویل سي چي ته د ویلو حق نه لرې. مګرکه لږځه دبیان آزادي موجوده وي نودیوچاپه ذهن کي هرومرو داپوښتنه پیداکیږي چي د پښتودیوېٔ ارتې بیرتې ګړدودي ډلېٔ هغه ځانګړتیاوي چي په یوازي سردنورو ټولو ګړدودونو په پرتله دیوه بشپړکتاب په اندازه حجم لري(۲)اوترنوروګړدودونویې تاریخي لرغونوالی هم منل سوی دئ ، د(بې قاعده ګیو) په نامه هیسته غورځول دعلم لارده ؟ دانصاف لارده ؟ عملي لارده ؟ له تعصبه خالي لارده ؟ دیووالي لارده ؟ کره لارده ؟ کومه لارده ؟

دپښتوپښویه کتاب دلومړي چاپ (۱۳۲۲ش) اودریم چاپ (۱۳۸۴ش) په سریزوکي دمحتویاتوله مخي خورازیات توپیرونه سته ، چي ځینې دغه توپیرونه دلوستونکي په ذهن کي یولړنوري پوښتنې هم را پیداکوي. دکندهاري ګړدودپه اصطلاحٔ بې قاعده ګیٔ چي ښاغلی مولف یې په آب وتاب بیانوي ، دلومړي چاپ په سریزه کي نسته. له دې امله دلوستونکي په ذهن کي داخبره ورګرزي چي آیا ښاغلي مولف ته دکتاب دلومړي چاپ پروخت دغهٔ بې قاعده ګیٔ معلومي نه وې

؟ هرومرو معلومي وي. نو دنه یادولو علت یې څه و ؟ ښایي دا به یې مصلحت نه وي ګڼلی چې دنورولهجو پربې قاعده ګیوباندي سترګي پټې کړي او یوازي کندهاری ګړدودلوستونکوته د ببخرته بې قاعده ګیو درلوونکی وښیي. که دا ښاییدنه رشتیاوي ، نونن هم ددې راز ورانوونکو قضاوتو یادونه دمصلحت پرمقوله نه سي برابربدلای. د پښتوپه دې دونه زیاتولهجو کي یوازي دیوې لهجې په اصطلاح بې قاعده ګی بیانول ، پخپله د سکه اوناسکه مفهوم ذهن ته تداعي کوي. زمابشپړیقین دئ چې ښاغلي مولف ته د پښتود نورو لهجو ګرامري بې نظمۍ هرومرو څرګندي دي. پرهغوباندي غوږونه کانړه اچول اودیوې مشخصي لهجې په مقابل کي دریځ نیول ، پخپل ذات کي مناسب کارڅه چې ، لادلاسه خصمانه عمل دئ .

دلومړي چاپ په سریزه کي ددغویادوونو دنسته والي دوهم تعبیر داسي هم کېدلای سي چې ښایي اوس به یې توبه له مېړنوخالي لیدلې وي. ځکه ددریم چاپ پروخت دهمدې مغضوبي لهجې درې ویونکي ستوري (علامه حبیبي ، استادبینوا اوعلامه رشاد) اودغه رازد ژبپوهنې نورټول متخصصین ډاکټران دلحدبندیان سوي ول. ګویا د پوښتنې اوبازخواست څوک نه وپاته. په دغه صورت کي زه نورڅه نه سم ویلای ، یوازي به دومره قدر ووایم چې خدای دي دا ښاییدنه نه رشتیاکوي .

د پښتوپښوویه ددریم چاپ دسریزې په ۱۵مخ کي څرګنده سوې ده چې دلویدیځ ګړدوددځانګړتیاوو دپه پام کي نه نیولوحق یې دنومورې لهجې د پرتلیزلږه کیوالي له املهترلاسه کړی دئ.
دحیرانتیاځای دادئ چې ددغې فتوا ورکوونکي له پښتوټولنې سره لانجه پردې وه چې هغوی په ریفرنډم ژبنې مسایل حلول. اوس دی پخپله داکثریت واقلیت په حکم یوه پراخه لهجه په پام کي نه نیسي اوځانګړتیاوي یې له تاریخي قدامت سره سره ، چې دی یې پخپله هم مني ، (بېقاعده ګی) بولي اوپه ګرامر کې نه راوړي. که دا ځانګړتیاوي ټولې (بېقاعده ګی) وي ،نوددې خبرې خومعناداده چې د پښتو ژبې ټول تاریخ پربې قاعده ګیوولاړدئ. له لویه سره یې ګرامربې قاعده دئ اوس دوی معیاري ګرامرورته جوړوي. ځکه ددغوځانګړتیاوو تاریخي لرغونتوب خو مولف پخپله هم منلی دئ. آیا داخبره به له امکانه وتلې وي ، چې دا ځانګړتیاوي د پښتوخپل ګرامري اصول وه ، وروسته ترخځي ولمني پکښې راغلي دي. په هرصورت دابېلتونپاله فیصله پخپله

دکره لیکنې پښتو مخه نیسي او په دغه صراحت یې یادول خود جرأتمندۍ یوه نمونه کېدلای سي مګرد" مصلحت" پر مقوله باندي یې برابرول ، لکه وړاندي چي مي هم وویل ،له عقله لیري ښکاري.بایدووایم چي داقلیت اواکثریت خبره یوه بې بنیاده ادعا ده. د پښتو دلویدیځي لهجې ویونکي یوازي (کندهار، هیلمند او سیستان...) ښوول سوي دي ، په داسي حال کي چي په دې لهجه باندي دکندهار ، هیلمند ، زابل ، ارزګان ، نیمروز، فراه ، غور ، هرات او بادغیسولایتونه،په شمالي کي دغوربند او شینوارو د ولسوالیو پښتانه، د پروان ولایت پښتانه(له ساپیواوداودزیوپرته) ، دمیمنې ، مزار، بلخ زیاتره پښتانه اودکوچیانو لوی اکثریت لږوډېر ږغیږي(۱) او ما چي یې دواک فونډیشن داحصائیوله مخي یوه تقریبي اندازه معلومه کړه نو یوازي په افغانستان کي ددې لهجې ویونکي څه دپاسه درې میلیونو تنوته رسیږي. که دډیورنډ دناولي کرښې هاخواته پښتانه ور سره یو ځای سي، نویې شمېر دوه چنده زیاتیږي. ددومره پراخ نفوس لهجه د پښتو ګرامر په یوه کتاب کي په پام کي نه نیول اوپه دې منطق ، چي د کتاب حجم په زیاتیږي !، ترهغې ګام اړول له حق خوړلو پرته بل څه نه سي بلل کېدلای. له ژبي سره که د معیار تر . پردې لاندي داسي لوبي رواني وي ، نودي پښتنوته خدای خیرورپېښ کړي

په بل غشي ټوپک هیڅ ویشتلی نه یم

که ویشتلی یم خوبیا په خپل ټوپک یم

(دخوشحال خان خټک مرغلري ـ ۲۳۳مخ)

. پښتوپښویه ۱۴،۱۵مخونه ـ دربیم چاپ (۱)

پردغه لهجه باندي هربرت پنزل امریکایي ژبپوه یوبشپړکتاب کښلی دئ چي دنړۍ په ټولو (۲) مشهورو کتب خانو کي سته اوارواښادالهام په پښتوژبارلې دئ. نه پنزل اونه الهام داخبره کړې ده . چي دغه لهجه پربې قاعده ګیوولاړه ده. دوی دواړه دژبې متخصصان وه

چې ــ مې ــ کې

په اوسني مروج ليکدود کې دغه ضميرونه په اوږده (ې) ليکل کيږي او په لوېديځه لهجه کې په لنډه (ي) . دلوېديځي لهجې له قاعدې سره سم ، چې ځيني کسان يې بېقاعده ګي بولي ! که په اوږده (ې) وليکل سي ، د معنا بدلون پېښوي او چې= چي يې ، کې= کي يې ، مې =مي يې معنا ښندي. دکره ليکنې پښتو لارويانو دغې قاعدې شخړه په يــوه (نې) ورشلولې ده اووايي چې دادکندهارګړودودئ ، موږ په معيارکې نه دئ نيولئ. داکاريې د هغه په اصطلاح پروسيجرله مخې کړی دئ ، چې دپوهاندزيارصاحب له خولې ، دلاسليک رنګ يې وچ سوی لانه و ، بيايوه لاسليک کوونکي ويل زه يې نه منم، ٌزه دحبيبي صاحب او دده د پيروانولارپه رسميت نه پېژنم او بغاوت يې وکړ ٌ(۲) مادا پرو سيجرليدلئ نه دئ خواورېدلي مي دي ، چې په

هغه کې دلغاتو افراطي او پخپل سرجوړونه هم منل سوې نه وه .که دا خبره رشتياوي نو دکره ليکنې پښتو لارويان نيم قرآن مني،نيم نه مني. د پروسيجرهغه برخه چې ددوی له اجنډا سره موافقه وي ، مني اونوري نه مني. په هرصورت دې پربکړې له پښتو دپوانې ادب سره مشکلات زېږولي دي.زه به د دپوانې ادب څومثالونه تاسي ته درکړم چې شاعرانو دغه لهجوي ځانګړتياپه . پام کې نيولې ده اوشعري وزن يې په ترڅ کې دئ

: د((کې = که يې)) مثالونه

ــ دحنان له کلامه ۱

داګوهربه دي په کارسي کې په غوږ کړې

درته وکـــــــړه ((حنان)) څه ويل مليح

(دپوان ۲۲ مخ)

کې خبري کړي دوې ستر ګي خو د بخو ده

عجب نه ده پـــــــــــرته وایي تل بېمار

(د ېوان ۲۷ مخ)

په دواړو بیتو کي راغلي (کې) ظرفي ادات نه دي ، بلکي د (که یې) لنډ شکل (مخفف) دئ. اوس که یې څوک د (که یې) په ښه وکاړي ، دلومړیو نیم بیتیو وزن یو سېلاب زیاتیږي او میرزا حنان دومره ناپوه شاعر نه و ، چې د سیلابو په تړلو کي دي یې ستونزي درلودې. ده د شعر په سیلابو کي . خپله لهجوي ځانګړتیا په پام کي نیولې ده

۲ـ د حاجي جمعه بارکزي له کلامه

د((جمعه)) دزړه پرهار به هلته جوړسي

کې رفـــــــــو په تار د زلفو کړي جراح

(د کابل چاپ دیوان ۵۷ مخ)

زړه مي د رکئ زمـــــا یاره ستا په لاس

ستا رضاده کې لوټل کړي که یې پاس

(د ېوان ۲۸ مخ)

د د ې ګلو تېر بده د چـــــا پـــــــه یاد د ي

کې پرې اېښي پرځای نه وای نایبان ګل

(د ېوان ۸۱ مخ)

په دې دریو مثالو کې هم (کې) د (که یې) په مفهوم کارسوی دئ. په دوهم مثال کې خوشاعر دسپلابو په تړلو کې خپل مهارت اولهجوي ځانګړتیا ډېره ښه ښوولې ده. لومړی (کې = که یې) یې له خپلې لهجې سره سم راوړی دئ اودوهم وار که یې خپله لهجه په پام کې نیولې وای ، نیم بیتی یوه هجا لږېدی ، ځکه یې نود (که یې) په ښه راوړی دئ او سپلابونه یې په پوره کړي دي. لکه وړاندي چې اشاره ورته وسوه ،د حاجي جمعه بارکزي دغه دېوان ښاغلي هیوادمل دا روانبادعلامه رشادباباتر نظر لاندي تهیه کړی دئ اولارښودا استادیې په دغه باریکي سر ښه ورخلاص کړی دئ . ځکه یې هرځای ودغه راز مورد ته په لمن لیک کې د (کې = که یې) توضیح ورکړې ده

د ((چې = چې یې)) مثالونه

ـ دمیرزاحنان له کلامه ۱

دفلک دباغوان لاس دپرېکېدودئ

پرجـــــهان چې دبېلتون تخم کاره

(دېوان ۱۲۱ مخ)

ګل ورقي دخپل ځان ورکړې وبادته

چې لیدلئ ستادمخ دخــط رقم دئ

(دېوان ، یوسل وځلورشپېتم مخ)

په دواړوبیتوکې (چې) د (چې یې) مخفف شکل دئ.که یې د (چې یې) په ښه وکاږو ، دبیت دهجاوو شمېر دیوه په اندازه ورزیاتوي. په دې لاندي مثالو کې بیا د (چې یې) په معنا نه دئ . راوړل سوی

چې دخط سبزې یې ځای په رخسارونیو

زمـــــــــادزړه آیینې ځکه زنګارونیو

(دېوان ۱۰۱ مخ)

اوس که دپورتني بیت (چې) دمروج لیکدودله مخي (چې) ولیکل سي ګویا دشاعرمراد به (چې) وي اودامعنا له بیته سره سرنه خوري . یې

دالیدلې یې غمزه ده ستادسترګو

چې آهوله ښاره کوچ وکړ بري ولاړ

(دېوان ۳۶ مخ)

په دې بیت که (چې) د (چې) په بنه وکښل سي ، د (چې یې) معنا ښندي اوپه دې صورت کي به نو (آهو) له عمومیته ووزي او په یوچا یا

یوځای به اړه ولري.همداسببونه دي ، چې زه د (چې) کلمه په دغسي مواردوکي په اوږده یاء نه کاږم .

ـ دجمعه بارکزي له کلامه ۲

چې خندا کړه په شاهي دبادشاهانو

په سپېړوایـــرولړلي ملنګان ولاړ

(دېوان ۲۸ مخ)

ننګ ونام و سود و زیان ددنیاپرېږدي

چې خالص وي پـــردیداربانديغرض

(دېوان ۷۲ مخ)

په دې دواړو بیتو کي (چې) د (چې یې) لنډیز دئ او په حاشیه کي ښاغلي مرتب ورته اشاره کړې ده .

د حاجي جمعه بارکزي په دېوان د (چې = چې یې) لمنلیکونه دان د پاسه دي. زه د دغي باریکۍ د نوري څرګندتیاله پاره نور مثالونه هم راوړم .

: د ((مې = مي یې)) مثالونه

وکتوتـــه یې د ستر ګو حیرانېږم

چي مې کل هډونه کړه ریزه ریزه

(د حنان د ېوان ۱۲۸ مخ)

دا د به څوکړم د بې رحم یارله جوره

پرسینه مې د تېغ کین وواهه ولاړ

(د حنان د ېوان ۳۶ مخ)

په لومړي بیت کي شاعر خپلو هډونوته اشاره لري ، چي کوم بل چا ور(ریزه ریزه) کړي دي. که یې دلته د (مې) پرځای (مي) راوړی وای ، نو به بیا د بیت معنا داوای ، چي حنان خپل هډونه پخپله (ریزه ریزه) کړي دي. په دوهم بیت کي یې خپله سینه مطلب ده ، چي بې رحم یار ورباندي د کین تیغ وواهه او تري ولاړ. که دلته هم (مې) د (مي) په ښه وکښل سي ، مطلب به داوي ، چي حنان پر پخپله سینه باندي پخپله د کین تېغ وهلی دئ او ببرحمه یاریې د ده تر دغه کار وروسته تللی دئ. د غه سبب دئ ، چي زه د جملوله سیاقه سره سم (مي) او (مې) د واړه کاروم. خو په مروج لیکدود کي

، چې کره ليکدود ! هم بلل کېږي ، يو شکل لري او په اوږده ياء يې کاږي. په دې لاندې بيت کې وګورئ ، شاعر((مې) د (مې يې) په معنا نه دئ راوړې .

صحيفه مې دزړه وګـــورئ عالمه

پکښې نقش دئ کلي احوال دترکو

(د ېوان ۹۷ مخ)

.اوس به د دغه راز لنډيزونو نورمثالونه هم په ګډه سره ولولو

: د ((نې = نه يې)) مثالونه

ـ دحاجي جمعه بارکزي له کلامه ۱

نه خبرد عشق په زيان ياست

نې خبرياست پـــــه حاصل

(د ېوان ۸۰ مخ)

نې ازل له ابتداء سته چې و کله

خاوند نه لـــــــري ابد نه انتها

(د ېوان ۳۹ مخ)

ـ دحنان له کلامه ۲

چې نې خوري ، نه يې نوم ښه نه دخداى پاروي

دغـــــــه هسي استغنا څـــــــه په کارنه ده

(د بوان ۱۱۵ مخ)

له دې خپله زړه ګیله کړم ډېره ډېره

چې دیارکـوڅې ته تئ نې کړم خبر

(د بوان ۳۰ مخ)

د دواړو شاعرانو په مثالو کې (نې) د (نه یې) مخفف دئ او که یې لنډیزه بڼه ونه کښل سي ، د نیم بیتي په وزن کې یوه یوه هجا زیاتېږي .

د ((بې = به یې)) مثالونه

ـ د جمعه بارکزي په کلام کې ۱

چې بهار بې پـــه راتللو شګفته سو

دغه هسي لاله رخه خوبرویان ولاړ

(د بوان ۲۷ مخ)

په هوا بې د دیدار کړې فراموشه

هم جنت هم یې زینت هم یې لذت

(د بوان ۴۸ مخ)

ـ د حنان بارکزي په کلام کې ۲

که مي سر که مال که عقل دئ که صبر

تر دیدن بې کـــــړم قربان د شکر لب

(د بوان ۱۳ مخ)

چې شهید په تېغ د ستر ګو سي حنانه

پس له مرګه بې لګېږي پر مزار شمع

(د بوان ۵۳ مخ)

: ـ د علامه رشاد بابا (رح) په کلام کي ۳

خو د بې نه ټولېږي مړي ، خو د بې ملک په وینو رنګ وي

د قـــــــوي له جوغه غـــــــاړه چې هر چاده غړولې

(افغان ولس مجله ـ پنځم کال ، لومړی ګڼه ، ۲۹ مخ)

په دې ټولو مثالو کي (بې) د (به یې) په معنا راغلې ده او د نـــفی (بې) نه ده . په دې لاندي بیت کي (بې) د نفی په حساب کار سوې ده .

تمام عمریې له وصله بې نصیب یم

لکه زخم د ناســور حاصل مي یاس

(د حنان د بوان ۴۵ مخ)

زما څخه لکه چې د مثالونو برخه لږه اوږده سوه. پرهمدې ځای بې پای ته ورسوم او لوستونکي دي د (تې = ته یې)، (زې = زه یې)، (سرې = سره یې)او نور په لسو مثالونه د حاجي جمعه بارکزي (په دیوان کي ولولي. (۳

مادمخه داسي فکر کاوه چې دا قاعده یوازي په کندهاري لهجه کي سته خو د حمید مومند په کلام کي مي هم وموندله :

له آسماني میرڅمن کړم

داشـــــنادمـــــهرداد

(دیوان ـ ۸۵ مخ د ۱۳۶۲ ش چاپ ـ د هیوادمل په زیار)

(په حاشیه کې ورته کښلي دي: آسماني = آسمان یې (۴

یا:

ماته سره په وینو خــوله لبوه لیده شی

چې د ظلم په پیسه پیرودی پان خوړې

(دیوان ۳۴۳ مخ)

په لمنلیک کې ورته کښلي دي: چې = چې یې

یا:

لاد پې صافه آئینه اوســهٔ حمیدهٔ

چې دا هسې وهرښکلی ته حیرانې

(دیوان ۳۸۶ مخ)

(د پې بیت یې هم په حاشیه کي کښلي دي: حیرانې = حیران یې (۵

له دې اوږدو څرګندونو او مثالونو څخه به لوستونکوته روښانه سوې وي ، چې دا یوه عادي درسم الخط مسئله نه ده چې څوک یې بس په دې خبره حل کړي چې "دا ګړدودي لانجه ده .... دا مورږپه لرګیو کې راوستې ده" او څوک ورښې وروسته بیا وایو "دالوی پرابلم دی. داعجیبه ده چې په اروپایي ژبو کې دغه کلیتیکس (واړه کلیمات) ټول بې اکسینټه دي او په کندهار کې اکسینټ لري ، دا د اکسینټ مسئله ده چې له نورو ګړدودو سره توپیرلري."(۲)) چې لوی پرابلم یې ګڼئ نو بیا یې ولي په پام کې نه نیسئ ؟ ولي حساب نه پرکوئ ؟ ولي تحلیل وتجزیه نه کوئ ؟ ولي یې نفی کوئ ؟ ددې منطق څه دي ؟ دلیل یې بس همدا دئ چې "دا مورږپه لرګیو کې راوستې ده". داټولي پوښتنې مستدل جواب غواړي .

. پښتو او پښتانه دژبپوهنې په رنا کې ـ ۳۰۳ ، ۳۰۴ مخونه (۱)

ښکلا مجله ـ ۴ کال، ۳ ګڼه ۵۰ مخ (۲)

دمثالو دا برخه ما په یوه مقاله کې چې ډاکټر بسم الله امیرپه جواب مې کښلې وه ، هم راوړې ده. (۳) . دا مقاله په کندهار مجله څلورم کال دوهمه ګڼه ، ۱۳۸۴ل کال کې چاپ سوې ده

دعبدالحمید مومندپه کلیات کې چې دښاغلي محمدآصف صمیم په زیار برابر سوی دئ (۴) ۱۳۸۳ل ، دابیت په همدې بڼه راغلی دئ خو څرګندونه یې ورته کښلې نه ده. دکابل د پښتو ټولنې . د۱۳۳۰ش چاپ دیوان او دحمید درو مرجان ـ د سید انوارالحق جیلانی ترتیب ،داغزل نه لري

دعبدالحمید مومند کلیات او درومرجان کې دابیت همداسې بې له توضیح راغلی دئ(۵)

ښکلا مجله ـ ۴ کال ، ۳ ګڼه ۵۲ مخ (۲)

ښځینه جمعي

په تحمیل سوې کره لیکنې پښتو کې د ښځینه جمع له پاره یې په تولو حالاتو کې اوږده(ې) په پای کې وراچولې ده لکه ښځې ، منې ، سترګې ، هوټلې ، ژړاوې ، اناګانې، میندې ، کړکیانې ، خروټې ، شینواري اوربشې ...(۱) او دلویدیځ ګردود ، چې د کندهاري ګردود په نامه هم یاد ېږي ، ځانګړتیاوي یې د ٌبې قاعده ګیو ٌپه حساب کې شمېرلې دي. زه به تاسي لوستونکوته ددې لهجې د ښځینه جمع قاعده بیان کړم او ددغې قاعدې مثالونه به کلاسیک ادب کې هم درکړم .

په لویدیځه لهجه کې هرهغه ښځینه مفرد نوم چې په پای کې یې زوره کې اوفشاریې پر لومړۍ څپه وي ، د جمع په صورت کې یې پای ته (ې) ورلوېږي. لکه :

ښځه ښځې

کونډه کونډې

پېښه پېښې

منډه منډې

تنده تندې

لنګه لنګې

لنډه لنډې

ونډه ونډې

اوهرهغه ښځینه مفرد نوم چې په پای کې یې زور(فتحه) او فشاریې پر وروستۍ څپه وي، د جمع په شکل کې یې پای ته (ې) ورلو ېږي. لکه :

منه منې

لنده لندې

غرمه غرمې

پېښه (تقلید) پېښې

سږمه سږمې

کونده کوندې

دنده دندې

اوږده اوږدې

ددې قاعدې د څېړلو په نیامت مې د حمید مومند او اشرف خان هجري د ېوانونه هم وکتل. د حمید د ېوان (۱۳۶۳ش کال چاپ ـ کابل) په ۲۸۰ مخ کې یوه غزله سته چې مطلع یې ده :

چې زغمم ستا د رقیب بدي فتنې زه

یاره کله یـــــم دا هسې بې کینې زه

ددې غزلې نورې قافیې (یینې ، سینې ، نینې ، پښتنې ، ستنې ، آدینې ، مدینې) کلمې دي چې مفرد شکلونه یې (یینه ، سینه ،نینه ، پښتنه ، ستنه ، آدینه ، مدینه) دي او د ټولو فشار پر وروستۍ څپه د ئ ځکه یې نو د جمع شکلونه په اوږده یې باندې د (پښتنې) پر وزن جوړ کړي دي. په ۳۱۵ مخ کې بله غزله سته چې مطلع یې دا سې ده :

څه حکمت دی چې مې نه چوې لاسینه

یـــــــاره ســـــتادرقیبانوپه کینه

. ددې غزلې نورې قافیې (ییینه ، مدینه ، مهینه ، نینه، پشمینه ، رنګینه ، کمینه ، ارتینه) دي

په دغوټولوقافیوکي یوه لاهم داسي نه ده ، چې فشاردي یې پرلومړۍ څپه وي اوکه فرضاً حمیدمومند (غنمینه ، اوربشینه ، شیرینه...) دوروستۍ څپې په فشارتلفظ کولای ، هرومرویې په دې دووغزلوکي راوړلې.دپښتواوپارسي په پخوانیو شاعرانوکي دا دود موجود و ، چې تر وسه وسه یې په غزل کي ټولي هم مثلي قافیې راوړلې اودایې پرژبه باندي دشاعرد تسلط نښانه بلله. په ۱۴۷ مخ کي هم دتیرو دوو غزلوپه شان ورته قافیې راغلي دي. له دې مثالوڅخه داسي ثابتیږي چې . دحمیدپه مومندۍلهجه کي د اوسنۍ لویدیځي لهجې په شان دښځینه جمع قاعده موجوده وه

د اشرف خان هجري په دیوان کي همدغه قاعده پالل سوې ده. دده ددیوان (د ۱۹۵۸ع چاپ- : پیښور) په ۴۷۶ مخ کي یوه غزله په دې لاندي مطلع باندي ثبت سوې ده

ددنیاخـــــونه دبادپه مخ ایرې دي

پائنده چارې هورې دامسخرې دي

ددې غزلې نورې قافیې یې (خورې دي ، دېرې دي ، څهرې دي ، تېرې دي ، اسرې دي ، مناړې دي ، هورې دي ، پېرې دي ، سپېرې دي ، سورې دي) سره تړلې دي. په دې قافیوکي یوه لاهم داسي نسته ، چې فشاردي یې پرلومړۍ څپه وي.که اشرف خان هجري (ښځه ، ونه ، لمنه ، ....) ددوهمي . څپې په فشارتلفظ کولای ، هرومرویې دلته راوړله

په ۴۸۲ مخ کي یوه بله غزله هم سته چې دقافیې کلمات یې (څهرې ، تېرې ، ایرې ، دېرې ، سورې ، څېرې ، آیرې؟ ، خورې ، پرې ، پېرې ،زهرې ، اسرې ، مېرې) راوړي دي. دلومړي دفترپه ۲۱۲ مخ کي دهمدې قافیې په شان راغلي کلمات (خورې ، انبارې ، سورې ، نغارې ، درې ، سفرې ، زرې ،

تېرې ، طرې ، څهرې ، دېرې ، ایرې ، اګرې ، سیرې ، ښیرې ، هدیرې ، چهرې ، مېرې ، فوارې ، سپېرې ، مناري ، آرې ، خورې ، دیورې ، مسخرې ، دهرې) دي. دټولو فشار پرورو ستې څپه دئ . دمقطعاتو په ۵۴۰ مخ کي هم د (زماني کړې ، شکراني کړې ، رخني کړې، معني کړې، خزاني کړې ، ویراني کړې) سره قافیه کړي دي

. درباعیاتو په ۵۲۴مخ کي یې هم (خولې کا ، قیصې کا ، پسې کا) په قافیو کي سره اوډلي دي

له دې څخه معلومیږي چې د اشرف خان هجري په خټکه لهجه کي هم دلویدیځ ګردود په شان قاعده جاري وه. که اشرف خان هجري (ونه ، ښځه ، لنډه ، ونډه ،...) دوروستۍ څپې په فشار تلفظ کولای . ، دلته به یې د جمع شکلونه په قافیه کي هرومرو موندل سوي وای

خو په اوسني معیار کي دغه قاعده د (بې قاعده ګیو) په کتار کي راوړل سوې او د ٌکتاب د پنډ بدو ٌ په دلیل !بیاله پامه غورځول سوې ده. که د پښتو معیار ټاکونکو په دې برخه کي د بې قاعده اکثریت ؟ پرځای باقاعده اقلیت ؟ او کلاسیکه ادبي پښتو په پام کي نیولې وای ، لکه د (په) او (پر) په برخه کي چې یې نیولې ده ، زما په فکر به یې ډېر معقول کار کړی وای (۲) . اوس چې یې داکارنه دئ کړئ ، نو لږ تر لږه خو دي دهغه چاپر لیکنو د اعتراض ګوته نه ږدي ، چې د اقاعده پالي

ژبني مسایل د اکثریت په معیار (هغه لاهم شکمن اکثریت) حلول د ژبنیو اصولو پر منطق برابر بدلای نه سي او د اسي ښکاري چې د دغه شان فیصلو ترشادي د ناژبنیو اصولو بې منطقي پرته وي. د ناژبنیو اصولو د بې منطقۍ ترزهرجن شپول لاندي هرراز بلاوبتر را غونډ بدلای سي. د ژبې . خواخوږي باید ځوان نسل ته دغه بلاوبتر ورانتقال نه کړي

پښتو پښو یه ـ ۹۱، ۹۲ مخونه (۱)

د عدد ي جمع په برخه کي پوهاند دوکتور زیار صاحب (دوې نجوني) لیکي، نه (دوه نجوني). (۲) خو نوریې بیانه پالي او دکره لیکني محتسبین هم ډېر سرنه په ګرزوي. نېغه چې ولي ؟

التباس ته نه پاملرنه

: (Is= ـ دی He= التباس ته نه پاملرنه (دی

په اوسنۍ کره لیکنه کې د دې التباس په باب فکرنه دئ سوئ. مِلاً په دې جمله کې (دی زماورور دی) ، لومړی (دی) مفرد غایب ضمیر او دوهم(دی) فعل دئ خو دواړه په (ی) لیکل کیږي .که دلهجو په وړاندې نبه نیت موجود وي ، نو دغه التباس له لویدیځ ګړدود څخه په استفادې سره : په دې ډول لیږي کېدلای سي

Is= او دئ He = دی

په کره لیکنه کې وینې (می بینی) اوویني (خون) یوشان لیکي ـ سړې (سرخ) اوسړې (امبار) . یوشان لیکي ـ ورځې (می روی)، ورځې (روزها) ورځې (ابروان) یوډول لیکي

. سره التباس لري (she = ترهغې دې وروسته (۱)، دغه (دې) له ښځینه مفرد غایب ضمیر (دې

لړې) دلړل له مصدر څخه له (لړې)= دوریځولړې سره التباس لري ، البته که دواړې په (ې) وکښل) . سي

. اوداسي نورې برمثالونه

داچې ویل کیږي دلویدیځي لهجې (وسو) له (وسو = وسوځېد) سره په التباس کې واقع کیږي اودهمدې دلیل له مخې یې په (بې قاعده ګیو) کې راوړي ، زما په خیال پوخ دلیل نه دئ. دارنګه التباسونه په نورولهجو کې هم سته خوهغوته څوک (بې قاعده ګۍ) نه وایي. لکه په دې لاندې : مثالو کې

شوم (شدم) له شوم (نحس) سره ؛

شوله (دانجلۍ واده شوله) له شوله (یوډول خواړه) سره اودغه له شوله (تېره تېغ) سره ؛

شوه (دانجلۍ واده شوه) له شوه = کښته سره ؛

که شوه د (شیوه) په شکل ولیکل سي نوله (شیوه = طریقه) سره ؛

کښته (پایین) له کښته (ازکشت) سره ؛

. لاړ (رفت) له لاړ (دمرغلرولاړ) سره . اونورډ پرالتباسونه

. زه دا التباسونه دالفبې پرنیمګړتیاوراړوم . په نوروژبو کي هم دغه رازالتباسونه سته

په پارسي کي برد (یووړ) له برد (یخ ، سوړ) سره ؛

شد (سو) له شد (دفشارنخښه) سره ؛

. در (دروازه) له در (مرغلري) سره

په شان) redفعل ماضي حالت په عین سپیلینګ خو جلا تلفظ سره (د (read)په انګرېزي کي د جوړېږي .

پښتو پښویه ـ دریېیم چاپ ـ ۲۹۷مخ (۱)

دايې لابله

(ناسم ـ ٌ اوهغه ټولي هيلي او اميدونه ترښاورولاندي شول ٌ (۱

. سم ـ اوهغه ټولي هيلي او اميدونه ترخاورولاندي شول

(ناسم ـ ٌ چې له کتاب ، لوست او قلم سره د دې دلېونۍ مينې اندازه تړې له ورايه لرېدای شي ٌ (۲

سم ـ چې له کتاب، لوست او قلم سره د دې دلېونۍ مينې اندازه تړې له ورايه لګېدای شي. لرېدل = کمېدل

(ناسم: په ټولوهغوولايتونوکې چې سک لګکې ژوندکوي.... (۳

.... سم: .... په ټولوهغوولايتونوکې چې سک لرکې (اقليت) ژوندکوي

روږد) کلمه د (عادت) پرځای کارول يوه ډېره بيخونده ترجمه ده. (روږد) کلمه د (اموخته) په) معنا استعماليږي. (موږک په کندو روږد سوی دئ ، يعني د کندولاريې موندلي ده هره ورځ ورته راځي. غل مو په کوررروږدسوی دئ يعني څوواره يې غلا راځخه کړې ده. غلا دغله عادت وي مګرداچې اوس زموږدکورلارموندلې ده ، نووايوچې زموږ په کوررروږدسوی دئ. که (روږد) . دعادت له پاره استعمال کړويعني غله زموږله کورپرته دبل کورغلا اصلا کوي نه

ٌ دايې روږد و ٌ (پښتوتاج التواريخ ۲۲۰ مخ) په هيڅ صورت سره داسي معنا نه ورکوي چې (دايې . عادت و) . له بلي خوا د (عادت) کلمې د پښتوکولو ضرورت څه دئ ؟ هره کلمه بايد پښتونه سي

ٌ زماروږد دا و ٌ په مطلق ډول د دې جملې ترجمه نه ده ،چې وايي (عادت

. من اين بود) . داټوله بيخوندي دسوچه توب له (عادت) څخه راپيدا سوې ده

. پل) او (قدم) يوله بله توپيرلري)

ٌ دا کړدی، دا مپراتور د تره د زوی له کیړدی، نه د برش پله (قدمه) ... لرې د رول شوې وې. ٌ (هماغه (اثر ۱۲۳مخ

پل) په خاوره یا خټه کې د انسان یا حیوان د پښې ایښولو له امله جوړې سوې نخښې ته وایي چې) اوږدوالی د پښې په اندازه پورې اړه لري او ښایي د انسان پل د ۲۵ ـ ۳۰ سانتي متروپه شاوخوا کې وي. خو ،له (قدم) څخه مراد (ګام) دئ چې اوږدوالی یې د یوه متر په شا و خوا کې اټکل کېدلای سي. په تېره جمله کې یې مراد ګام دئ یعني دا کړدی، د امپراتور له کړدی، څخه د برش متره لیرې وه. که یې د برش پله وبولو ، نو دا فاصله باید د درو متروپه شاوخوا کې وي. ماته دا خبره بیا هم عجیبه ښکاري چې آخر د (ګام) کلمه باید ولې استعمال نه سي ؟ د دا راز مثالو بیانول په رشتیا سره یو بل . کتاب لیکل را څخه غواړي

بینوا ویبپانه ـ ۱۲جولای ۲۰۰۲ (۱)

ټول افغان ویبپانه ـ دبي بي سیده عارف ... کتاب ته د استاد صمیم سریزه ـ ۱۱زمری ۱۳۸۵ ش (۲)

بینوا ، ۲نومبر ۲۰۰۲ ، د میرویس جلالزي رپوټ د بابانانک د ۵۳۹یم تلین په مناسبت (۳)

مونږ ــ موږ ــ موږه

دلیکنې معیارلاروبان داسې فکرکوي چې لیکنه په فیصله باندې سمیږي. که دکاغذ پرمخ څه ولیکل سول نوګویا معیارهم تطبیق سو . پوهاندزیارصاحب وایيٌ . موږپه ننګرهارکي داستونزه درلوده چې موږ، مونږاو . موږدومره وکړه چې لیکدودموورسم کړ. اوس ننګرهاري (لیکوال ، شاعر، څېړونکي (ن) غورځولی دئ.ٌ(۱

خودهمدې مجلې په ۱۷مخ کې داستادیوه اروانبادشاګرد ، چې استاد یې دروزنې خبره لاهم کوي ، په یوه شعرکې مونږ،موږ ، موږه درې واړه

. استعمال کړی دئ

!ٌ موږه دې وینومانږ

خوموږدې وینوببړي

زمونږمیلې ، پرهدیروتولبدلٌ

زه له دغه استعمال سره هیڅ رازمشکل نه لرم. دشاعرشعر مې خوښ دئ اودپښتوشعرپه ویاړونوکې شمېرم. نه کوم اعتراض پرلرم اونه په زړه کې کومه خیره. نه له نومورې لهجې سره دښمنې لرم اونه بې احترامي. له یادونې څخه مې مراددادئ چې یوازې مودکاغذ پرمخ په فیصلوځان خوشاله کړی دئ. ژبنې ، ټولنیز ، اوسیاسي اصلاحات که په فرمانوباندې منځ ته . راتللای نوبه زموږهیوادواوس دنړۍ په ډېرو پرمختللو هیوادوکې شمېرل کېدلای

تردې یادونوروسته نوباید پوښتنه وسې چې: آیادمعیاریت هڅه بري ته رسېدلې ده ؟

ښکلامجله ۴کال ۳ګڼه ۵۰مخ (۱)

ایادمعیاریت هڅه بري ته رسېدلې ده؟

دژبې معیاریت دیوه پروسیجرپه لاسلیک اودیودوودروکتابوپه تالیف بري ته نه سي رسېدلای. دادمعیاریت پرلورلومړي ګامونه دي خوداډپتې سردئ ، پتې وروسته سورور دئ. بري ته لاډ برګړنګونه پاته دي چې ووهل سي. په پروسیجرکي راغلي لارښوونې چې له ښوونځي نیولې بیادټولومطبوعاتواومیډیا په ګډون هرڅای عملي او منل سوي نه وي ، دبري ادعاکول یوه شاعرانه باټه ده. انفرادي هڅې خودډ بري ستاینې وړدي مګرکافي په هیڅ ډول نه دي. ترڅوژبه له تاداوڅخه کره نه سي ، له ښوونځي څخه کره ژبه ونه ښوول سي ، په ښوونځي کي بیاددولت پروګرام ورته عملي نه سي ، ژبه کره کېدلای نه سي. اوس به سمدلاسه هغومره ګوله اخلوچې هضمولای یې سو ، چې یوه موهضم کړه بله به اخلو. داکه کلونه نیسي، که لسیزې ، که پېړۍ. چاره نسته .

که مودٌ کډې مي باریږي ، زوی مي راملاکړهٌ فارمول پرتطبیقاوه ، دغسي ژبه به ځینې جوړه کړئ لکه دانن چې یې په رادیوګانواوانټرنیټ کي اورئ اولولئ یې .

وماعلیناالی البلاغ .

دمعیاري ژبې عامیانه درک

دمعیاري ژبې عامیانه درک

اولهجوته په سپکه سترګه کتل

دایومنفي بهېرډئ ، چې زه ببرېږم خدای مه کړه تاداویې پرتعصب باندي ولاړنه وي. ددې بهېرلارویان دمعیارله پاره یوازي یو محک لري اوهغه دپښتوپه مرستندویو فعلونوکي په (شین) باندي د(سین) اړول اوپه هغه پوري اړوند تلفظونه دي. که چاداکار کړی وي ، ژبه یې پرمعیاربرابره ګڼي ، نورکه یې هرڅه بلاوبتراوله ګرامرڅخه سرغړوني کړي وي ، دهمدغه یوه محک په خاطرورمعاف کېږي. دې بهیرڅه د پاسه نیمه پېړۍ دافغانستان پرمطبوعاتو اومیډیا باندي واکمني چلولې ده. ددې منفي بهېر له املهڅه برمستعد اود خورا ښه میکرو فونیک آوازڅېښتنان پښتانه په کابل رادیوکي دویاندۍ له حقه بې برخي سوي دي ، دې برېښکلي آوازلرونکي محلي سندرغاړي د خپل هنر دښوولوله حقه محروم سوي او ورپسې مایوس سوي دي او هغه هم په دې مضحک دلیل چې د(ږغ) لغت یې دتاریخي انتخاب په حکم د مور له غېږې څخه (د(غږ) په شکل زده کړی او اوربدلی نه و. (۱

ددې منفي بهېرلارویان په نظراوخبروکي داسي ښیي ، چې ګویا دوی لیکنې پښتویوه کول غواړي خوپه عمل کي یې دخلکوپه خولو کي دژبې دبدلولوناکامه ،بې معنا اوبې منطقه هڅه پیل کړې ده .

دې منفي جریان پښتوژبې اوپښتنوته ډېرتاوانونه رسولي دي اوکه یې مخه په یوه سالم اوټول افغاني تدبیرونه نیوله سي ، لابه یې نورهم ورسوي. دهمدغه منفي بهېرپه وړاندي دفاعي عکس العمل هم د پښتنوپه ګټه تمام سوی نه دئ اومنفي انحرافات یې زېږولي دي چې د اند ښېنې وړدي .

علامه رشاد(رح) دګوربت مجلې له خبريال سره دمرکې په ترڅ د مرکه چې ددې پوښتنې چې ٌ دسيمه ييزې لهجې د کارولو په اړه موخه نظر دی لکه ځينې ليکوال وشول فعل مشتقات په سول ليکي، داچې په ګڼ شمېر ځايونو کې ټکرمنځته راولي،لکه (وسول) چې اوربد ونکی يې کيدای شي (سوځېدا) وانګېري ،بښنه غواړم تاسې هم دهمدې لارې پيروي کوئ ٌ په جواب کې داسې ويلي دي :

ٌ داسې ملتبس کلمات خو په ژبه کې خوراړ بروي. ددې ماناداسې نه ده چې وسول. ددې صحيح تلفظ خو وسوځل دی. نو په هغه شکل دي يې راولي بيابه له دې التباس څخه خلاص وي (۲). اما مسئله داده چې دلته تاريخي سلسلې بايد سړی په نظر کې ونيسي. کوم وخت چې فيصلې سره کيږي ، هغه وخت پردې مفصل بحث په کاردی. نود لهجاتو قطعي ترک يا بيخي ترک دا په هيڅ ژبه کې نه ستە... دامسايل په ګرده دنياکې ستە. ددنيا په ګرده ژبو کې ستە. بحث دي وربانديوسي اودې ته په کرکه کتل ښه کارنه دی ، مناسب کارنه دی. (وسول) څوک ليکي ، ودې ليکي ، (وشول) څوک ليکي ، ودې ليکي ، (وشي) څوک ليکي ، ودې ليکي او (وسي) ليکي ودې ليکي. ولي داباعث داختلاف نه ګرځي. موږ تاسې دغه اوس فارسی چې وينودې فارسی کې څومره تفاوتونه ستە په ليکنه کې ستە اويوازې فارسي نه ده په نوروژبو کې هم همدغه اختلافات . (موجوددي (۳) . نودغوته دومره په اهميت کتل زماپه فکرلږځه تنګ نظرښيي ٌ (۴

کله چې دنورې نړۍ په راډيوګانو کې دپښتو پروګرامونه دسياسي انګېزو په ټونګ ددغه منفي بهېر تراغېزوتلي پيل سول ، نوځينو پښتنوته په خپله هغه ژبه باندي دويانديۍ اوکارموندلوزمينه برابره سوه ، چې دمورله غېږې يې زده کړې وه. خوپه هماغو پردبسو موسسو کې هم کله کله ددغه منفي برداشت پلويان دخپلو پښتنوورونو دکار او زيارمخه نيسي .

پروين فيضزاده ملال په دې برخه کې خوراترخه حقايق بيان کړي دي. وګ: ښکلامجله ـ ۳کال ـ (۱) ۲ګڼه ـ ۱۲۴مخ

داوسنۍ کره لیکنې التباسونه ما(هوتک) دهمدې کتاب په (۱۱۲ مخ) کې راوړې دي ، دمعیار (۲) . محتسبین بیا په هغه کې ری نه وهي

. دا اختلافات دهمدې کتاب په (۲۹ ـ ۳۱ مخونو) کې ولولئ (۳)

. وګ: ګوربت مجله لومړی کال ۲ ګڼه ـ ۲۵ مخ (۴)

دکره لیکنې پښتو اوسنۍ هڅې

دکره لیکنې پښتو اوسنۍ هڅې

دنه تطبیق اوله هغې سره دمخالفت عوامل څه دي ؟

انګرېزي ژبې دمعیاریت له پاره زاړه دیني متون(تکستونه) درلودل ، عربي ژبې هم درلودل او ځینو نورو ژبو هم. اروانبادعلامه رشادوایيٌ عرب که مثلاً دقریشولهجه غوره یامعیاري ګڼي هغه خوقرآن پکښې نازل سوی دئ اماپه پښتو کي خوداسي یومتن موږنه لروچي هغه دي تقدس هم ولري اوهغه دي دومره جامعیت هم ولري اودهغه تلفظ دي یا دهغه لیکدوددي موږومنو ﷺ (۱)ځکه نوکله چي ددې ژبودمعیار اړتیا منځ ته راغله ، دغوزړومتونودمعیاري ژبې دیوه تاداو په توګه ستررول ولوباوه. خوپه پښتو کي موږزاړه دیني متون نه لرو. د خیرالبیان متن خودروښان پیرپه ژوند کي لادروبزه خپلوداورلمبوته اچاوه. ترلسمي هجري پېړۍ وروسته چي نورادبي کلاسیک متون راپاته دي، په هغوکي دخطانوله خوالاسونه وهل سوي دي. دهغو لهجې،دجملوجوړښتونوته دخطاط له ذهنیت سره سم تغیرورکړه سوی دئ (۲).ځکه نودمعیاري پښتوله پاره په دغه مشخصه برخه کي د نوروهیوادو د ژبپوهانو پرپلوباندي ترمزله رسیدلای نه سو. موږباید د پښتوپه برخه کي خپله مشخصه اودژبې اودهغې دویونکوله عیني اوواقعي حالت سره سمه لاروا خلو. لکه وړاندي چي موخووارهویلي دي ، پښتودپښتنوله ژوندڅخه سیوا په خلاکي مطالعه کولای نه سو . داخبره دلمرپه شان یوحقیقت دئ چي پښتودخپلوګاونډیوژبوپه پرتله وروسته پاته سوې ده اود پوهاندډوکتورزیاردا خبره دکانې کرښه ده چي ویلي یې دي ٌ دپښتودفرهنګي سیالۍ کمزوري اووروسته والی دخپلې وروسته پاتې ویونکې ټولنې پایله ده. ددې جرړه باید په اړوند ټولنیزبشپړتیایي بهیرکي وپلټواوهغه داچې دیولړتاریخي ـ جغرافیایي اونورولاملونوپربنسټ پښتني ټولنه په یوه وروسته پاتې مخ ځمکواکي ټولنپیر(فورماسیون) ټبرني پېرکي (۳)ځنډ بدلې پاتې اویوه برخه یې چې ځمکواکي (فیوډالي) هغه ته رسېدلې ، بیاهم تردې بره پښه پرځای پاتې شوې ، نو په دې توګه پښتانه له هندي اواریاني (پارسي) خپلوانو او ګاونډیو سره په هیڅ ډګرکي دسیالۍ جوګه شوي نه دي اوپه ټولیزډول ترې لرترلرې

يو ټولنيز پړاو وروسته دي ... (۴) دې اودې ته ورته نورو عواملونه يو ازي داچي پښتانه يې له خپلو ګاونډيو خڅه ٌ يو ټولنيز پړاو ٌ وروسته پاته کړي دي ، بلکي دهغوی دژبنيو ګړدودو تر منځ اړيکي يې هم سره ليري ساتل سوي دي. د پښتو د ببلا ببلو لهجو ويونکي ان تر دانزدو کلونو پوري لاهم يو دبل په ژبه باندي په پوهېدلو کي جدي ستونزي درلودې. ديوې پښتو د منځ ته راتګ له پاره دهغې د ويونکو ترمنځ يووالي اونزدېکت ته اړتياسته. هرکله چې دغه ارمان تر سره سي بيابه دژبې ديوکېدلو له پاره يوه کوچنۍ هڅه هم ډېر کار وکولای سي. دژبې دويونکو ترمنځ نزدېکت ځانته مشخصه ټولنيزه او اقتصادي زمينه غواړي. د ټولنيز او اقتصادي ژوند په يوه مشخصه مرحله کي دغه راز نزدېکت ممکن کېدلای سي. دغه ټولنيزه او اقتصادي مرحله ځينو پوهانو د سرمايه داري نظام ټينګښت بللی دئ اودژبې د معياريت خبره يې د دغه رازيوه نظام په سته والي کي ممکنه او . (عملي ګڼلې ده چې تر ډېره ځايه يې خبره د منلو وړ هم ده (۵

لکه وړاندي چې مي اشاره ورته وکړه ، پښتانه دړې څلور لسيزې وړاندي يو دبل په لهجو ډېر لږ پوهېدل. اوس داستونزه لږ څه مخ پر حلېدو روانه ده. زما خپله د پوهنتون تجربه دیوه عيني واقعيت په توګه داده چې د پښتو ژبې دويونکو ترمنځ د لهجوي اختلاف له امله له بده مرغه فاصله سته. مور ږ چې د پوهنتون په ليليه کي د لومړي ځل له پاره د پښتو د ببلا ببلو لهجو له ويونکو سره ديوځای کېدو زمينه وموندله، هلته په دغه واقعيت باندي ډېر ښه پوه سوو. هوړې به مور ږ ته يو دبل پر ټوکو خندانه راتله. که مور ږ کندهاريانو به پخپلو منځو کي ټوکي کولې او ژبني ظرافتونه به مويوبل ته سره تبادله کول ، پکتياوال او ننګرهاريان به اريان راته تللي و او پوښتنه به يې کول: داتاسي پرڅه خاندئ ؟ دغه راز مور ږ يووخت دوردګودتوکو او ږدلو پروخت له هم داسي حالت سره مخامخ سوو . له دې څخه ښکاري چې د ړې څلور لسيزې وړاندي لاد پښتنو محصلينو ترمنځ د لهجو په پوهېدنه کي مشکلات موجود ول. داستونزي اوس ورو ورو د حلېدو پرلور روانې دي خو مزله ته لاډ ېر مورونه پاته دي. نوګويا هغه شرايط چې له دې ټولو لهجو څخه ديوې معياري . لهجې د راوتلو له پاره لازم دي ، لاتراوسه پوري نسته

د نړۍ دنورو ژبو تجربو رانبوولې ده اولکه تاسي چې د انګليسي ژبې په برخه کي ولوستل ،د معياري ژبې ترټاکلو وړاندي بايد دهغې د لهجو ټول لغات حتی المقدور راغونډ سي. په

پښتو کي داکارخولاځه کوې ، د پښتو لهجو لغوي زېرمي له سره کتلي سوي نه دي. د پوهاند زیار صاحب انفرادي هڅي په دې برخه کي د ستاینې وړدي خو کافي نه دي. که د پښتو د ټولو لهجو له کتني څخه مراد هغه هڅي وي چې د افغانستان د ژبپوهنې د اطلس برابرولو پروخت (۱۳۴۱ـ۱۳۵۱ ش) سر ته رسېدلي وې ، نو دهغو څېړنو په سرنوشت خو تر ۲۰۰۰م کال پوري د دغې موسسې مدیر اروانباد داکټر الهام لاهم خبرنه و . اروانباد الهام په دغه کال لیکلي دي: "... د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي له ځلمو پوهانو څخه یو ټیم جوړشو ، چې اول وروزل شي او بیا د ژبو په ثبتولو لګیاشي. په دې ډله کي زیار ، اڅک او پالوال هم برخه لرله. دې ډلې ... د ژبنې ګړدودیز اطلس د تدوین لپاره یې بنایسته بنه مواد ثبت کړل. په آخرکې دغه مواد یونسکو ته وسپارل شول چې د افغانستان د آریاني اطلس ورڅخه تدوین او بیا خپور شي. خوله بده مرغه تر اوسه پوري دهغه څرک ماته ونه لګېده." (۲) د اروانباد الهام دغې پوښتنې ته پوهاند زیار په حاشیه کي کښلي دي چې" دغو پوښتنو غبرګون د کتاب په متن کي دئ. د دغه اطلس د پروژې یو بل فعال غړي ډاکټر پالوال خولا دغه مواد کافي هم نه دي بللي. ده څو کاله وړاندي داسي لیکلي دي: "... دغه دسره او مستند ولیکنو له پاره کافي ځکه نه بولم چې یو خو یو د ژبپوهنې موسسې غړي د دغې وظیفې د صحیحي بشپړونې له پاره پوره نه وه تربیه سوي. دوهم ـ دوی په لازمه مواد او وسایلو مجهز نه چې د موسسې غړو کارځني اخیستی دایران له (Questionery) وه. دریم ـ مم هغه د پوښتنو کتاب پاره ترتیب سوی و نه د افغانستان له پاره. څلورم ـ که څه هم د افغاني ژبو د اطلس پروژه د یونسکو له خوا څخه حمایه کیده له مګر بیا هم د موسسې دغړو له پاره د کار اوسیدنې او حمل ونقل مصارف او نور تسهیلات برابرسوي نه وه. ځکه نو په نامساعدو شرایطو کي د صحیحو او مستند و کارونو غوښتنه یوه غلطه توقع ده." (۷) ماله اروانباد پوهندوی نور احمد شاکر څخه اوربدلي وه چې د دغو څېړنو یو متن د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په الماریو کي ده پخپل لاس قلف کړی ساتلی و. پوهاند زیار صاحب اوس په دغه ترخه حقیقت خبر کړو چې دغه د لسو کلونو د کار ثمره د حزب وحدت په لاس د کابل د جنګو پرمهال د اورپه لمبو کي لولپه سوه او ډاکټر زیار صاحب یې کله کله چې موقع ورته میسره سي د سویس د هیوادله کاپي څخه ګټه اخلي (۸) په هرصورت د مطلب خبره داده چې د دې ټیم د کلونو زیار او زحمت ثمره لا تر اوسه د سویس له الماریو څخه راوتلي نه ده او په پراخه توګه عامه استفادې ته وړاندي سوي نه ده. هرچاته د سویس

)دتګ امکانات نسته چې استفاده ځنې وکړای سي. د پښتو لهجو څېړنه که سوې هم ده نو د جوړښتو شکلونه به یې په انفرادي توګه ثبت سوي وي. دلغوي پانګې ثبت خولا تراوسه په (structures کړوغاروولاړپاته دئ. که څوک دا ادعا کوي چې دلغوي پانګې ثبت هم بشپړسوی دئ ، دا نو تر یوې شاعرانه غټمبازۍ په هاخوا بل څه نسي ګڼل کېدلای .

پوښتنه داده چې دیوې پښتو اویوه لیکدودله پاره هڅې ولې ځای ته نه رسېږي ؟ ولې یې مخالفین پیدا کړي دي ؟ هرومرو څه خبره سته. خامخا ځینې عینې او ترذهن دباندې علتونه موجود دي چې د دغې مخلصانه هڅې په لارکې خنډ لوېږي. د دې پوښتنې جواب په دې ساده استدلال کې نسي موندل کېدلای چې له نوي بدلون سره تل زاړه عنعنه پال مخالفت کوي. دا رازاستدلال ترعلمي تاداوزیات پرسیاسي بنسټ ولاړدئ. د پښتو دیوه واحد لیکدود اووا حدي ژبې له پاره خود چا خبره زاړه دود پال پرلویه لارایله کړئ ،حتی په نوې پوهنه اوژبپوهنه سمبال کسان لاپریوه لارروان نه دي اودمعیاري لیکنې ژبې پرټاکلوباندې په یوه خوله نه دي.ښاغلی زیارصاحب پخپله وروستۍ مرکه کې وایي چې دوی یوپروسیجردمرحوم حبیبي اومرحوم خادم اوډاکټردولت محمدلودین په ګډون لاسلیک کړ خوخادم صاحب ؒ بیامخالف شو او ویې ویل چې زه د حبیبي صاحب اوده د پیروانولارپه رسمیت نه پېژنم اوبغاوت یې وکړ ...ؒ (۹)حقیقت دادئ چې زمونږ د مشرانو استادانو علامه رشاد ، اروانبادروهي ، مرحوم الهام ، اروانبادشاکر، مرحوم عطایي ،رفیع ،ډاکټر پالوال ، اونورولیکنې ژبه له هغې ژبې سره چې مونږته د معیارپه نامه رانبوول کیږي ، له مځکې تراسمانه توپیرلري اوحتی پخپلومنځوکي هم یوله بله سره فرق لري. داپوهان چې مایې تاسي ته نومونه وړاندي کړل ، ټول دژبې خواخوږي اوپرپښتومین کسان وه اودي. زماخپل استنتاج دادئ چې د دې لاري اصلي خنډ پخپله د پښتوژبې اوپښتنوپه اوسني ټولنیز، اقتصادي ، قبیلوي او سیاسي حالت کې دئ ، دې کارته د پښتواوپښتنوپه نه امادګي کې دي. هغه رازآمادګي چې مایې د نورو ژبوپه برخه کې یادونه وکړه. له دې بنیادي عامل سره چې نور واړه او کوچني عوامل ملګري سي نو . بیا د ریشاصاحب په اصطلاح ؒ خبره ببخې غړکه سي ؒ

تاسي وړاندي ولوستل چې په انګلستان کې دباسوادوخلګود فیصدۍ په پام نیولوسره لاهم د ستنډې ژبې دخوځښت هڅې چې له ۱۴ ـ ۱۵ میلادي پېړۍ څخه راپیل سوي وې ، ایله د ۱۹ پېړۍ

په سرکي دنسبي بریالیتوب اوعمومیت مرحلې ته ورسېدې. خو دپښتنود عمومي ببسوادۍ په سته والي اود بې ثباتو حکومتو ، انقلابو او پاچا ګنبتیو په موجودیت کي څرنګه ادعا کولای سو ، . چې دپښتوله پاره د معیارانفرادي هڅې دبري لوړ پوړ ته رسېدونکی دئ

په کوچنیو اوارخکي عواملوکي یوعامل پخپله ددغه خوښت د لارویانو په عمل اوکړوکي پروت دئ ، پخپله په پوهاندصاحب زیارکي پروت دئ،چې ددغه حرکت موسس اوتیوریسن دئ. (۱۰) پوهاند زیارصاحب دخپلوعقایدواو نظریاتو پر سموالي باندي دومره ډاډه دئ ، چې حتی دیوې سالمي مشورې دمنلو له پاره لاهم تیارنه دئ. دی خپل ځان ته ټاکلي اصول اوخپل استنتاجونه دکانې کړنې بولي. پوهاند الهام په دې برخه ډېره محتاطانه اشاره لري اولیکي ٌزیار... په ډېرو برخوکي په خورازیات باوراوټینګارغوښ حکمونه کوي اوښایي کومه ورځ دی پخپله هم یوځل بیاپرې کتنه وکړي.ٌ(۱۱) پوهاند زیارصاحب په دې برخه کي دوستانه انتقادته لاٌ غاښ ماتونکیٌ جواب ورکوي. زه ددوی دغه عادت ددوی پرسیاسي اوایډیالوژیکي تفکر باندي تاوانوم. زیارصاحب په سیاسي لحاظ په یوه داسي ایډیالو ژیک محیط کي راښکېل سوی و ، چې په لیکنیژبه کي یې د سختو او حتی پاروونکوجملواوعبارتوکارول ، له طبقاتي دښمن سره دنه پخلا کېدني مضبوط دلیل ګڼل کېږي اوپه محاسنوکي یې شمېري. پوهاند صاحب زیارله دغي ایډیالوجیٍ سره خپل عقیدتي اړیکي هیڅکله هم پټې کړي نه دي اوتل یې په زغرده بیان کړي دي. داددوی دسیاسي زړه ورتیا لوی ثبوت دئ خوله بده مرغه یې ددوی علمي دریځ ته زیانونه رسولي دي. ددغي ایډیالوژیٍ په ادبیاتوکي د ټولونړیوالو نورمونو پر خلاف ، دسیاسي مخالف له پاره دٌ ځنځیري سپيٌ لقب ورکول رواڅه ، چې دستاینې وړکاردئ. دوکتورزیارد خپلي معیاري لیکنیژبې د منځ ته راوړلودحرکت مخالفان هم په دغه شان ادبیاتو وهل اوټکول. ددوی له یوه جوړسوي لغت سره چې چا مخالفت کړی دئ ، دوی یې په مقابل کي غاښ ماتونکی جواب ورکړی دئ. دوی پخواني مشران پوهان په انک (توهین)سره دودپال وبلل اوله دودپالوسره یې شعارٌ وړاندي دنوي دورانسازه .... پرلورٌ ورکاوه. له دودپال څخه بـه خلکودٌ مرتجعینو اورجعت پسندوٌ معنا اخیستله. پوهاندصاحب په یوه مرکه کي چې په کتابي شکل چاپ سوې ده ، ددغومخالفو (دانشمندانو په باب ډېرزیاتی کړی دئ چې وایي:ٌ کاروان به تیریږي اوسپي به غپیږيٌ (۱۲

دیوې پښتو !خوځښت هغه وخت خپل علمي ارزښت له لاسه ورکړ، چې د ثور انقلاب په ارزښتونو کې وګڼل سو. دا هغه وخت دئ چې پر هیواد باندې د کمونیستې او سویتیستې استبداد ډاروونکې څېړې مسلطې وې. له هر انقلابي عمل ؟سره مخالفت له سرسره لوبې وې. دا مخالفت که د سر په زیان تمام سوی نه وای نو لږ تر لږه خو له وظیفې څخه د برطرفۍ او له بې سرنوشتۍ سره د مخامخ کېدلو په بیه هرومرو تمامېدئ. د دغې واهمې اغېزه وه ، چې پوهاند ډاکټر الهام لا د مقاماتو د ترتېنې له ډاره ځان په ډهنې کارګرانو ګې وشمېره (۱۳) چې زما یقین دئ پخپله د الهام مرحوم په نزد به هم یوه بازاري سیاسي اصطلاح وه. د ژبې د معیاري کولو له دغې مشخصې انقلابي هڅې سره د پښتنو پوهانو ستر غیرګوندي اکثریت مخالفت ډوله ملاحظات درلودل. دغه وخت له بده مرغه د هیواد علمي مرکزونه له صلاحیت لرونکو مقاماتو څخه خالي سوي وه. اروابنباد حبیب الله ترڅی ، استاد شپون ، ډاکټر پالوال د مهاجرت لاره اخیستې وه. علامه رشاد د ثور انقلاب له شامته په نامردۍ سره تقاعد ته سوق سوی و. له علمي مرکزو څخه لیرې تو ب او هغه هم د بې وخته تقاعد په نامه، علامه مرحوم د ځان په حق کې ناحقي ګڼله او د ې کار د ونه ځوروله و ، چې ډېرکلونه یې له خپل نامه سره ٌ متقاعد پوهاند ٌ کېښل. اروابنباد روهي که څه هم د هیواد خپلواکۍ ته ګوابنو نو سخت ځوراوه ،خونه یې غوښتل له انقلاب سره په مخامخ مخالفت کې و د ربې. د پوهنتون غیرګوندي استادانو هسې شپه سبا کوله. د ژبپوهنې پرډګر یوازې پوهاند زیارپاته و او له هغه سره د انقلابي دولت ټول امکانات او مساعدتونه ملګري سول او له هغو څخه په استفادې سره یې د معیارکورنګې ته پونده ورکړه. دا حرکت یوازې او یوازې پرفردي اراده ولاړ حرکت و او د هغه وخت صلاحیت لرونکو مشرانو پوهانو ټولو ورسره لیکلی . او نالیکلی مخالفت څرګند کړی دئ

خو د انقلاب ځواک د چامخ نه کاته او نتیجه دا سوه ، چې پر پښتو خوارکۍ باندې د انابللی مېلمه وتپل سو. دا چې اوس د هغه له پاره تاریخي سوابق جوړ ېږي او د پخوانیو ژبپوهانو نو مونه اخیستل کېږي ، دا روابنباد الفت او نورو مشرانو له خولې د موافقې په باب نقل قولونه لیکل کېږي ، ټولې هغه افتراګاني دي چې مفتري به یې خدای ته ور وړي. دا افتراګاني هغو هڅوته ورته دي لکه د پټې خزانې مخالفینو ، چې د علامه حبیبي ، استاد کامل او نورو مشرانو ترمړيني وروسته را منځ ته

کړې وې. زمایوه ساده پوښتنه داده چې که دغه ژبپوهان د چا خبره ددې نوي جوړې سوي پښتو پلویان وه ، نویې بیاولي همداژبه نه لیکله. ددغو پوهانو اوژبپوهانو دلیکنې ژبې په خوند خوځوک مړېږي نه. تاسي داځوعبارتونه وګورئ :

اروانبادبینو اپه هغه ژبه لیکنه کوي ، چې دده خپل پښتانه یې په ورځنیو خبرواترو کي کاروي. تاسي دده دالاندي متن ولولئ :

"دپخوانو پښتنو دعامي طبقې اوغریبانو خوهمدوني دلاسه وسوه چې پښتو یې دزمانې دهرارزطوفاني هرج ومرج څخه په خپلو سینوکي وساتله اوتردې وخته یې راورسوله. په سووسوو اورژبې شاعران پکښې پیداسوه اودخپلې ژبې ادب یې ترخپله وسه پورې ، دنورو په زړوکالو روزل سووژبوله ادبه سره تقریباً څنګ پرځنګ ودراوه. که څه هم دوی شاهان نه وه، مګرببایې هم خپل دغریبۍ په کورکي دملي پانګې زیاتولودپاره رازراز(پټې خزانې) راغونډې کړې دي ، چې اوس یې کله دسلیمان ماکوله کیږدۍ څخه نیمه چپاوسوې خزانه راباسي اوکله دمحمد هوتک پر(پټه خزانه) چې دپښتو دهرارزمرغلرو څه ده پیښیږي...." (۱۴) په دغه پښتو متن باندې به دمعیار محتسبین هرومرو دسیمه ییزې لهجې نوم کښیږدي، خوزما پوره باور دئ ،چې دپښتود هرې لهجې ویونکي ته په زړه پورې دئ اوخوښیږي یې .

داروانبادا استادګل پاچاالفت پښتوخود (خو) ځای نه لري. سرتر نو که داولس پښتوده اوټول پښتانه چې یې ولولي ، هرومروبه ژبې پر ټکوي. دایوه نمونه به یې ولولو :

"دانسان په وجودکښې دوه شیه ډبرعزیزمعلومیږي چې یوه ته زړه او بل ته دماغ وایي. له دماغ نه علم اوفلسفه پیداشوه اوله زړه نه شعر او ادب .

اروپایان زړه دعواطفواونفسي احوالوځای ګڼي ، مسلمانان دایمان او عقیدې ځای ته زړه وایي. صبر،رحم،کرم، شجاعت،سخاوت دزړه کار دی. عشق اومینه په زړه کښې وي شعرله زړه نه الهام اخلي اوله زړه سره کارلري.... دعواطفوروزل دزړه کاردی اوشعرته دعواطفواو احساساتودظهوراوتجلیاتوکوه طوروایلی شو .... همدغه عواطف او احساسات چې دشاعرله زړه (نه الفاظوته رانقل شي شعرترې جوړشي او په زړونواثرکوي". (۱۵

علامه رشاد خولکه پخپله چې دروند او متین شخصیت و ، لیکنه یې هم درنه او په عین درنښت کې بیا (که یې د معیار محتسبین په سیمه ییز تورونه کړي) خوږه ده. راځئ چې ویې لولو:

"په نړۍ کې دریابونه ډېر دي او په هغو کې د کښتیو څه کمی نسته. زه چې ګورم په د غو کښتیو کې د پښتنو کښتۍ یوه خښمېدلي تندباد پسې اخیستې ده او په ډېره تیزي سره یې د نابودۍ دګرداولورته پوري وهي. زمونږ د دریاب داوبو پرمخ نوري کښتۍ هم لیدلي کیږي خو هغه د پ توپاني بلا نه دي پسې اخیستي. زه نه پوهېږم چې د پښتنو په کښتۍ کې دا مقناطسیت څنګه پروت دی چې زمونږ د دریاب له هري غاړې څخه هر توپان چې پیدا سي وخپلي خواته راکشوي. زما په خیال کې دا ی سي توپانونه د پښتنو پر بلاوهلې کښتۍ مین وي او له هره یې بادبانو مچولو ته په ډېره لږ وا لتیارا دانګي.

آد پښتنو خواخوږو ! بلا مو وا خلم لیځي را وغړئ او پایځې را ښه وهئ ، یوه ډله د بد بختۍ د مقناطیس په لټه کې سئ که مو و مونده د دریاب تل ته یې ارتاو کړئ چې بیا د نړۍ مخ ونه وینې ، بله ډله د کښتۍ (هغه بادبانونه وشکوئ چې د توپان بلا پرمینه ده. (۱۶

ارواښاد کاندیدا کاډمیسن سرمحقق محمد صدیق روهي چې کله یوه علمي موضوع لاهم بیانوي ، ژبه یې پرچانه درنېږي. تاسي د ده د لیکنې ژبې جوړښتونو ته فکر وکړئ چې څومره روان دي: "میتود په اصل کې د ۰ میتودوس) په ښه یوناني کلمه ده چې په لغت کې طرز العمل (دیوې چارې د سرته رسولو طریقې) ته ویل کېږي. په عربي ـ دري ـ پښتو ژبو کې د میتود په ځای د اسلوب، طریقې، روش، دود کلمې هم استعمالېږي. میتودولو جي د میتود پوهنې معنی لري. میتودولوجي د فلسفې یوه څانګه ده چې په عام ډول د علم او په خاص ډول د هرځانګړي علم د څېړنې منطقي اصول بیانوي." (۱۷). د ژبې روانې یې له دې امله ده چې د سوچه توب ناروغي ورلو بدلې نه ده. دا فادې له پاره یې د خیل غیر پښتو لغتونه کارکړي دي هم یې مطلب په ښه توګه په بیان کړی دئ او هم یې د ژبې خوند په زیات کړی دئ.

ارواښاد پوهاند حبیب الله ترۍ هم د مطلب ادا ینه د لغا تو ترسوچه توب نه قربانوي. دی لیکي: "کوم څېړونکي او مولفین چې وایي ترکي خلجیان د زابلستان په ځایي خلکو کې منحل شوي او په نهایت

کې په پښتو غلځيانو بدل شوي دي هغوی په حقيقت کې د اخبره تصديقوي چې لږ تر لږه د دوهمې اودرېيمې هجري پېړۍ په حدودو کې وزابلستان ځايي اوسېدونکي پښتانه وو ، ځکه جهان نامه وايي چې ترکو خلجيانو خپله ژبه بايلوده اودزابلستان دځايي اوسېدونکو ژبه يې زده کړه. که ترکو خلجيانو دزابلستان دځايي خلکو ژبه زده کړې وي ، که د غلځيانو ژبه تراوسه پښتووي اوغلځيان اوخلجيان هم سره يوشي وي ، نو د خلجيانو دمهاجرت په وخت کې به دزابلستان دځايي اوسېدونکو ژبه هرومرو پښتووه. که نه وي نو نه بايد خلجيانو پښتو زده کړې وي او نه بايد د غلځيانو ژبه پښتووي.(۱۸)

داروانباد پوهاند دوکتور محمد رحيم الهام ژبه هم د دخيلو لغاتو پر مخ خلاصه ده: "په همدې ترڅ کې دانستيتوت ترجوړېدو مخکې او وروسته ډېرکسان دعصري ژبپوهنې دزده کړې لپاره بهرنيو هيوادوته لېږل شوي وو اوولېږل شول ،چې په هغو کې عبدالاحد ياري ، نوراحمد شاکر، حبيب الله ترې اوما پخپله په امريکا کې ، عبدالحکيم هلالي ، لودين ، پولاد ، ماه ګل ، په شوروي اتحاد کې . ، اڅک په هندوستان کې اوزيارپه يورپ کې دژبپوهنيزو علمونولوړې زده کړې ترسره کړې

داخلک په هيواد کې دژبپوهنې په ببلابېلو څانګو کې په تدريس ، تحقيق اوترجمو بوخت شول اوله خپلې وسې سره سم يې کم يازيات علمي خدمتونه وکړل. دترې اوزما توجه اوتمرکزبه زياتره پرعمومي تشريحي ژبپوهنه باندي واوتدريس موکاوه ...."(۱۹)په دې لنډ مثال کې تاسي وينئ چې اروانباد الهام مطلب په ډېره روانه ژبه بيان کړئ دئ .

د(تحقيق ، تدريس ، ترجمو ، توجه ، تمرکز ،...) لغتونه يې پيريان پر سترګونه دي راغلي.ځکه نه دي راغلي ، چې دی پوهېدئ چې د دخيلو لغتونو دې اوباچې دهرڅای وي ، خوچې ژبې ته ننوتل . ، دهغې ژبې خپل مال ګرځي اوپه استعمالولو يې څوک نه ګناهکارکېږي

داستاد شپون نثر خوبيا په بل لايزارکشش لري. زه پکښې ورک وم چې کومه برخه يې انتخاب کړم ، : اخرمي د(ګټيالي) له اول مخ څخه اوله برخه راواخيسته

"دادکاپرشی لانه وراغلی اوهرشی هماغسې و چې پلرونو راپرېښی وو. غم ښادی، ټولي آشناوې هسې نه وچې دنيا ګل وګلزاروه خومورږورسره روږدي وو ، قادراوحاجی زرادلاهم خپل سودونه

خوړل ؛ شاه محمد دوکاندارلاهم چې مې تللې دره يې وهله ؛ موږهلکانولاهم دګاونډو دهقانانو دپالیزنه خټکي غلاکول ؛ کوډګري اوفالبیني لاهم خورجیني په شاکورپه کورګرځېدې ؛ دکلوملایان لاهم دکونډواوهلکانوسره پرتوګ ښکلي ګیرکېدل. خوهرڅه پرخپل ځای وو اوکه چاشکایت درلود نودخپلې ټنډې اوتقدیرنه ورپېښه شوې وه ....ً

پوهاندزیارصاحب چې دخپلې جوړې کړې ژبې پرخلاف لیکنه وکړې نودهرچا لپاره ډېره خوندوره، محاورې ته نزدې اوکره وي لکه دالاندي مثال چې ماپه تصادفي توګه راخیستي دئ :

ً استادحبیبي ددغه لرغوني فرهنګیالي هیواددیوه پیاوړي پوهاند ، لیکوال ، څېړونکي اومؤرخ په توګه خپل ټول ژوند همدا راز علمي څېړنواوپلټنوته وربښلی اوخنګه چې (لټونکي موندونکي دي) نو د داسي ډېروپټوخزانو پر را برسېرونه بریالی شوی هم دی. د غوریانو ، سوریانو ،لودیانو ، لویکانو ، دسوات اوکونړ امیرانو او داسي نورو افغاني اوبیاپښتنو واکمنانو اوسوبمنانو برسېرونه اوپېژندنه یې ددغوخبروځلاندي بیلګې او ساري بلل کیږي.ً(۲۰) خوچې دکره ژبې لیوالتیاورولاړه سي ، نوبیاځوانانوته پښتو ګرامر په داسي ژبه ورزده کوي ،لکه دالاندي بیلګه :

ً په پښتوکې کړاوون هم له پښوییزچاراوهم له رغاونیزپلوه یو مخیز آریاني دی او مرستیالکړونه ، لکه (ول ،بودن) اوشو(شدن) هیڅکله په هندي کي نه وو ،بلکې یوازې (هو) او(تها) پکې کارول کېږي. همدارنګه په پښتو کې مخکړونه یاکړوال مختاړی (فعلي پیشوند) دودلري اوپه هندي کې یې څرک نه لګي. په پښتوکي اوسترمهال له وسمهال کړسره د(به) وییکي په ملتیاجوړېږي ، حال داچې په هندي کې اوسترمهال له یوه ستاینومیزروستاړي چې له آره یې کړواله ده ، رغېدنه مومي (لکه کرونګا) دغه روستاړی دستاینوم په څېرنرینه او ښځینه ، یوګړي اوډېرګړی لري اواوړون مومي.ً یاً ... موخه داچې پښتودپارسۍ په پرتله داوستااو زړې پارسۍ ترمینځه یومنځوال اکر یادریځ لري اود نوماوړون له پلوه په یوه زیات لرغوني پړاوکي ټیکاو مومي ؛ هرګوره د کړاوړون له پلوه پښتوزیات ونجون موندلی دی.ً(۲۱)نوچې له یوې خواموضوع ترخه علمي موضوع وي او له بلي خوایې ژبه دغسي نابلده وي ، دلوستونکي اریاندي نوخدایملسي ..

له تیرو مثالو څخه به تاسي ته څرګنده سوې وي ، چې د پښتنو ټول پوهان او ژبپوهان هغه ژبه نه لیکي ، چې مورږته د معیاري په نامه را ښوول کیږي .

لکه وړاندي چې مي وویل ، د ژبې د معیاري کولو له هڅې سره مخالفت هغه وخت زیات سو چې داهڅه د ثور انقلاب له ارزښتونو سره وټړل سوه . ماته په لومړي سرکي داسي ښکاریدله چې له دې حرکت سره د مخالفت اساس به هغه د چاخبره لهٔ علي سره محبت نه بلکي له معاویه سره د ښمنۍ ویٔ خوورو سته مي پښتو ژبي ته د دې حرکت په تاوانو سرخلاص سو او د پوهانو اند ښښني راته معقولي ثابتي سوې .

لکه د ثور انقلاب د دفاع له پاره چې د ټولنې د دانسته وو کسانو پر ځای لهٔ العوامٔ څخه کار واخیستل سو ، دغه راز د معیاري ژبې دا اوسنی خوځښت هم له څوګوتو په شمار محدود او معدود و منلو لیکوالو پرته نور د خالي ذهنو پښتو مینو زلمیانو پراورږو بار سو او په پر مخ ببولو کې یې له هر راز ماکیاولیستي لاروچارو څخه کار واخیستل سو او اخیستل کیږي. د د غو زلمیانو معصومو مغزو ته د معیار محک داسي تلقین سوی و ، چې که چا د پښتو افعال (سو ، سي ، ....) پـــــه (شو ، شي ، ....) وکښل ، ګویا معیاري پښتو یې ولیکله. څرنګه چې په دغه اوسني د چاخبره کره پښتو کې شین سالاري واکمنه ده ، ځکه یې نو د معیار په نامه منلې ده او نورې په ګټه او تاوان کې ري نه دئ وهلئ. کنه ، زما یقین دئ چې همدا زلمي له دغې نوي راټوکېدونکي پښتو سره دان د پاسه مشکلات لري خو پر خوله یې نه راوړي .

د مسئلې یو بل خواشینوونکی اړخ دادئ ، چې پښتانه د نزدې یوې نیمۍ پېړۍ راهیسي د یوې نامطلوبې اوتپل سوي کرښې له امله تر دوو ښلابښلو اقتصادي او ټولنیزو نظامونو لاندي ژوند کوي . د یې عیني واقعیت د کرښې د دواړو خواوو پښتنو په فرهنګي او کلتوري اوژبنۍ برخه کې تو پیرونه ایجاد کړي او له بده مرغه په ځینو برخو کې یې تو پیرونه ژور کېږي. د د یې عیني واقعیت مسخه کول او پر هغه باندي ستر ګي پټول د مسئلې واقعبینانه چاره نسي کېدلای. د یې ښلابښلو نظامو د دواړو خواوو پښتنو ته د ژبنیو او فرهنګي فعالیتو یو له بله بالکل جلا زمینې برابري کړي د ي. دا روا ښاد د نومیالي د اخبره خو راژوره ریښه لري چې ویلي یې وهٔ هغه آزادي چې جعفر اخګزی

یې په بلوچستان کې د نظامي جنرال د کلکي دیکتاتورۍ په دوران کې لري ، نو میالي یې په ټوله ژوند کې ، حتی د معتبرۍ په حالت کې لاهم سلمه برخه په خوب نه ده لیدلې.ً(۲۱) د دواړو خواوو پښتنو سیاسي دلچسپیو هم د فرهنګي او ژبني فعالیت جریان ته تاوان رسولی دئ. د کرښې په یوه خواکي د پارسي ژبې د درباروا کمنۍ او په بله کې د پنجابۍ

حاکمیت پښتو ژبه د فرهنګي ژوند په ډګر کې دیوې دوهمې او دریمې ژبې درجې ته راټیټه کړې ده اود ضرورت ژبه سوې نه ده. د همدې واقعیتونو داغبزې له امله په پښتو کې دیوې معیاري لیکلاري او لیکدود درامنځ ته کېدو او پر هغه باندې د بشپړ توافق په لاره کې خنډونه اوځنډونه لو بدلي دي.د کرښې د دواړو خواوو خواخوږو پښتنو د ډېرولسیزو په دوران کې د دې خنډونو او ځنډونو چاره بې له دې چې د مسئلې عیني او واقعي حالت ته پاملرنه وکړي ، د مېلمستیاوو د مېز . د سرپه فیصلو باندې کړې ده اوطبیعي ده چې اغبزه یې نه ده ښندلې

خبرې به سره راغونډې کړم او خاتمه یې به په دې عبارت بشپړه کړم: یوه ژبه چې نه د دولت په سطحه قانوني ملاتړولې او نه د ملت په سطحه کې د سوادپیاوړې سابقه ولري او ترهمدانن ورځې پورې یې لا دالفبې د بشتړتابه هڅې ته اړتیا په اولیتو کې راځي نو پرهغې باندې د نوروژبو په تقلید د معیاریت جریان ازمویل او په دې ډول یې له خپلو ویونکو څخه پردۍ کول به له ظلمه پرته بل څه وي. زه نه پوهېږم چې د معیاریت په مینه کې ډوب لیکوال د دغه واقعیت په لیدلو او کتلو کې ولې ړانده دي ، چې د دوی په دغه نوې ژبه باندې د دوی خپل پښتانه باسواده پوهنتون لیدلې . اولیسانسه ورونه نه پوهېږي

وګ:ګوربت مجله ، هماغه کال ، هماغه ګڼه ، هماغه مخ (۱)

د دغه رازلاسوهنو ښه پرېمانه مثالونه د ښاغلي ډاکټر پالوال په نوي کتابً معیاري پښتوً کې (۲) . لوستلای سئ

مرادیې ماقبل فیوډالي قبیلوي پراودئ. م. هـ (۳)

پښتو او پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې ـ ۱۰۴ مخ (۴)

. اروا ښاد الهام هم دغه شان وړاندیزکړی و چې یادونه یې په مخ کې تاسي ولوستله (۵)

پښتو او پښتانه دژبپوهنې په رڼا کې ـ دویم ، دریم مخونه (۶)

پښتو چاپې آثار ـ ۲۵۹ مخ ـ ۱۳۵۷ ش کابل (۷)

ښکلا مجله ـ څلورم کال ـ دربیمه ګڼه ـ ۵۴مخ (۸)

ښکلا مجله ـ ۴کال، ۳ګڼه ۵۰ مخ (۹)

داخبري مي باید دعقاید و دتفتیش په معنا ونه ګڼلي سي. زه دهرانسان عقیدې او افکاروته .(۱۰)
. دزړه له کومي درناوی لرم

پښو او پښتانه دژبپوهنې په رڼا کې کتاب ته دپوهاند داکتر محمد رحیم الهام یادونه ـ پنځم مخ (۱۱)
.

زیار ـ دپښتني فرهنګ یوځلاند ستوری ـ ۱۵۵مخ (۱۲)

پښتو پښو یه ـ سریزه (۱۳)

پښتو روزنه ـ ۳۹ مخ (۱۴)

لیکوالي ـ ۷۸مخ (۱۵)

دعلامه مرحوم له نوي چاپ سوي اثر(ادبي نثرونه ، .... ، ۲۰ مخ څخه (۱۶)

وګ: دپښتو ادبیاتو تاریخ ـ ۱۹ مخ (۱۷)

وګ: پښتانه ـ ۸۲ ، ۸۳ مخونه (۱۸)

دپښتو او پښتانه کتاب ته سریزه ـ دریم مخ (۱۹)

وګ: نومورکي مورخین ته دپوهاند زیارصاحب سریزه ـ دریم مخ ـ ۱۳۵۹ش (۲۰)

پښتو او پښتانه.... ۷۷ ـ ۸۲ مخونه (۲۱)

د پښتنو د ټولنیز تاریخ مبادي ـ ۱۲۷مخ (۲۱)

څه باید وسي ؟

اوس چي د معیاریت په باب زما خبري تقریباً بشپړي سوې او د دغه خو ځښت په باب مي خپل انتباهات ټول بې پردې بیان کړل ، پرهغو باندي به دا خبره هم ورزیاته کړم ، چي زه د معیاري لیکنې پلوی وم ، پلوی یم او پلوی به یې اوسم. درنو لوستونکو به زما په دې کوچنۍ کتابګي کي ځینې هغه لغتونه ، اصطلاحات او ترکیبونه هم لوستلي وي ، چي د همدې جریان په بهېرکي نوي منځ ته راغلي دي. معنا دا چي زه د هغو اصطلاحاتو استعمال ته هم حاضریم چي زما ژبه او فهم یې د هضمولو وړ تیالري. زما مخالفت له هغه اسلوب او جریان سره دئ چي اوس د معیاریت په نامه د پښتو ریښې ورکاړي او تاسي ته مي د هغه په معرفی کي خپل وس نه دئ سپمولئ. خدای دي وکړي چي دزړه په خبره سره پوه سوي یو. مګر دا خبره هم ترلمر راته څرګنده ده ، چي نه زما پرخبره څوک غوږنیسي او نه زه په یکړسر د دغه اعتیاد مخه نیولای سم. د دې سرکښه بهېرلاري ته راوستل ډله ییزکار او مفاهمه غواړي ، مسئولانه عمل غواړي ، د موضوع په جدیت سرخلاصیدل غواړي ، د پټو سترګو تقلیدي کارونو درېدل غواړي .... له دې لیکنې څخه زما مراد را تلونکي نسل ته خپلې غاړي خلاصول دي. ما چي دا هرڅه لیکلي دي ، له خپلې خوږې پښتو سره مي د مینې په جذبه کښلي دي. اوس به د همدغې مینې په جذبه خپل څو وړاندیزونه درته وړاندي کړم او د (خذ ماصفا دع ماکدر) مقولې په ویلو به د درځخه رخصت واخلم

ـ د مروجو لغاتو له پاره د نوو لغاتو له جوړولو څخه دیو څو کلونو له پاره د نصوح توبه وکاړئ. همدا چي موجو ړکړي دي ، درته بس دي. پرېږدئ چي پښتو اریانه په دې کي څونه هضمولای سي. دراتلونکي له پاره که څوک تحسین کېدل ، که نفرین کېدل ، همدا جوړسوي ورته کفایت کوي

ـ که د نوو علمي او تخنیکي لغتو له پاره د لغت جوړونې اشتها درولاړه سوه ، ترجوړولو وروسته یې سمدلاسه د ټول افغان ، بینوا او نورو ویب پاڼو له لاري د نظرا خیستلو له پاره وړاندي کړئ. ترمشورې د مخه یې کورت مه عاموئ. دا کار که د ننه په هیواد کي ممکن وای خو بیخي به ښه وای.

هوري او س د پښتو او پښتنولە پاره نه حمایه سته نه زمینه. دا سي لوبه روانه ده ، چي که یې خدای مه کړه همدا سي دوام وکړ، نه به پښتو پاته وي نه پښتانه .

ــ د (سو) او (شو) نفاق اچوونکي اورته پیک(پکه) مه وهئ. دا بهېر خپل طبیعي جریان ته پرېږدئ. که یو وخت دختیځي لهجې په شان ، چي (سو) یې ترتاریخي اوژبنیو عواملو لاندي په (شو) بدل کړ او لویدیځي لهجې هم دې بدلون ته غاړه کښېښوولە، خو ترښو به لاښه سي او کنه ، په دې باندي نه د پښتو کورو رانېږي نه د پښتنو. ختیځي لهجې دغه (سین) په فرمان جاري کولو سره په (شین) نه دئ بدل کړئ. او س هم له هماغه تاریخي تجربې څخه کار واخلئ. که د معیاري لیکنې لارویان د (شین) له کارونې سره دزړه مینه لري ، نو دي پرهمدې مسئله دي ډېر ټینګار نه کوي ځکه هرڅومره چي پرهمدې موضوع ټینګار کېږي ، هغومره د (سین) عمر اوږد ېږي. قوي او غښتلي تلفظونه خپل کار پخپله کوي. که (شین) خپل قوت په دغه تاریخي ازمویښت کي په طبیعي ډول ثابت کړ، دلویدیځي لهجې هرویونکی به یې د(مورنس پارسي وایي) په مصداق په ویلو اولیکلو باندي فخر وکړي. او که دانه وي نو په زور کلي نه ودانیږي .

ــ د پښتنو پرباسواد کولو باندي دي باید زور واچول سي. پښتو لیکنه دي ورزده سي. د هري لهجې پښتو چي وي ، پروانه لري ځکه دلهجو د هرم سربیرته یوې پښتو ته رسیږي .

ــ د پېړیو پېړیود خیلو لغاتو په اړولو او پښتو کولو باندي مه خپل وخت ضایع کوئ مه انرژي. دغه وخت د پښتو یوبل کتاب لیکلو ته وروباسئ .

پښتو او پښتانه د خیلو لغتونه دي خوارکړي. د خواري عوامل یې نور دي ، چي ماورته په متن کي څوواره مکرري اشاري کړي دي .

ــ پښتون د مدنیت په ګېډه سمبال کړئ چي پښتو پخپله ورسره مدني اوکلتوري سي. د څټ له خوا آس ته کیزه (قیضه) مه وراچوئ .

ــ د نشراتو د بې شمېره تعدد مخه ونیسئ. لږ خپرونې ډېري حمایه کړئ ، ویې ولولئ او بل ته یې ولولئ .

. ــ په پښتو ژبه دهري څانګي کتابونه وژباړئ ، ویې لیکئ اوخپاره یې کړئ

ــ دمعیار په پلمه لغتونه مه وژنئ. پرېږدئ چې پښتو دیوه مفهوم له پاره شل لغته ولري.
. دټولو دکارولو هڅه وکړئ

ــ له لهجو سره مسئولانه چلند وکړئ. دې واقعیت ته ځیرسئ ،چې لهجه په پښتنو کې لا تراوسه هم دتقدس درجه لري. له مقدساتو سره ببباکي د کورپایې نړوي. دلهجو مرګ وژوندهم طبیعي جریان
. ته پرېږدئ. ناحقه خپل ځانونه مه په خوني کوئ

ــ دهري لهجې ویونکي چې یاست ، دخپلې لهجې لغتونه راټول کړئ اوخپاره یې کړئ.
داکارهمدانن شروع کړئ. له لهجوي زېرمي سره که اصطلاحات (ګړني) راخوندي سي ، خودزوی
(زېری به وي.(۱

زه له خپلې پلرنۍ مېنې څخه په فرسخولیرې پروت یم. له زلمیو کندهاریو څېړونکو څخه هیله (۱)
کوم چې دخپلې لهجې لغتونه راغونډ کړي. که ماته دمرستې اړتیا احساس سي ، زه ملاتړلی
. ولاړیم

په پښتو ې يې وکارم که پرپښتو

ضميمه

په دې برخه کې زه خپلې هغه ليکنې راوړم چې په ببلابېلو وختو کې مې د کره ليکنې اونيولوګيزمونو په باب خپرې کړې دي. په دې ډول غواړم وښيم ، چې په دې

هکله زما هڅې نوې نه دي او له ډېره وخته مې خپل نظريات او په ځينو

برخو کې اند ښېنې له لوستونکو سره شريکې کړې دي. په دې ليکنو

کې به لوستونکې ځای ځای پر مکرر و خبرو باندې ، چې

. د کتاب په متن کې هم راغلي دي ، پېښ سي

. زه د هغو له بابته بخښنه غواړم

په پښتو ې وکاړم که پرپښتو

مور پښتانه بايد د ډېوې مجلې احسان ومنو ،چې په دې تياره شرايطو کې يې راته په خپله ژبه اوپرخپله ژبه دغه ليکلو زمينه برابره کړې ده. په دې لړکې مي داستاد ډاکټرعبدالرازق پالوال هغه ليکنه په ډېره علاقه مندۍ سره ولوستله چې د ډېوې مجلې ددريم کال په لسمه ګڼه کې يې دامريکاړغ په نامه خپره سوې ده. د پښتو نشراتو په باب زما په زړه کې له ډېره وخته ځيني خبرې راګرزېدلې اود ليکلو زړه مې ځکه نه سوای کولای چې يوخو دچا خبره ٌالم نشرح هغه الم نشرح ده خو خوله د ملاعثمان غواړي ٌ، بل مي په ځان کې دوني بيچ هم نه ليدئ چې ددغه رازعمومي جريان په غېږدي ورسم. اوس چې مي ښاغلي استاد پالوال پدل رامات کړئ نوبه زه هم خپل معروضات درته وړاندي کړم. واردواره به يې له (په)او (پر) څخه راونښلوم. د دغو دوو اداتو بيځايه کارولو ځيني ببخوندۍ ، يابايد ووايم تېروتني پېښې کړي دي. په اوسنيوزياتره نشراتوکې دغه ادات لکه څرنګه چې بايد وي ، نه استعمالېږي اوځای ځای خولاداسي هم راته ښکاره سوې ده چې(پر) د (په) پرځای په ارادي توګه راوړل سوئ اوپه پښتو کې ديوراز نوي انکشاف رنګ ورکول سوی . دئ

ٌپه پښتوېې وليکمٌجملې معناداده ، چې دليکنې ژبه مي پښتوده ، دمفاهمې وسيله مي پښتوده ، پارسي يا انګرېزي ياکومه بله ژبه نه ده اوٌ پرپښتوېې وليکمٌ معنا داده، چې ليکنه د پښتوژبې په باب ده ، يا يې پرګرامر ، يايې پرتاريخ اوادب يا پر نورو اړخونوړغېږم. زه چې اوس ځيني نشرات لولم زياتره يې (پر)د (په)پرځای راوړی وي. د مثال په توګه د ډېوې مجلې په همدغه ګڼه کې چې وړاندي مې يادونه وکړه ، يوه جمله داسي ده ٌ... دمغازواولويوځايونوښيښې ماتول ، د ماشومانواوښځوتښتول،په هغوتېری کول اوبيايې وژل....ٌ

دلتهٌ په هغوتېری کولٌ هغه رازمعنانه ورکوي ، چې دليکونکي مراددهٌ. دليکونکي مراددادئ چې له بې سرپرسته ماشومانوڅخه په غرب کې داسي ډلي جوړي سي ،چې د مغازو او لويوځايونوښيښې ماتوي ، ماشومان اوښځي تښتوي اوښځوته بيا بدنامي ور اړوي ، بې عفته کوي يې. چې دغه رازمطلب بايدٌ پرهغوتېری کولٌ وي ، نهٌ په هغوتېری کولٌ. دٌ په هغوتېری کولٌ

دا معنا ، چې له دغو تښتول سوو ښځو څخه د نورو ښځو د بېعفتۍ له پاره کار اخیستل کېږي. یا لکه مور چې وایو " په ښځو یې غلا وي و کړي " ، یعني دا غله د جنس له مخې ښځي وې

د (پر) دغه راز بېځایه کارول په هیواد کې دننه هم رواج سوي و . کال مې دقیق نه دئ په یاد ، چې کوم و ، په پوهنتون کې په یوه علمي سیمینار کې ښاغلي زلمي هیواد مل د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب د مضمون لوستل زما پرغاړه راواچول. پخپله استاد سیمینار ته تشریف نه و راوړی. مضمون د رحمان بابا د مړینې د نېټې په باب نوې څېړنه وه او عنوان یې و " رحمان بابا په کوم کال مړ دئ ؟". له دې عنوان څخه " رحمان پر کوم کال مړ دئ ؟" جوړسوی و . د استاد مقصد خو دا و ، چې د رحمان بابا د مړینې سنه وښیي چې کومه یوه ده ؟ ۱۱۱۸ هجري قمري که ۱۱۲۸ هجري قمري. خو ترلاسوهلو وروسته د جملې معنا داسې اوښتې وه چې ګویا دلیکوال مطلب دا دئ چې رحمان بابا په څوکلنۍ کې مړسوی دئ. " پر کوم کال مړ " همدغه مفهوم افاده کوي. په دا سبا چې مې استاد ته د سیمینار بیان کاوه او په ضمن کې مې د څېړنې د عنوان یادونه ورته وکړه ، په خندا یې راته وویله چې " معیاري کړی یې دئ ". خوزه پوه سوم ، چې له دغه راز لاسوهلو څخه خوښ نه و . " پر کوم کال مړ " ترکیب مې په ډېوه مجله کې هم یووار په سترګه سوی دئ چې په ناسم ډول یې کارکړی و . ماته دیوې پېښې دوخت د نښوولو له پاره د (پر) کارول هله غوره ایسي ، چې وغواړو پرکال : سربېره یې دمیاشتې ورځ هم وښیو . د مثال په توګه

زه په یوزر ودرې سوه شپږویشتم هجري شمسي کال د دلوي پر شپاړسمه زېږېدلی یم. دلته چې دمیاشتې و ورځې خبره راغله نو (پر) کارول پرځای کاردئ. یا روسانو په یوزرودرې سوه اته پنځوسم کال د جدي پر شپږمه پر افغانستان یرغل وکړ. د (پر) نور موارد به هم راوړم. پلانی یې په توپک وواژه او هابل یې پر توپک وواژه. په لومړي مثال کې دوژلو وسیله توپک دئ. په چاړه یا سوتې یې نه دئ وژلی او په دوهم مثال کې مطلب دا دئ چې توپک ورځخه و ، غله پر پېښې سول ، توپک یې ځني اخیستی ، ده نه ورکاوه ، څوېې مړکړی او توپک یې ځني واخیست. ګویا پر توپک (یې سروخوړ. دا دوه مورده باید سره بېل سي. (۱

دا مقاله د ډېوې مجلې د څلرم کال په لومړۍ ګڼه (جنوري ـ ۱۹۹۷ ع) کې خپره سوه. دهمدې (۱) کال په دوهمه ګڼه کې د راغلي لیک ترعنوان لاندې پوهاند زیار صاحب زما پر پورتنۍ مقاله تبصره کړې ده. لیک ته په واضح ډول د زیار صاحب نوم نه دئ لیکل سوی .

ټکي په ټکي ژباړي ــ تلفظي ببخوندی

دډ ېوې په تېرو دوو ګڼو کي د (نوارغزه) پرټکي په ټکي ترجمې باندي خبري سوي دي. په دې باب زما سره یوه خاطره سته چي خپله لیکنه به په همدې پیل کړم. زه چي په کابل کي وم ، دباختراژانس په پښتو څانګه کي مي څه موده دبالمقطع اجیرپه توګه اوبیاورسته درسمي غړي په صفت کارکاوه. ددفترغړي ټول دپښتوژبې خواخوږي وو . مشر مو دپښتوژبې شاعر ، لیکوال اوپه مطبوعاتو کي د نسبتاً اوږدې سابقې لرونکی و . چي رشتیاسي ، په ترجمه کي یې خارق العاده استعداد درلود . په دومره دقت اوچټکی سره چي ده ترجمه کوله ، زموږدیوه هم له وسه پوره نه وه. له دې ټولوصفتوسره بیاهم د مقاماتو په نزدکړلی و ځکه چي د واکمن ګوندغړیتوب یې نه لاره. مورږ ټولوپه ژباړه کي یورازبیروکراتیک اواداري خنډونه درلودل اوهغه داچي دمطالبوپه ترجمه کي موږ میرزایي هم په پام کي نیوله. هڅه موکوله چي اداري مسئولیت ځانوته متوجه نه کړو . دې کار ټکي په ټکي ترجمې ته اړتیا پیښوله اوهغه هم په دې دلیل چي که سبا چا پوښتنه وکړه پلانی ټکي ولي دارازترجمه سوی و ؟ ، مورږبه ورته ووایو چیزی که دخط بود . استادپوهاندزیارصاحب به هر وخت زمورږله ټکي په ټکي ترجمې څخه ډېر سر ټکاوه. یووخت د(نوارغزه)له ترکیب سره مخامخ سو . ددفترپه پکتیا والو غړوکي یوه (ترانګه) پیښنهاد کړه ، ما (تراډه) وړاندي کړه اوبل یوه بل څه. یوه خولاپه ټوکـــــوکي (پتې)سمه ترجمه ورته وبلله اود(قطع نوار) مثال یې راوړ، چي ډېرموپر وخندل. دمقاماتوله څېړې څخه د خلاصون په خاطــرباید د (نوار)له پاره یوه کلمه پر (غزه) باندي زیاته سوې وای. کنه نوسمه خبره خوداوه چي یوازي مو (غزه)لیکلې وای. په پای کي داسي سوه ،چي که به له نوارغزه سره زه مخامخ سوم ،تراډه مي لیکله اونوروبه ترانګه اووزماپه خیال دترجمې داصلاح په وخت کي دواړه (دغزې په ناوه) اوښتل ! چي دابه بیاترهغو دواړو لا شوډنګ و . کله کله چي به د دفتر دمشرپه غیاب کي مایابل چا دژبارل سوي متن دسمولوچانس مونده نوبه یا ترانګه تېربدله یابه تراډه. په داسي حال کي چي(تراډه) او (ترانګه) دواړه له یوې جغرافیایي ساحې سره راوړل ، ببخونده ایسبدل. په پای کي لکه چي (ترانګي) میدان یوورږ اویووخت مي له بي بي سي څخه هم واوریدله. مشکل داو ، چي له پوهاندزیارصاحب

پرته چې هروخت به پرموږ راګرزېدی او ګټوري لارښوونې به يې راته کولې ، نورنونه يوه ټاکلې موسسه وه چې ژبه دي کره کړي اونه هم يوه واحده مرجع . د اژانس پښتو څانګې يو راز پښتولیکله اوورځپاڼو بيا پرخپل سر ډنګوله اوبل راز ژبه يې ليکله . په داسي حال کي چې د اژانس ژبه بايد تر ټولو غوره ، کره ، خوندوره او داولس ژبې ته نزدې او په اصطلاح معياري ژبه واى داځکه چې ډېرو خلکو اوږدله . د کابل راډيو ويندويو به بيا د نويو کلمو په تلفظ کي پرابلمونه درلودل چې د څونا سمو تلفظونو په باب به څوکرښې وروسته وږغېږم . په نړۍ کي د مطبوعاتو ژبه تربل هر ځاى ډېره کره اوفهم ته نزدې ژبه وي مګر زموږ د اژانس دترجمې په څانګه کي ، چې غړي يې ټول زمادږصميمي دوستان اوپرپښتني کلتورمين خلک وو ، ددفتر له مشراويودوو تنو پرته چې دپښتوژبې په ليکنه اوژباړه کي يې سابقه درلوده ، نورټول زماپه ګډون غيرفني خلک وو اويوازي دماموريت د تغيروتبديل په لړکي يادیوې ګولې مړۍ پيدا کولو په خاطرتراژانسه رارسېدلي وو . همداعلت و ،چې د مطبوعاتو په ژبه کي ببخوندي ليدل کېدله اودخلکوله ژبې څخه ورو ورو پردۍ کېدله . په دې برخه کي پښتو يوازي نه ده ، بلکي پارسي ډېره پردمخه ده . اوسنۍ ليکلې پارسي خو داولس له ژبې سره ببخي ډېره فاصله لري .

دتلفظي بدلون په برخه کي به زه يوځو کلمې دنمونې په توګه راوړم چې اولس يې يو رازاوکابلي سوو پښتنواودهغوپه تقليد يې مهاجر سوي پښتانه بل رازتلفظ کوي .

دنده ــ دې کلمې دوظيفې ، مصروفيت په معنامطبوعاتوته له څو کلونوراهيسي لارموندلې ده . په لويديځه لهجه کي يې د (بنده)پر وزن تلفظ کوي يعني فشاريې پردوهمه څپه راوړي . دکراچي په بنار کي مي له پښتونخواڅخه دراغلوپښتنوله خولې هم ددغي کلمې تلفظ کټ مټ دلويديځي لهجې دتلفظ په شکل اوږدلی دئ . په پښتو تشريحي قاموس کي يې هم فشارپرورو ستۍ څپه راوړی دئ . خو د کابل راډيو دويندويو په پيروۍ يې ځيني کسان فشارلومړۍ څپې ته ورکوي او د لنډه ــ داوږدې ضد) پروزن يې تلفظ کوي چې زماپه خيال سمبده غواړي . دغه راز :(

اغېزه ، خواله، وړانګه ــ داکلمې ګرده پرورو ستۍ څپه فشارلري . پښتو تشريحي قاموس (اغېزه) نه ده راوړې خو (خواله)ته يې پرورو ستۍ څپه فشارورکړی دئ . په رواج سوي تلفظ کي يې

لومړی څېړه ته فشارورکول کېږي چې ماته دکندهاریانو په اصطلاح په زامه کي خوندنه راکوي. ځکه (خواله) که دلومړی څېړه په فشارتلفظ سي د (خوا + له) شکل اخلي، چې (څنګ ته) معناورکوي. ((خواله مي راسه چې خواله درسره وکړم)) یعني څنګ ته مي راسه، چې زړه درته تش کړم. ماته خوسمدلاسه ددغو کلمو په باب په کلاسیک ادب کي د څېړنې امکانات نسته خو د هربنده خپله یې کړونده) متل مي د (هربنده خپله یې دنده) په شکل ترسترګو سوی دی.

البته داخبره باید وسي، چې تلفظونه مقدسات نه دي، چې باید بدلون ونه مومي. لکه دکلمو شکلونه چې بدلېږي، دغه رازیې تلفظونه هم پرله اوړي. خوکه دتلفظ اوښتنې التباس پېښاوه، هلته نوبیاکلکه پاملرنه غواړي چې مثال یې ماپه (خواله) کي وړاندي کړ.

دسمبر ۱۹۹۲ ع ۱۴

(تورنتو ـ کاناډا)۱

دالنډه لیکنه مي ((ډبوې)) مجلې ته ولېږل خولکه چې دچاپ د واري تر رسېدو وړاندي ډبوه (۱) له بده مرغه خاموشه سوه اونوره چاپ نسوه.

پر پښتو کره لیکنه باندي د نیولوجیزم سیوری

د ژبې کره کول یوه اکاډمیکه اړتیا ده. د نړۍ د ټولو ژبو ویونکو دا اړتیا حس کړې او ور سره سم یې د خپلو ژبو د ببلابېلو ګړدودونو (لهجو) څخه یوه سمه، سوچه، پر اصولو برابره او ټولو ته د منلو وړ ژبه را ایستلې او عامه کړې ده. د کره کولو په بهیر کې د یوې ژبې وینګ (تلفظ) لوستنګ او لیکل دړې سره په پام کې نیول کیږي. تر کومه ځایه چې ما ته معلومه ده د نړۍ په ټولو متمدنو ژبه معیاري ژبه وي او د هغې له مخې وګړي خپله ژبه سموي. د (Media) هیوادونو کې میډیا پښتو ژبې کره کېدل هم د وخت غوښتنه ده او د خوښۍ ځای دئ چې دې بهیر ته له تېرو د پرشو پنځه د پرشو کلونو راهیسې ډېر پام اړول سوئ دئ. نیولوجیزم (لغت جوړونه) د ژبې د کره کېدنې یوه برخه ده. دا چې مورږ ته د پښتو نیولوجیزم څرکونه د امیر کروړه رانیولې تر حمزه شینواري پورې رابنول کیږي، معنا یې دا نه ده چې په دغه اوږده واټن کې د ژبې د معیاري کېدلو له پاره هلې ځلې کېدلې. د امیر شېر علي خان، امیر حبیب الله خان او امیر امان الله خان په وختونو کې چې د پښتو د رواجېدنې له پاره کوم تلاښونه سوي دي د ژبې د معیاري کېدنې عنصر پکښې کورټ نه لیدل کیږي او نه د هغه وخت واکدارانو او د پښتو ژبې خواخوږو د معیاري کېدنې اړتیا محسوسه کړې وه. دا د ژبې د ژوندي کېدو او بابېدو له پاره لومړنۍ هڅې وې چې مورږ یې د احسان بشپړ منونکي یو. که تاسي د امیر شېر علی خان د وخت پښتو نظامي لقبونه او د امیر امان الله خان د وخت د پښتو مرکې لیکنې ژبې ته ځیر سئ ،و به وینئ چې د عربي ژبې په پېښو یې پخپله ژبه کې یو لړ مقلوب اضافي ترکیبونه په پېښر سره کوترم کړي دي. پخپله د پښتو مرکې نوم د پښتو پر معیار برابر نه و (مرکه د پښتو) یې بلله. زما مطلب کورټ دا نه دئ چې خدای مه کړه د هغو خواخوږو هڅو ته په درنه سترګه نه ګورم. د هغوی هلې ځلې د اوسنیو د لاري مشال وې او چا خبره سعي یې مشکوري دي. زما مطلب دا دئ چې د پښتو د کره کېدنې هڅې ډېر زوړ تاریخ نه لري. له بده مرغه په تېرو شلو د پرشو کلونو کې چې چا د پښتو نیولوجیزم په وړاندي خپل ملاحظات ښوولي دي، ټولنې ته داسي معرفي کیږي چې ګوپا هغوی د پښتو د کره کېدنې په مقابل کې ټینګار کوي. په داسي حال کې چې موضوع دا ډول نه وه او نه ده. پر پښتو باندي د عربیت تر اغېزې لاندي د ناوړه

ترکیبونو عمومي توب ټول پښتانه خواخوږي ځورول. د ملایی پښتو دغو عبارتونو (په کتابو کي یې دفقه راوړي دي)، (نیت د لمانځه د اختر داسي دئ)، (شهادت ورکوم په وړاندي د محکمې)، (بر قراره دي وي تخت و بخت د پاچا د اسلام) او دې ورته جوړښتونو زموږ پر ژبه سیوري اچولئ دئ. د دغو جوړښتونو د سمون له پاره له طلوع افغانه رانیولې بیا د وخت تر پښتو ټولنې پورې ټولو د خپل اهلیت و صلاحیت په اندازه کار کړئ دئ او دا چې کافي و یا نه و، ببله خبره ده. زما مشاهدات رابنیي د کره کېدنې (معیاري توب) بهیر چې هر وخت او په هر نیت پیل سوئ دئ، پای یې پر لغت جوړنې (نیولوجیزم) درېدلئ دئ او نوري چاري ځنې پاته سوي دي. زما د مسالې پر همدغه اړخ باندي غواړم خپلي لیدنې او کتنې بیان کړم او ورسره سم د دغه بهیر د ځینو نورو . اړخونو په باب هم وړاندوینه وکړم

لکه وړاندي چې مي وویل د پښتو نیولوجیزم څرکونه موږ ته له امیر کروړه رانیولې بیا تر حمزه شینواري پورې رابنول کیږي، خو د دغه بهیر د چټکتیا او زیاتي را برسېرېدنې زمانه له تېرو درو لسیزو را پیلېږي. دغه کلونه دي چې د پښتو لغت جوړونې یا نیولوجیزم د اړتیا او څرګندتیا په برخه کې شعوري هڅې پیل کېږي او ور سره سم یې پلویان او مخالفین میدان ته راوزي. د نیولوجیزم بهیر که چا پیل کړئ که یې کړلئ دئ، دواړه د پښتو ژبې خواخوږي وو او دي. دواړه له خپلې ژبې سره د مینې په مقصدلاس و پښې وهي. دا نه د جګړې ډګر دئ او نه د سیاست میدان چې څوک پکښې ماته خوري او څوک پکښې بریالی کیږي. که د پښتو نیولوجیزم یا د پښتو کره لیکنې بهیر ته په دغې روحیې سره څوک وګوري او وې څېړي زما په خیال ګټه به یې ډېره وي. نیولوجیزم په حقیقت کې د پښتو کره لیکنې د لوی بهیر یوه کړۍ ده. نوري کړۍ یې د زړو لغتونو را ژوندي کول (ارکاییزم)، له ګردودونو څخه د لغاتو را ایستل او دغه راز له نورو ژبو څخه را پورول دي. لکه وړاندي چې مي وویل د پښتو نیولوجیزم منظم او سیستماتیک بهیر له تیرو درو لسیزو را پیلېږي خو د ارکاییزم برخه یې یو څه مخکینی تاریخ لري او کله چې موږ د پښتو د لرغونو لغتونو د بېرته را ژوندي کولو او یا له محاورو څخه و لیکنې ته د را لېږدولو پر بهیر وغږېږو، نو د انصاف په حکم باید د فاضل استاد پوهاند رشاد صاحب(۱) هلې ځلې له پامه وانه چوو. استاد د لرغونو لغتونو یوه لویه برخه نظم او نثر ته را نقل کړې ده او ډېر داسي لغتونه یې په

لیکنه کي کارولي دي چي په محاوره کي وو خو قاموسونو ثبت کړي نه وو . اروانباد استاد ګل پاچا الفت د (لودي پښتانه ﷺ د پوهاند رشاد تالیف) په سریزه کي لیکي: "....ښاغلی رشاد په پښتو لیکلو کښي داسي لغاتو (زاړه لغات ﷺ م. هوتک) ته زیات مایل دئ او د پخوانو په شان ځیني زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوي، دا کار د ځینو مړو یا نیمژواندو لغاتو د ژوندي کولو د پاره ښه دی او ده پکښي هودغه ګټه لیدلې ده"

ددغو لغتونو لیست زما د همدې لیکنې تر بحث وتلې خبره ده ځکه نو نه پر ږغېږم. داسي ښکاري چي د کره لیکني بهیر اوس یوازي نیولوجیزم ته را لنډ سوئ دئ او نوري برخي یې په دومره جدیت نه پالل کیږي لکه د نیولوجیزم دا . د کره لیکني له پاره چي ښاغلي استاد پوهاند زیار صاحب کوم لارښود کتابونه (پښتو لیکلار) او (ویې پوهنه) کښلي وو اوس د انځروني ګل سوي دي. نوم یې سته خو موندل یې سخت دي دا ځکه چي پر هیواد باندي د نازل سوو بخولو (فاجعو) له شامته د فرهنګي زېرمو په ګډون زمونږ هر څه پوپنا سول. په هغو کتابونو کي د کره لیکني عمومي اصول او ورسره سم یې یو شمېر مثالونه راوړل سوي وو . خو د هغو په دوام نور تشریحي او تفسیري کتابونه هم اړتیا وه او سته. د مثال په توګه د پښتو فعلونو د ګردان په برخه کي چي د (ورسېدئ، ورسېدلئ، ورسېدو ، ورسېده، ورسېدلو ، او رسېدو) په وړاندي (ورسېد) د استاد په نظر معیاري ګڼل سوئ دئ. (ګوربت مجله، دویمه ګڼه، لومړئ کال، ۷۴ مخ) د دې لړۍ د ښه تراپوهېدلو له پاره په کار وه او ده چي د پښتو فعلونو د ګردانونو چوکاټونه په یوه مجموعه کي ولیکل سي او په پراخه بیمانه تکثیر سي.زما د معلوماتو له مخي د روسي او فرانسوي ژبو په زیاترو ډیکشنریو کي د افعالو د ګردانو یوه لویه برخه د ضمیمي په توګه ور سره چاپ سوي دي. د افعالو غیر منظم ګردانونه خو یې هرومرو راوړي وي، ان د منظمو افعالو ګردانونه یې هم ورسره مل کړي وي. په روسي ژبه کي خو د پدیږونو ( ) د ګردانونو غټي غټي مجموعې په ځانګړې توګه په غټ تېراژ خپرې سوي دي او د هر چا لاس ته ور رسېږي. په پښتو کي دا کار په پخوانیو کتابو کي یو څه سوئ دئ خو په اوسنیو کي یا نه دئ سوئ، یا زه نه یم پر پښې سوئ. زما پیشنهاد دا دئ چي د پښتو افعالو د ګردانو مجموعې دي هم چاپ سي او په هغو کي دي د مثال په توګه د (ورسېدل) مصدر ټولي صیغي درج سي (زه ورسېدم، ته ورسېدې، دی ورسېد ، تاسي

ورسېدا ست،دوی ورسېدل، مورِ ورسېدلو)دغه راز نور افعال هم درواخله.په دې ډول به نو د (ورسېدلم، ورسېدلې، ورسېدلاست، ورسېدلو) د لیکلو مخه نیوله سوې وي، ځکه د استاد په نظر غیر معیاري دي .

زه چې اوس د کره کتنې اوسني بهیر ته ګورم لارویان یې له نیولو جیزم (لغت جوړونې) پرته له نورو اړخونو څخه لار چپوي زما په خیال په دې برخه کې یو څه عیني ستونزي سته. د مثال په توګه په ارکاییکو لغتو پسې د زړو متنو لټول یا له ګډودونو څخه لغتونه را غونډول خو ستونزمن کار دئ ځکه نو د پښتو ویې پانګې (لغوی زېرمې) نور دې اصله د هېریدو په درشل کې دي او یوازې د کاغذ پر مخ سته خو په عمل کې نه پلي کیږي. ښاغلي صمیم صاحب د جملو د جوړښتت په برخه کې ډېرې خواړې ګالي، خورا ښه، پر اصولو برابر، خوندور رغښتونه رابنیيي خو څوک یې لږ مراعتوي. علت یې دا دئ چې د پښتو د سوچتابه شوقیانو ته دا ډېره اسانه ده چې لغتونه پښتو کړي او نور نو ورته خوشاله وي چې ګنې کره لیکنه یې وکړه. دا بهیر که د خوند و شخوند خواوي لري د پاملرنې او اند ښنې وړ اړخونه هم لري چې یادونه یې زه یوازې او یوازې په دې نیامت کوم چې پر خپله ژبه او خپلو هم ژبو مې زړه خوږېږي .

: د لوستنګ او وينګ ستونزي

پښتو الفبې (ابېڅې) لا تر اسه پر دې نه ده بريالۍ سوې چې د ژبې ټولې ږغېزې ځانګړتياوي دي وښولای سي، د خج له پاره خو هډ و څه سته نه. پښتو ته نوري جوړوني د کتاب، مجلې، ورځپاڼې له لاري رسېږي، له ليک څخه د پښتو لغت سم لوستنګ که ناشوني نه دئ نو ستونزمن خو هرو مرو دئ. له دې ستونزي سره زه پخپله مخامخ سوئ يم ما د پښتو د پخوانی مقنن او د دفتر څېښتن (شېخ ملي) نوم وار د واره په کتاب کي ولووست، يو وار به مي وزن ورته (لرګی) وټاکه، بيا به مي پر وزن وو ايه او کله به مي له (ادې) سره په يوه قافيه کي برابر کړ په پای کي د (National) د ملي : خوشحال خان يوه بيت له جنجاله خلاص کړم

په سوات کي دي دوه څيزه که خفي دي که جلي

مخـــــــزن د دروېزه دئ او دفتر د شېخ ملي

. ګويا (ملي) د (جلي) پر وزن دئ

اوس مي د پښتنو له خولې (بيلګه، دنده، خواله، اغېزه) په څو رازه اوړېدلي ده، علت يې دا دئ چې دوی هم پورتني لغتونه د ليک له لاري زده کړي دي، زما په اوړېدو خو د دې څلورو سرو لغتو فشار پر وروستۍ څپه دئ ، او د (لنده يا ډنډه) پر وزن بايد وويل سي. په اولس کي مي پر لومړۍ څپې فشار نه دئ اوړېدلئ، د کراچي په ښار کي د اوسېدونکو پښتنو په منځ کي د (دنده) لغت ډېر باب دئ، (په څه دنده لګيا يې؟) هغوی يې هم فشار دوهمې څپې ته ورکوي، ما ته دا خبره لا سمه روښانه نه ده چې په وينګ کي بدلون ته نيمګړتيا ويلای سو که نه؟ وينګ خو به د چا خبره د قرآن توری نه وي چې که په ناسم ډول تلفظ سي، له سره ايمان ځي. خو زما په فکر که له ناسم وينګ سره التباس پېښ سي نو بيا د اند ښېنې ورې خبره ده. (خواله) که د لومړۍ څپې په فشار وويله سي، د

(خوا -له) یعني (طرف-ته) مانا ورکوي، (خوا له مي راسه) یا ني (څنګ ته مي راسه) خو که فشار لومړی څپې ته ورکوو نو بیا (د زړه راز)، (د زړه د درد خبري) مانا لري. د دغي ستونزي یو اړخ د ښاغلي استاد پوهاند زیار صاحب په سپارښتونو کي بیان سوئ دئ (ګوربت مجله ۷۸ مخ، ۸ نومره) خو هوري یې د خج له بابته سمعي ولفظي ټکرته اشاره نه ده سوې. هلته د (لږښت) او (لګښت) ټکر ته ګوته نیول سوې ده. زما په ګومان د خج ستونزه هم جدي ستونزه ده او تر هغو چې مور سمعي و بصري وسایل و مومو ◆ سمدلاسه که له فونومیک الفبې یا نورو اشارو څخه کار واخلو، ښه به وي. د لیک له مخي د لغت زده کول یوه بله ستونزه هم لري او هغه د ټاییپیست له خوا نا سمه لیکنه ده. لکه (ببلنګونه وترنګونه) چې یو ځای د (ببلنګ او ترنګ) په شکل راوړل سوئ دئ (ګوربت مجله ◆ ۷۸ مخ). د ناسم لوستنګ او وینګ ستونزه د پښتو الفبې (ابپخې) د څو واره اړولو را اړولو په خاطر څو چنده سوې ده. مور ته له پخوا څخه د پښتو ټولنې فیصلې پرتې وې او له هغه سره مو ځانونه عیار کړي وو. ما پخپله سره له دې چې د ښونځي په لومړیو ټولګیو کي مي (کښي) هم لووست او هم مي کیښ، خو کله چې مي هغه هېر کړ او پر ځای یې له (کي) سره هم په لیکلو او هم ویلو کي عادي سوم، ناڅاپه د باړه ګلې فیصلې را باندي راغلې ((سپېدې)) ته چې به مي څه لږول، مجبور وم چې د شلو د برشو کلو عادت پر خلاف کار وکړم. د (یاګانو) یو راز لا هم د (نیولوجیزم) په (Neologism) کارولو بیا بل غم پېښ کړئ دئ. له اوږدې یا سره مینې خو بنه واړاوه ! په اوږده یا سره د نیولوجیزم وینګ که یوه انګرېز ته واورول سي، نو به یا په پوه نه سي، یا به له خندا ورته شین وي. د جوړونو په برخه کي دا خبره منم چې دا کار د مسلکي پوهانو Suffix او Prefix دنده ده خو اوس زه پکښې یو راز انحصاریت وینم. زما مخې ته اوس سم دلاسه د له پاره دوه لغتونه چې دواړه د ژبې د مسلکي پوهانو له خوا کارول سوي دي، د (مختاړي او روستاړي) او (مخوندي اووشاندي) په شکلونو کي پراته دي، خو دا دوهم ته یې څوک زړه نه ښه کوي. (پروفیسر ګل جنان ظریف ورته مخنیانې او وروستیانې ټاکلي دي). د کره لیکونکو په لیکنه کي هم کله کله د (خو) ځای موندل کېدلای سي. د مثال په توګه (ببلنګ د یوه تاړي... په زیاتونه یا پیوندونه له یوه ساده وېي څخه رغېدنه مومي) له (رغېدني مومي) پر ځای ماته (رغېږي) فصیح و خوندور ښکاري. د (په) او (پر) د کارولو په برخه کي بیا هم ملاحظات لرم. په

(وانبه پر خوله رسي پر غاړه) کي خو (رسي پر غاړه) د چا خبره د خداى رضا ده، مګر (وانبه پر خوله) نو د (حسن او حسين غزا) ده. ذهن مي يې هيڅ نه سي منلاى. زه د (وانبه پر خوله) څخه داسي مفهوم اخلم چې (وانبه) د خولې (د پاسه) پراته دي. نور مثالونه يې (مچ پر پزه)، (برېت پر شونډو) دي. چې (مچ) او (برېت) دواړه په ترتيب سره د (پزي) او (شونډې) د پاسه دي. (وانبه) خو بايد (په خوله) کي وي نه (پر خوله). که دا لاندي مثالونه ځير سئ و به وينئ چې په ټولو کي (پر) د (د پاسه) په مفهوم راغلئ دئ.

پاس پر کمر ولاړه ګله

نصيب د چا يې اوبه زه در خېژومه

++++++++

چې مازيګر سي زړه مي ښه سي

پر ګودر جوړ سي د منګيو کتارونه

++++++++++

++

ـ پر څه ټګ سړي واوښتم، پر خوله يې غوزار کړم

ـ پر خره سپور خر ځيني ورک

ـ ولي مي پور نه راکوى؟ وروره! ناداره يم ناګاره نه يم، څه وخت مي لا د خداى پر اويجه پرېږده که خداى کول پر رشه به دي غاړه دروباسم.

ـ ښځي په ښراوو کي وايي: د مغزي پر دړه غوزار سې، دا کار د کړو و چې تا وکړ.

ـ جنګ پر غله دئ، غله په کندو کي ده.

له دې مثالو څخه به څرګنده سوې وي چې (پر) د یو شي د پاسه مفهوم ښندي. څکه نو (وانبه پر (خوله) معنا (وانبه د خولې د پاسه) او (وانبه په خوله) یعني (وانبه په خوله کي نیولي .

دا چې ویل کېږيٞ له (په) سره (کي) هرومرو باید راوړل سيٞ ، زما په خیال قاطع حکم نه دئ. تاسي : دا لاندي مثالونه ولولئ چې اولس یې په ورځنیو خبرو کي کاروي

. ــ پلانی پیاز په ګنډه په ډوډۍ پسي ګرزي. یعني ډېر غریب دئ

. ــ پلانی ډېر خواګرځن عادت لري، نصوار په خوله ،خبري کوي

. ــ زوی مي کور پرېښوو زه په منډه ځینې راغلم

. ــ هلکه ! په ماشه ګوتي مه وهه، نه وینې چې توپک ډک دئ

: یا دا لنډۍ هم واورئ

ګل مي په لاس درته ولاړ یم

یا مي ګل واخله یا رخصت راکه چې ځمه

. په پورتنیو مثالو کي ضمني (کي) ستنه خو حذف سوئ دئ

ٞطالبان غواړي پر ټولو قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور ومنيٞ (ګوربت مجله ۱۲ دویمه ګڼه مخ) (کلتور) په قومونو منل کیږي، نه (پر قومونو). که د (منلو) پر ځای (تپل) وای نو (پر قومونو) ورسره جوړېدل. (طالبان غواړي پر قومونو (لږکیو) د پښتنو کلتور و تپي)د (په) او (پر) بیځایه کارونې د متقدمینو متونو ته هم لار موندلې ده. د احمد شاه بابا د ډوان په نوي چاپ

(۱۹۹۹م کال) کي د بابا کلام کي د (په) پر ځای (پر) د سوتي په زور ځای سوئ دئ او ګویا د بابا کلام معیاري سوئ دئ. آیا دا کار به مو په څېړنه کي بې لاري نه کړي ؟آیا راتلونکي په دا سي فکر ونه کړي چي د (پر) دغه راز کارول له احمد شاهي عصر څخه را پېل سوي دي. زه دا کار د لوی استاد علامه حبیبي خبرهٌ پر پښتو خوارکی باندي ظلمٌ بولم .

د پښتو لغت جوړوني د څلورو اصلو فېصدی خو کوړټ په پام کي نه نیول کیږي. مېړه هغه دئ چي ډېر بېي جوړ کړل. له څوارلس سوو کالو راهیسي عربي دود سوی لغت ته دا سي په کرکه کتل کیږي لکه چي دا نن چي د چلتاروالو لښکر زمور پر خاوره راتوی سوي دي. که چا د (هیواد) پر ځای (وطن)، که بې د (لامل) پر ځای (علت، سبب) وکښې د (ناکره) ګوزار پر کیږي. پر دخیلو لغاتو چي پېړی واوړي نور نو د ژبي خپل مال وګرزي. د دري ژبي په کمالاتو کي یو دا راوړي چي دري ژبي خورا ډېري دخیلي کلمې په ځان کي دا سي هضم کړي دي چي څوک د پردي لغتونو خیال نه سي ورباندي. پوهاند دوکتور جاوید په خپله یوه لیکنه کي لوستونکي (سبا ناري)ته وربولي او لیکي چي مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکی ټولي پردی کلمې دي یوازي وچه ډوډی (نان) د دري ژبي خپل مال دئ مګر دوی هیڅ کله و مېز، صندلي، چاینکه، قاشق، نعلبکی ته لغتونه نه جوړوي. مور لګیا یو شنبه و یکشنبه پښتو کوو ! د عربي ژبي د خیلو کلمو چي زمږ ژبه په دې څوارلس سوه کاله کي و نه خوړله، نور یې هم نه سي خوړلای. زما دا خبري باید په هیڅ راز د (ملایي عربیت) په تر منځ رانښکیل یو. له یوې خوا مو Extremism مانا تعبیر نه سي. خبره دا ده چي مور د دوو (جرګې) ته (حل و عقد)، (روغتون) ته (مستشفی) رواجېږي له بلي خوا مو د سلګونو کلو دود سوو کلمو ته هر څوک په خپل سر نوي بدیلونه ایږدي. د سیاست په ډګر کي خو مو د دوو ایکستریمزمو په انډ و خر کي وطن بایلو ◆ نه پوهېږم چي په ژبنی برخه کي به څه شي د لاسه ورکو ؟ دري ژبه چي د دومرو دخیلو کلمو سره نه مړه سوه نه تر سیالانو کمه، پښتو به ولي سي؟ تاسي تلوېزیون د منصور له داره راکښته کړئ نوم به یې خدای خیر کړي. (مېړه یې دار ته خېژاوه ◆ میرمني ورته وویل چي ماته له ښاره کوښې راوړه !) د دود سوو نومونو له پاره نوو ټاکنو سمه نتیجه هم نه ده ښندلې. (کوته سنګي) هیڅا هم (میرویس میدان) نه کړ او (خوشحال مېنه) هزارګان لا هم په داغه نامه بولي. د ځینو لغتونو دوبلیکېټونه بیخي د ورکېدو په حال کي دي د

(تلوار) کلمه خو هډو کاریږي نه. او دا سي نوري هم ډېري بېلګي سته. ځینې چې په لهجو کې پاته دي هم د زکندن سلګۍ وهي. په لهجه کې (سرابنې) د (حریص) په مانا سته مګر د محلي دیالکټ تاپه یې خوړلې ده او پر ځای یې د (وږېسترګي) ثقیل لغت کاریږي.

زما په نزد د نیولوجیزم په برخه کې په مورد (کډې مو باریږي، زوی مي را ملا که) کانه سوې ده. مورته اوس د ځان او ژبې د فنا و بقا مساله پرته ده (کره) و (ناکره) خو یې پر لویه لار پرېږده. که د کوچني ملا اذان اورئ نو کومه فیصدي چې د پښتو د لغوی زېرمې له پاره د کره لیکنې د لارویانو لخوا اېښول سوې ده، هغه مراعات کړئ. او که مراعات نه سي نو به پښتو ژبه د نیولوجیزم تر ګونډو لاندې سي او په دې ډول به د هند و اروپایي ژبو په چوکاټ کې یوه بله ژبه وزېږي او نوم به (یې نو ګوره چې څه وي ؟(۲

د مارچ لسمه ۲۰۰۰

تورنتو ◄ کانادا

. علامه رشاد مرحوم د مقالې د لیکلو پروخت ژوندی و (۱)

دا لیکنه په ګوربت مجله کې (لومړي کال ◄ څلورمه ګڼه ◄ اپرېل، مې ۲۰۰۰ م) خپره سوه. په (۲) ورپسې ګڼه کې ښاغلي آصف صمیم د هغې او ښاغلي شپون د لیکنې په جواب کې یوه مقاله خپره کړه (لومړی کال ◄ پنځمه ګڼه ◄ جون، جولای ۲۰۰۰ م). په دې مقاله کې د نیولوجیزم پرارتیا خبرې سوې وې، چې ګټوري خوبیځې ډېرې وې، مګر زما د اند پښنو جواب ځکه نه و، چې زه خود نیولوجیزم له واقعي او اصولي مفهوم سره مخالف نه یم. نیولوجیزم خود نوو علمي، ساینسي، تخنیکي، سیاسي نومونو له پاره روا دئ، نه په ژبه کې د خورلسو پېړیو اوږده عمر لرونکو لغتو له پاره. د دې لیکنې جواب ما وکېښ او ګوربت مجلې ته ورولېږئ. د خپرېدو په باب یې پوره ډاډه نه یم. د غه جوابیه مقاله به د همدې ضمیمې په ۱۲۹ مخ کې ولولئ

دمتروکواوارکاییکو

لغتونوپه ژوندي کولوکي دعلامه رشاد(رح) هڅي

د پښتوژبي اوبلي هري ژبي لغوي زېرمه دځلورو چینولهلاري شتمنه کېدلای سي. یوه یې دمتروکواوارکاییکولغتونو بیرته ژوندي کول او بابول (دودول) دي. نوري دري یې له لهجو څخه رااخیستنه ، له نوروژبو څخه پورونه او دنویولغتونوجوړونه ده. متروک لغتونه یووخت په ژبه کي مروج لغتونه وو اوپه ورځنیومحاوروکي کاربدل. دې پوښتني ته چي ولي دزمانې په تېربدلوسره دالغتونه له استعماله لوبدلي دي ، ژبپوهان جواب ویلای سي. زه یې نه صلاحیت لرم اونه لایسنس. خودومره پوهېږم چي ځیني لغتونه دخپل ژوندپه اوږدوکي له عمومي ژبي څخه لهجوته رامحدودسي اوبیاپه ټاکلې جغرافیایي ساحه کي دکورنیوترچوکاټه پوري دګوښه کېدلو پروسه تعقیب کړي اوورپسې له استعماله ولوېږي چي دانوزماپه فکردیوه لغت (ویي) مړینه بایدوبولو. دارکاییکواومتروکولغتونوبیاژوندي کول یوه ژبنۍ دنده ده چي ځیني پوهان یې په مینه اومسئولیت سره پالي. علامه رشاد(رح) یوله دغو پوهانوڅخه و ، چي دزړولغتونوراژوندي کول . او بیرته رواجول یې د پښتوژبي دغنالهپاره ګټورکارباله اوپه ټینګه یې پاله

اروانبادا استادګل پاچاالفت پخپله هغه تقریظ ډوله یادونه کي ، چي د پښتوټولنې درئیس په توګه یې دعلامه رشادمرحوم د(لودي پښتانه) دکتاب په سرکي راغلې ده اوپه هغې کي یې دعلامه استادله خوادزړو لغتونودکارولوپه برخه کي ، سربېره پردې چي داکاریې دافادې د ګرانولوسبب ګڼلی دئ ، بیاهم داسي کښلي دي:" ...نباغلی رشادپه پښتولیکلوکښی دغسی لغاتوته زیات مایل دی اودپخوانوپه شان ځینې زاړه لغات په زاړه ډول استعمالوی ، داکاردځینو مړو یا نیم ژواندولغاتودژوندی کولودپاره ښه دی اوده پکښی همدغه ګټه لیدلې ده. زه داکتاب (یودروند اثرګڼم اوخپل ملګری ته ددغه بریالیتوب تبریک وایم." (۱

علامه استاد مرحوم چې د متروکو لغتونو د ژوندي کولو تلاښ کا وه ، حق يې درلود .ځکه که د الغتونه په ورځنيو خبرو اترو او ليکنو کې کارنه سي اوله استعماله ولوېږي نو وروسته مري. زما د خپل ژوند تجربې رابنوولې ده يو زيات شمېر لغتونه ، چې ما څوکاله وړاندي په ليکنو کې لوستل ، اوس يې ان د خپلو نبارو الو اولهجه والو په ليکنو کې لږ وينم او ببرېږم چې که دا بهېر همدا سي روان وي ، يووخت به د دغو لغتو د پاتاله پاره لاسونه پورته سي .

زما د مشاهدې له مخې موږ په تېرو دوو درولسيزو کې (بډای) او (موږ) لغات په (شتمن) باندې تر ي تم کړل ، (يرغل) موپه (برید) له منځه يووړ ، (ايلچي) موپه (استازي) ورک کړ ، (جنګ) موپه (جګړه) وواهه ، (وطن) موپه (هيواد)نېستي کړ، (غولی) موپه(انګړ) پايمال کړ ، (تاداو) موپه(بنسټ) له بېخه وکيښ ، (ربړه) موپه (ستونزه) پسې واخيستله ، (ليکه) موپه (کرښه) پاکه کړه ، (کوچنيوالە) په (وړکتوب) ووژله ، (جنګيالی) موپه (جګړه مار) نښخ کړ ، (اخته) (بوخت) او(مشغول) مو په (لګيا) اليش کړل ، (تلاښ) موپه (هڅه) نفی کړ، (کرښه) موپه (غندنه) محوه کړه ، (نجلی) موپه (جنی) ترپښولاندې کړه ،(کرار) مو په (ورو) وخوړ، (په) مود(پر) په فتوامسخه کړ اولالګيايو د مسخه کولو او محوه کولو دا بهېرپسې پالو او په ځان نه پوهېږو چې د خپلې ژبې لغوي زېرمه مو د چونګښو د هغه منګوټي په شان ګرزولې ده چې ((يوه وراچوو ، دوې بيرته ځنې غورځې)) . دغه معادل لغتونه اوس نويو زلميو ته داسي ښوول کېږي لکه دا چې يو ازنې او معياري لغتونه وي او دا نورغيرمعياري ،بې خونده او پردي لغتونه. د دغو معادلو لغتونو . پررنګ وخوند زه هيڅ اعتراض نه لرم خو اند ښېنه مي د دا نورو لغتود مړيني په باب زياته ده

د لغتونو مرګ وژوند يوه طبيعي پېښه ګڼلای سو خو که وساتل سي اوله مرګه وژغورل سي د ژبې غنا ورزياتوي ، د مطالبو د افادې وسايل غنښتلي کوي او پراخوي يې او د کلام رنګيني ورډېروي. کاظم خان شيدا که (رنګين الفاظ) د (شعر د پيکر) له پاره (رخت وزېور) بللي دي ، زما په خيال د(نثر) د ناوي ښکلا هم ورزياتولای سي او د دغه راز ښکلا د جلوو تماشه هغه وخت کولای سو ، چې د ژبې د کره کولو اخلاص د هغې د سوچه کولو او محدودولو په لپونتوب را څخه اليش نه سي. ماته چې يووخت پخپل وطن کې د ژوند کولو نېکمرغي ميسره وه نو مي د څه مودې له پاره د پښتو ترجمې په يوه څانګه کې کارکاوه. هورې مو پارسي مطالب او خبرونه په پښتو اړول. د ژباړې

په جريان کي که به د(اظهارنمود ، ابرازکرد ، وانمودکرد ، خاطرنشان ساخت ، افزود ، خاطرنشان نمود ، خاطرنشان کرد ، اضافه نمود ، اضافه کرد) له رنګارنګو عبارتوسره مخامخ کېدلو ، يوازي اويوازي موپه (څرګنده کړه) يا کله کله (زياته کړه) ترجمه کاوه . که به مايابل چا دهغه پرځای (وښوول ، وښودل ، وويل ، ښکاره کړل) عبارت راوړ ، دنه معياريتوب په ګناه محکومېدی اوپه اصطلاح تصحيح کېدی به .ماته به له خپلي ژبي څخه دلغتونو پردغه رازايستلو باندي هم غوسه راتله اوهم به خواشينی کېدلم . غوسه به په دې راتله چي دمعياريت له علمي مفهوم سره ولي لوبي کېږي اوخپه به په دې وم چي زمونږژبه خوله لويه سره دومره خواره لاهم نه وه . داخواري يې اوس ور په پېښه کوو . د ډبروپه عصرکي مونږدانګرېزي ژبي ستون د انواعوله پاره (ډبره ، تيږه ، سخره ، کرکنډه ، کانې ، شګه ، ګوسه ، غرګی ...) درلودل . اوس د معياريت په هڅه يوازي (تيږه يا ډبره) کاروو ، دانور ټول له استعماله ورو ورولوېږي . ګويا په بدويت کي مودیوه مفهوم له پاره اووه اته واريانته درلودل خونن په يوويشتمه پېړۍ کي دمتنوعو رنګارنګو لغتونوپه پوجي کولونوکان باسو .

علامه استاد مرحوم له دخيلولغتونوسره دومره زياته دښمني نه درلوده . متروک لغتونه يې زياتره په شعرکي کارول اوپه نثر کي يې د دخيلولغتونوپرکارولوصرفه نه کوله . کوم هدف چي استاد مرحوم په څېړنوکي پاله ،لنډه تنګه ژبه د دغه هدف درسولو ترعهدې نسواي وتلای . زه پخپله په سرسره له دغه رازستونزي سره مخامخ سوی يم . ماد پښتنوقومونو داتنيکي جوړښت په باب يوه څېړنه کړې وه . دهغې په باب په يوه کتاب کي يادونه هم سوې وه . ماغوښتل چي پخپله يوه بله ليکنه کي خپل استدلال ته دپياوړتياله پاره د دغه کتاب حواله ورکړم خومشکل مي داو چي په کتاب کي دکارول سوي ژبي له اسيته نه پوهېدلم چي زماڅېړنه پکښې تاييد سوې ده که رد سوې ! علامه استاد خپله څېړنه په هغه رازژبه کښله چي استفاده ورڅخه عامه کېدلای سواي . خوشعريې بيا دمتروکولغاتودژوندي کولوله پاره وسيله ګرزولې وه . دوی به زماپه فکرداحقيقت په پام کي نيولی و چي دلغتونوپه بابا و انا (نيا) پسي څراغ وپلته راناخيستل دژبي د متخصصينو مشغولا بايدوي . يولغت چي په يوه ژبه کي کي پېړۍ پېړۍ تېري کړي وي ، بايد دخپلي ژبي مال يې وبلل سي اودافادې په عمليه کي يې په کارولوباندي څوک ونه شرمېږي .

ماته چې کله د حمید د (نیرنګ عشق) مطالعه میسره سي ، ډېر خوند پر اخلم او د شعري بنایست و رنګینۍ له خاطره خویې د پښتو ژبې او پښتنوله پاره ستر ویاړ بولم. د بنا غلي استاد صمیم د اخبره دزړه له کومي منم چې وایي نیرنګ عشقٌ زمور ملي شاعر عبد الحمید مومند په ډېره خوږه اوروانه پښتو مثنوي په خورالوړ ادبي قوت ژباړلې ده ٌ (۲) خو پر څنګ سمدلاسه د اخبره ذهن ته راسي چې آیا دغه ویاړ به د رنګارنګو د خیلو لغتونو له کارولو پرته زمو پښتنو په نصیب سوی وای ؟ او په یوه محدوده و محصوره ژبه به دغه راز شهکار نړیوالوته د وړاندي کېدو جوګه سوی وای. زه خو وایم هیڅکله نه .

استاد مرحوم به تل ترنویو جوړونو دزړو لغتونو ژوندي کولو ته ترجیح ورکوله. دی د نویو جوړونو په اړتیا پوه و او داکاریې دننۍ نړۍ د علمي پرمختګونو او وورسرسم یې د نویو ساینسي او سیاسي اصطلاحاتو د منځ ته راتلو د بهېر د چټکتیا له خاطره یوژبنی ضرورت ګانه او په دې لارکي یې اخیستل سوي ګامونه په کلکه څارل. زما په یاد دي یو وخت یې په تیلفوني خبرو کي راته د (چاروا کي) نوې جوړه سوې کلمه خورا ډېره وستایله. خو پخپله یې د لغت جوړونو په برخه کي عملي برخه نه اخیستله. مسلمه خبره ده چې په دې برخه کي یې تر بل هرچا هم علمي صلاحیت درلود او هم کفایت. نو داکاریې ولي نه کاوه؟ ځکه یې نه کاوه چې استاد مرحوم د ژبنۍ زېرمي اینبي وو او په Preiorities د ډایولوله پاره پخپل علمي و ادبي فعالیت کي ځانته اولویتونه هغو کي له لهجو څخه د لغتونو اخیستل او بابول او د متروکو لغاتو د وهم وار رواجول د دوی د مشمر کار په سر کي راغلي وو .

زما په فکر علامه استاد (رح) دا بل حقیقت هم په پام کي نیولی و ، چې د نړۍ د ژبو د پرمختیا پراوونه دهري ژبې پخپل ځانګړي علمي و ادبي و تاریخي دریځ پوري تړلي دي. ځینې ژبې د پرمختیا په داسي یوه پړاو کي وي چې دلیکدود یووالي او تجانس ته یې ترهرڅه وړاندي باید چاره وسنجول سي خوځینې بیا تردې پړاو قرنونه وړاندي تیري سوي دي. زه خو وایم که یو څوک د خپلې ژبې دلیکدود پر توحید باندي کار ته اړتیا احساس کړي ، ځان او خپله ژبه باید ورته سپکه ونه ایسي .

مورِزیاتره وختونه ددغه رازحقارت ښکارسوي یو اوپه نتیجه کي موادبي وژبنیوغټبازیوته لاس اچولی دئ. دنړۍ له ډېروپرمختللیو اوبډایوژبوسره مودسیالۍ اوبرابرۍ غیرواقعبینانه ادعاوي سرکړي دي. په داسي حال کي چي دژبوپرمختیااوسمبالتیا دهغې دویونکوله پرمختګ اوسمبالښت سره سیده اړه لري. دپښتوژبي دبشپړتیا او کره تیاله پاره دنوروژبوله تجربو څخه ګټه اخیستل یومعقول اوپرځای عمل دئ خوهره تجربه باید دخپلې ژبي دواقعي حالت په پام کي نیولوسره تطبیق سي. داسي کالی په واغوستل سي ، چي پرتن یې برابروي. داقانون دټولني دژوندانه په ټولواړخونوکي جاري و طاري دئ. که یوملت پخپله خاوره کي اورګاډی ونه لري اووا کمنان یې له نورودولتوسره دسیالۍ په انګېزه داټومي پروګرام دتطبیق په سوچ کي سي ، زماپه فکربه یې هم ځان خطاایستلي وي هم نور. خپله ژبه هرچاته هم خوږه وي هم اصیله. دچاخبره (کارګه وایي زماسپینکګیه زویه ، جږګی وایي زماپستکیه زویه) . په دې لړکي دپښتوانکشاف و انحطاط ، خوږوالی وتریخوالی،زیږوالی ونرموالی ، پرمختګ و شاته تګ ، بډایي ونښتي پخپله په پښتنواړه لري په بل هیچااړه نه لري. دهغې دغناوبډایۍ له پاره که څوک دپښتودخپل واقعي حالت له په پام کي نیولوپرته دنړۍ دنوروډېروپرمختللیو ژبودانکشاف پرااوونه د سوتې په زورپرخپله ژبه باندي تطبیقوي ، نتیجه به یې هغه رازوي لکه زمورِسوسیالیستانواوسویتیستانوچي دافغاني ټولني د وړاندي ببولوله پاره دپخواني شوروي اتحاد نسخې ټکي په ټکي عملي کول غوښتل اوپه نتیجه کي یې هیوادله اوسنیو سیاسي و ټولنیزو مصیبتونوسره مخامخ کړ. دلغت جوړوني خبره باید دژبې ماهرانوته پرېښوول سي خوپه ژبه کي په مروجو دخیلویاغیردخیلو اخښلو بخښلولغاتوباندي باید په دې خندنۍ پلمه لاس ونه وهل سي چي ګویا ، داکارایرانیان هم کوي ، المانیان یې هم ، .... ، ځکه یې مورِ هم باید وکړو ! دهرچا اوهري ژبي اولویتونه توپیرسره لري اوداهغه خبره وه چي علامه استاد(رح)هروخت پرې ټینګارکاوه. په (افغان ولس) نومې مجله کي ددوی له خولې څخه پررانقل سویو خبروباندي زه هم شهادت ورکوم چي ویلي یې دي ... دنوولغاتوضرورت زه هغه وخت احساسوم چي مورِټولي لهجې راټولي کړي وي اوددې څخه نورمایوس یوچي په لهجوکي نورځه نه دي پاته اویافرضاً ادب موټول داسي ذکرکړی وي ، بیان کړی مووي ، چاپ کړی مووي ، دخلکوپه لاس مو ورکړی وي ، چې هیڅ نه وي پاته ، نواوس مورِوضعي ته ضرورت لرو. نوترهغه وخته چي موداکارنه وي کړی ، دنوي

وضعی له پاره قدم اخیستل تقریباً دژبې پردغه برخه باندې چې دا په لهجو کې ساتل سوې ده ، یو ظلم دئ.ٞ (۳) زه به دومره پرزیات کړم چې له (نوي وضعي) څخه داستاد (رح) مراد دمروجو لغتونو له پاره وضعه کول دي. نوي ساینسي وفني وعلمي اصطلاحات له دې حکمه څخه مستثنا دي .

زمورږ دمنلي استاد پوهاند دوکتور زیارصاحب دخولې خبره ده چې وایيٞ... دلري اوبري پښتونخوا یوه سیمه اوخپل اوزی رانه پاتې نه دی چې څه له پاسه دوه سوه کتابچې مي پرې (۴) ډکې کړې دي. د پښتو ویپانګې دویمه برخه (زړه پانګه یاارکاییزمونه) څېړاند دوست اواستادصمیم خپاره کړي اونوې پانګه یانیولوجیزمونه هم ماپه یولس زریزسیندګي کې له چاپه راکښلي....ٞ (۵) . خو د خواشینۍ خبره داده چې دغه ستره زړه پانګه همداسي لاس نه وهلې په کتاب کي بندي پاته ده اوڅوک یې دژوندي کولو اوروا جولوهڅه خو پرېږده ، د کارولوتوصیه لاهم نه کوي. زمورږ پر زورپر نیولوجیزمونو دئ اوبس همداسودژبې دکره کېدنې تاداوګرزولی دئ. علامه رشاد (رح) زړې پانګې ته ډېره پاملرنه کوله په تېره بیاپه شعرکي. او داپاملرنه یې یوازې دخپلې لهجې پانګې ته نه وه بلکي د پښتوټولې لهجې یې په پام کي وې. طبیعي ده چې په دې لړکي یې دخپلې لهجې زاړه لغتونه ډېرکارولي دي. مایووخت په یوشعر کي (دوړدوړکه) استعمال کړې وه. علامه استاد سمدلاسه دعبدالقادرخان خټک دا بیت راته ووایه، چې په هغه کي شاعرد (برېښوکۍ) ویې دکندهارۍ لهجې (دوړدوړکي) له پاره راوړی دئ :

که سفله څښتن دجاه شي په داځه شو؟

په معنی برېښوکۍ پـــــورته کړخسړی

اوورپسې یې ددغې کلمې په باب مشرح تفصیل ورکړ اوزیاته یې کړه: دعبدالقادرخان خټک په کندهارچاپ دیوان کي داکلمه (برېښوګۍ) ثبت سوې ده. په پخوانیو خطي نسخو کي ګاف هم دکاف په شکل لیکل کېدلی او دبرېښوګۍ په ثبت وضبط کي دغې قاعدې اغېزه کړې ده. ماته یې دبرېښوکۍ داستعمالولوتوصیه هم وکړه .

بل وخت يې د(ترمي) او (کوشير) کلمې راته تشريح کړې اوويې فرمايل: داکلمې زمونږ اوستاسي . په کندهاري لهجه کي نه کارېږي ، زده يې که اوپه ليکنه کي يې استعمالوه

زمايقين دئ چي دژبود اطلس دبرابرولو په باب دساحوي ريسرچ په ترڅ کي به دسيمه ييزولغتونولويه برخه ،چي په ټاکلې جغرافيوي محدوده کي ايسارپاته دي ، ثبت سوي وي. په دې کي به ډېرداسي لغات هم وي ، چي نن يې معادل نيولوجيزمونه کارېږي. کاشکي ددغولغاتودخپربدوله پاره هم هڅي سوي واى اويوازي په کتابچوکي يې په ثبت بسنه نه واى . سوې

په دې ترڅ کي مي يوه بله دياددوني ضمني خبره هم پرزړه باندي راغله اوهغه دژبود اطلس دبرابرولوپه برخه کي ديونسکواوافغاني ټيم دکار او فعاليت په باب ده. مونږته داخبره معلومه ده چي په دغه افغاني ټيم کي يوفعال اوهڅاندغړى پوهاندوکتورزيارواودده پرڅنګ دټيم نورو غړو اروانښادالهام ، ډاکټرعبدالرازق پالوال ، استادحبيب الله پښتون زوى جاج ، استادپوهندوى نوراحمدشاکر اواستاد بايزيد اڅک هم شامل وو اوپه مينه وجديت سره يې خپلې څېړنې مخ ته ببولې. ددې ټيم له غړوڅخه له نېکه مرغه دوکتورزيار ، ډاکټرپالوال ، استادبايزيداڅک،استادپښتون زوى ژوندي دي.استاد پوهندوى شاکرپه کاناډاکي اوسي ،په فزيکي لحاظ ژوندى دئ خوله بده مرغه داسي ناروغي په پوري ده چي درغېدلواميديې لرېدئ (۲) . مونږله دغو ښاغلوڅخه ټينګه هيله لروچي دخپلوکلونوکلونوزيار اوکړاوپه باب راتلونکي ځوان نسل ته معلومات ورکړي. زمونږهيواد دحوادثو اوتوپانونو مېنه ده. خداى مه کړه ددوى ارزښتمن زيارد توپانوڅپې له ځانه سره يونه سي اوتري تم يې نه کړې اويا سبايې بل څوک دځان مال ونه ګڼي .

دعلامه استادرشاد(رح) دليکنې اوتدريس په ژبه دده هرشاګرد او لوستونکى پوهېدى اوپوهېږي . دده شعر دزړواومتروکولغاتونوسره سره هرچاته خوږ اودپوهېدلووړو اودئ. دده په زرګونوشاګردانوکي څوک يوتن لاهم نسي موندلاى چي ودي وايي: زه داستادپه تشريح اولوست نه پوهېدلم. دده دافادې ستاينه دهرچاپرخوله وه. داولي ؟ داڅکه چي دده ژبه له پښتانه قامه څخه

پردې نه وه. له بده مرغه نن پښتانه دهغې ژبې په پوهېدلو کې مشکلات اوستونزې لري ، چې د (کره) په نامه ورښوول کېږي .

(علامه استاد رشاد دي پاک خدای وبخښي اوددوی کاردي تل د پښتنو زلمیو دلاري مشال وي (۷ .

محمد معصوم هوتک

اوکویل ـ کاناډا

نومبر ۲۰۰۵ ع ۲

رشاد ـ عبدالشکور ـ لودي پښتانه ـ (ب) مخ ، پښتو ټولنه ـ ۱۳۳۶ ش (۱)

. دعبدالحمید مومند کلیات ـ (پینځه) مخ ـ دانش خپرندویه ټولنه ـ ۱۳۸۳ ل (۲)

افغان ولس مجله ـ شپږم کال ـ لومړۍ ګڼه ـ ۴۲ مخ. دلمبې مجلې د ۱۳۸۳ ل کال د ۴ ـ ۵ ګڼې په (۳) . حواله

داشمېره په (استادزیار ـ د پښتني فرهنګ یوځلاند ستوری) نومي اثر ، ۱۴۹ مخ کې (۱۰۴) بلل (۴) . سوی دئ

افغان ولس مجله ـ شپږم کال لومړۍ ګڼه ـ ۹۹ مخ (۵)

پوهندوی نوراحمد شاکر ددې مقالې ترلیکلوڅه دپاسه یوکال وروسته د ۲۰۰۶ ع کال د جنورۍ په (۲) . ۱۲مه د پنجشنبې په ورځ په ټورنټو کې مړاوډافغانانو په هدیره کې ښخ سو

دالیکنه په کندهارکې دعلامه رشاد (رح) دلومړي تلین په مراسمو کې ګران سعید لودین (۷) ولوستله اوپه کندهارمجله څلرم کال ، پنځمه اوشپږمه ګڼه (لېندۍ ، کب ـ ۱۳۸۴ ل) کې چاپ . سوې ده. ددغه تلین په مراسمو کې ما (هوتک) له بده مرغه ګډون ونسو کړلای

دا یوه مي لا واورئ، نور نو ستاسي خوښه

مورِ پښتانه اوس د ډیموکراسۍ د تمرین په حال کي یو. په هډ مو لا نه ده اخیستې. زه دا خپل ځان درښیم چي څوک مي خبره را غبرګه کړي، لږ څه سره وپېچل سم. خو خیر دي وي دا تمرین به نه پرېږدو. که یې نن د سهلو وس نه لرو، سبا ته به یې پیدا کړو. خبره مي د ښاغلي استاد صمیم صاحب کوله. "که اباسین راغلی نه وای" ښه عنوان، ښه استدلال او ښه وړاندیز. لوستلو یې خوند راکړ. دوه پښتانه خواخوږي باید یو له بله سره همداسي د زړه خواله وکړي. ما پخپله تېره لیکنه کي له نیولوجیزم سره په اصولو کي مخالفت نه دی کړی. ها د چا خبره ګوته مي خدای مه کړه (اسلام) ته نه ده نیولې، (مسلمانی ما) ته مي نیولې ده. د خوښۍ ځای دا دئ چي استاد صمیم زما له معروضاتو سره په مجموع کي موافقه ښودلې ده او په لږ کي یې تر (ډېره پر حقه) بللی یم. کومو ځایو ته چي یې (خو) اینبی دئ هغه حاشیوي خبري یا د کلي بیان څنډي دي چي شمېر یې اته دئ. زه به اتو سرو ته یو څه توضیح ورکړم.

۱- ښاغلی استاد وایي "د ژبې د ویپانګي په بشپړتیا کي ریشتیا هم چي څلور واره آرونه (ارکاییزم، ډیالکټیزم، نیولوجیزم او اډاپټیزم) د دې زنځیر څلور پڅې کړی دي، خو زما په اند د لاس په ګوتو کي هم د اړتیا او استفادې د ارزښت له مخي توپیر جوت دی...." زه هم سل په سلو کي همدا خبره کوم. زه غواړم هغه فیصدي عملي سي چي د کره لیکنې بنسټ اینبوونکو اینبې ده او په دې برخه کي دومره دوګماتیک نظر هم نه لرم چي که په سلو کي پنځه ویشت، د برش سوه زما به چیغې پورته سي. یه، زه وایم اوس خو مورِ هغه نوري دري برخي بیخي هیري کړي دي. ښاغلي استاد د امیر عبدالرحمان خان د درباریانو د نکل په راوړلو سره پر دوو خبرو ضمني اعتراف کړی دئ یو دا چي پر نیولوجیزم باندي تراندازې زیات زور اچول د (ګونګوټیو) خوړل دي، نه د وځکو. او بل یې په دې نکل زما هغه خبره تایید کړې چي مورِ په اولس یا پخواني ادب کي د لغاتو و موندلو له بهیر څخه په دې دلیل (لار چپه) کړې ده چي ارکاییزمونه خو (همېشه پلټل کېدای شي)، راځئ نیولوجیزم ته پونده ورکړو. او په دې پونده کي مو د پښتو خوارکۍ نوکان وایستل. زه خو د

ښاغلي صميم صاحب په دغه جمله کي هيڅ راز نيمګړتيا نه وينم چي وايي ٌ د انحوی ترکيب يا اسميه جمله دوه فاعله لري ٌ کلمات به يې د آر له مخي عربي وي خو دې کلمو زمونږ په ژبه کي د څوارلس سوه کلن ژوند په ترڅ کي د اقامي سند تر لاسه کړی دئ. زه يې کورټ پښتو جمله بولم. د پښتانه له خولې راوتلې ده او بل پښتون له قاموس پرته پرې پوهيږي. د ژبې دنده (وظيفه) هم دغه ده .

۲- د استاد صميم دوهمه څرګندونه زما د ليکنې يو حاشيوي ټکی دئ او د زياتي تبصرې وړ يې نه بولم. زه بالکل موافق يم چي اروابنباد دوست شينواری د ارکاييزمونو په راغونډونه کي نه هبرېدونکي هڅي کړي دي. اروا دې ښاده وي. او ټول پښتانه يې کار ته په درنه سترګه ګورو . ما چي د فاضل استاد رشاد صاحب خبره کړې وه، مطلب مي دا و چي هغوی ارکاييک لغتونه په نظم و نثر کي کاروي. له دې پرته مي بله خيره په زړه کي نسته. ما ته چي څوک د پښتو د پياوړتيا په لار کي يو کوچنوټی ګام واخلي، د سترګو تور ښکاري. اروابنباد دوست شينواری خو د پښتو (ستورو) په کتار کي راولم .

۳- په دې يادونه کي د ښاغلي صميم صاحب زما په ٌ نو ورته خوشحاله وي ٌ جمله سر نه دئ خلاص سوی.علت يې دا دئ ،چي کنډويې لوستې ده او پر (وي) باندي يې ختمه کړې ده. که يې تر پايه لوستې وای، سر يې په خلاصېدئ .

۴- د باره ګلی له پريکړو څخه وار د واره زما محترم استاد پوهاند زيار صاحب سر ټکولی دئ او ماته يې هم جرأت راکړ چي څه پر ووايم. په لوی لاس چي څوک ودانه ورانوي نو نتيجه يې هرو مرو دا راز وي چي ان استاد صميم صاحب لا د باړه ګلی د غونډې د برخه وال په توګه (دقيق خبر نه يم) د هغې فيصلې نه مراعاتوي. نه (کښې) ليکي نه (پکښې) بلکي (کي) او (پکي) کاږي. د پښتو اکاډيمی مشر ښاغلی ډاکټر راج ولی شاه خټک خو هم د همدغو نه مراعاتېدو له لاسه ژاړي. (ګوربت ۴ ګڼه اپريل می -۲۰۰۰) هغه د چا خبره، وايي (د کال خواری مي ولاړې، سپيني روپۍ مي ولاړې !) پاته سوه د ليک د بدلون خبره. روښانيانو که له ځانه ليکدود را ايست خو په هغه وخت کي د دولت لوانې خبره ٌ افغاني لفظ مشکل و لوست کښې مه شه ٌ. دغسي دروزه يې او

خوشحالخاني لیکدود هم درواخله. اوس خو ٌافغاني لفظ لوست کېږي شه ٌدا چي ځینې مشرانو او خواخوږو سلیقه یې بدلونونه پکښې راوستي دي، د هغو اغېزه خو کورټ صفر ده. نه باب (دود) سوي دي، نه چا منلي. نه د وزیر محمد ګل خان مرحوم لیکدود کوم پیرو وموند، نه د خادم صاحب مرحوم، نه د خان شهید او نه هم د قلندر صاحب. داهسي ٌعبث دارو مردک دي، فتح خان یې ډزوي. ٌ

۵- په دې یادونه کې د پریفیکس او سوفیکس خبره پاته سوې ده او پر ځای یې ویل سوي دي چې زه (هوتک) ولي په (س) باندي د (شول) د مرستیال فعل او د هغه د ببلابېلو صیغو د لیکلو په ٌ امتیاز ٌکې د خپلو مشرانو استادانو (علامه حبیبي او پوهاند رشاد) په پیروی کې وندې نه اخلم؟

ښاغلي صمیم صاحب. زه خو دا وندې اخلم او د خپلو استادانو پر پله باندي په منظم ډول روان یم خو د (سانسور) استبداد دا واک راڅخه اخیستی چې لوستونکو ته خپل د زړه بیان په هغه (ډول و شکل) وکړم، لکه غواړم چې یې. که یو وخت درته زما د لیکنو د اصلي مسودو د کتلو فرصت برابر سو، تاسي به ووینئ چې په (شول) کې مې د (س) له امتیازه! ښه پوره ګټه اخیستې ده. خو د خپرونو چلوونکي زما لیکنې هغه راز نه چاپوي لکه زه چې یې کاږم. ان زما څخه یې دا واک هم اخیستئ چې جملې دي پر خپل زړه برابري وترم، لغتونه دي پر خپله سلیقه ورته وټاکم. زه (پر پښتو لیکنه باندي...) ولیکم، دوی یې (پر پښتو لیکنې...) کړي. زه (د انصاف په حکم) وکاږم، دوی یې (د نیاو په پریکړه) کړي. (ګوربت ◆ لومړی کال ◆ څلرمه ګڼه). زه (سول) وکاږم، دوی یې (شول) کړي. زه (په) ولیکم، دوی یې (پر) کړي. زه (دوې وڅکي) ولیکم، دوی یې (دوه وڅکي) کړي (هیله ◆ دریم کال ◆ شپږمه ګڼه). زه (رانیوی) د (خریدم) په معنا ولیکم، دوی یې (راونیو) د (ګرفتم، ګرفتار کردم) په معنا کړي. زه خپلي لیکنې د دوی د اسانۍ له پاره په کمپیوټر کې چاپ ورولېږم خو چې وروسته خپله لیکنه لولم ((ږیره زما وي اختیار یې د قاضي غلام)). نو ښاغلۍ صمیم صاحب. ما اریان خو د خپلو استادانو پیروۍ ته څوک پرېږدي نه. هغه آثار چې ما پخپله یا تر خپل نظر لاندي خپاره کړي دي، هوږې تاسي پکښې د غه (پیروي) موندلای سئ .

۶- په دې برخه کې ښاغلي صميم ورور زما په شپږو اوو ببلګو کې چې راوړې مي وې، له ټولو سره موافق ښکاري. يوازې يې له يوې سره خپله نه موافقه ښوولې ده او هغهٔ پر قومونو باندې... د کلتورٌ منل دي. په دې برخه کې به د خپلې ادعا د ثبوت له پاره د اولس دا دوې وراشې په ډېر صميميت وړاندې کړم:

. ــ دا يې قباله، په چا يې منې

. ــ د چا پلار يې ولاکه په ومنې

له (منل) سره د (پر) وييکې نه سې راتلای. که يې څوک د فاعليت و مفعوليت په دلايلو (په چا . منې). په هغه کې نو څه سې ويل کېدلای. د پېچومي اوبه دي په زور خېژي

۷- دلته (سرانښ) تر (وړستر ګي) بسيط بلل سوی اوٌ وربانديدربدلٌ ښه ګڼل سوي دي. ګويا زما له نظر سره موافقه ښوول سوې ده. ما هوړې د (تلوار) کلمه هم راوړې وې چې (هډو کار پرې نه). په دې برخه کې لکه چې هم موافق وي. خو دا چې ما دې پر (وړستر ګي) باندې د محلي ډيالکټ تاپه وهلې وي، يوه غلط فهمي شانته ښکاري، يا به ښاغلي صميم ورور زما عبارت هوړې سم لوستی نه وي. ما په خپل عبارت کې غوښتې دي وښيم چې (سرانښ) د محلي ډيالکټ تاپه خوړلې ده ځکه نو له استعماله لوبدلې دئ. (وړستر ګي) دا تاپه نه ده خوړلې. د مجلې په اووم مخ کې زما عبارت سم را نقل سوي دئ خو د تبصرې په وخت کې خبره وراته سوې ده او داسې يې انګېرلې دي چې ګويا ما (هوتک) پر (وړستر ګي) باندې د (محلي ډيالکټ تاپه) لګولې ده ؟ ما ((وړستر ګي)) ثقيل بللی دئ او ثقيل خو نو دئ. د خوشحال بابا او معزالله خان مومند او ګنج پښتو مثالونه يې د ((ثقلت)) بار له اوړو څخه اخيستلای نه سي. که يو لغت په اولنيو متونو کې راغلی و، معنا يې دا نه ده، چې هرو مرو دي فصيح وي. که داسې وای نو پير محمد کاکړ به ولي ويلای چې :

د میرزا شعر به ښه و ، ولـي درېغه

په وحشي الفاظو ده کړ ویران شعر

۸- دغه برخه د اروانښاد پوهاند علامه حبیبي له لیکنې څخه په یوه اوږده اقتباس پای ته رسېدلې ده. دا خبري اروانښاد علامه لکه ښاغلي صمیم صاحب چې اشاره ورته کړې ده ۳۱ کاله وړاندې کړې دي او د لغاتو د وضعه کولو پر عمومي اړتیا او اصولو یې رونا اچولې ده. هغه وخت د هیواد په فرهنګي کړیو کې یو راز نظم ټینګ و. که به د لغاتو وضع ته اړتیا پیدا سوه، د پوهانو په سلا مشوره به لغت ورته وټاکل سو او دود به سو. دا کار به سوکه و خو اصولي و. داسي نه و چې هر چا په خپل سر، حق و ناحق جوړوني کولې. کله چې د لغت جوړوني بهیر سر واخیست نو بیا تاسي وګورئ سره له دې چې علامه حبیبي مرحوم د جووړونو اړتیا مني خو له روان بهیر څخه څه راز سر : ټکوي؟ غوږ راته کښېږدئ. علامه حبیبي وایي

"د پښتو نثر چې اوس په متبوعاتو کې لیدل کیږي یا له راډیو اورېدل کیږي د نورو ژبو تر اثر لاندې یو کړ غږېږن نثر دی چې باید تصحیح او د پوهېدلو وړ سي ◆ د ژبې اصلي بڼه او د ادا ډول او قواعد وساتل سي ملفوظ او مکتوب سره لیري نسي ◆ له ځانه جوړ کړي کلمات پکښې کوترم نسي... په هر صورت اوسنی نثر چې کومي خواته روان دی د علمي ټولنو د توجه وړ دی. زه پر دې ببرېږم چې سبا به د لیکوالو او عامه خلکو پښتو دوني سره لیري سوي وي چې یود بله به نه سره پوهیږي... ځني خلک په ښه نیت د پښتو د سوچه کېدو ته اړم سوي دي له ځانه کلمات جوړوي او په پښتو یې ور ننباسي چې نور خلک نه په پوهېږي. د ژبې دغسي سوچه کول که په ښه نیت وي هم د ګټې پر ځای تاوان لري او یوه نامفهومه د پېرانیانو ژبه ځني جوړوي. دا کار د یوه سړي نه دئ. ښایي چې د پښتو ژبې یو ګڼ د پوهانو انجمن دا کار وکي او هغه هم په داسي وخت کې چې ژبې عمومي څېړنه او پلټنه سوې وي او هغه کلمې چې په ژبه کې موندلی نسي بیا وضع سي ◆ د ژبې د سوچه کولو فکر لرې څه افراطي هم ښکاري ځکه چې پر کرې مځکه داسي ژبه نسته چې د نورو ژبو له کلماتو څخه کورټ سوچه وي .

تاسي پربږدئ چي د پښتونثر د ګردو دخیلو کلماتو سره د دې وړ سي چي علمي او فکري او ادبي او ګران او پېچلي مفاهیم ادا کي چي علمي او فکري پانګه یې ډېره سوه او دا خوار بشرکی یې لږ څه غټ او تکړه سو بیا هغه هر څه چي وغواړی زغم به یې ولري مګر اوس شیدو رودونکي کوچني ته د غټ سړي خواړه مه ورکوی چي سبا به یې په چاره پوري اړیان یو. ٌ (وګورئ: پښتو چاپي آثار په دوو تېرو پېړیو کي ◆ ۲۲-۲۳ مخونه ◆ کابل - ۱۳۵۷)

د ژبي یو بل ماهر دوکتورٌ د زړو یا مړو کلماتو پښتو کونه او د نوو لغاتو جوړونه یو راز ساري او حیاتي مبتلایيٌ ګڼلې ده او زیاتوي چي د دغي ساري ناروغۍ په مقابل کيٌ او مه ځوانان لکه متعلمین او محصلین معافیت نه لريٌ او ژر په مبتلا کېږي (وګورئ هماغه اثر ◆ ۲۷۰-۲۷۱ مخونه) زه د دغي ساري ناروغۍ د شیوع نخښي ننباني اوس وینم ځکه مي نو غاړي خلاصي کړې . (. نور نو ستاسي خوښه (۱

سکاربورو ◆ کاناډا

سپټمبر ۲۰۰۰ ۲۸

. داجوابیه مقاله دګوربت مجلې اداري ته ورولېږله اوښایي خپره کړي یې وي(۱)

سپلمۍ وهڅولم

څوورځي وړاندي مي د خپل مصروف ژوند په سرګردانیو کي دومره وخت وموندچي په انټرنیټ کي د ٌ سپلمۍ پانهٌ وګورم. په دغه پانه کي مي د(داود جنبش هم په سیند لاهوشو) مضمون ولووست : چي په دې لنډۍ پیل سوی و

مینې دې داسې لپونی کړم

په لاره ځم په لوټوولم زیارتونه

اوپه هغه کي مي یوه ګیله ډوله یادونه دځان په باب ولیدله. ګیله داسي وه ٌ... معصوم هوتک هم دعلم په هسکو څوکوزماله شره خلاص بویه ، چي هرڅومره معیاري ژبه په لغتوهم ووهي ، له علمه . یې ګټه اخلم ، غابنې پر غابنې کښېمنډم خولیکني یې لولمٌ

زه دمضمون لیکوال ته ددوی دهغه درناوي له امله کورودانی وایم چي زمالیکني له ناخوښۍ سره سره لولي. دایې داکاډمیک چلند یوه نخښه ګڼم. خدای دې تل پرهمدې چلند ټینګ ولري.
ماپخپلو لیکنو کي کوم داسي څه نه دي موندلي چي هغه دي دپښتوژبې دمعیاري کولوهڅوتهٌ لغته ورکولٌ وي. زه دبل هرپښتانه په شان له خپلې ژبې سره مینه لرم اوغواړم چي داژبه غني سي ، مواداوکتابونه پکښې زیات سي دعلم اوپوهنې په هره برخه کي دپښتنواړتیاوي ورپوره سي په پښتنوکي دکتاب لوستلواوڅه لیکلوروحیه اوعادت پیاوړی سي.... دې عالي هدف ته درسېدوپه لاره کي ترخپله وسه اوامکاناتوپوري هڅي هم کوم. خوددې هڅوله پاره خپل اصول لرم ، خپل نظریات لرم اودنورودرنو دوستانواصولو او نظریاتوته درناوی هم لرم. موږپښتنوته په کاردې چي دمهاجرت په ببخونده ژوندکي له دې نوي چاپیریال څخه که نورڅه نه وي ، نوداایکي یوه خبره خوبایدهرومرو زده کړواوهغه دنورو نظریاتوته په پراخ تندي غوږنیول دي. هرڅه باید پرخپل ځان تمام نه کړو. خدای شاهددئ چي زه په ځان کي ددغسي روحیې د غښتلي کولوپه لارکي ښه پوره . هڅه اوکوښښ کوم

ماته دا خبره نه رامعلومېږي چي مانو ددغو قلمي هڅو په بهېر کي معیاري ژبي ته څرنګه او چیرته لغتي ورکړي دي. البته دمعیاري ژبي د اصولو ، لومړیتوبونو او په تېره بیا دلغت جوړونو په باب خپل نظریات لرم او هغوته پابند یم. په علمي نړۍ کي دځانګړو نظریاتو درلودل باید د(لغته ورکولو) په معناتعبیرنه سي. د پښتوژبي دمعیار دمنځ ته راتګ په باب
دخپلو ځانګړو نظریاتو پرځنګ خوزه په پخپلو لیکنو کي د(سین اوشین) له مسئلې او په یو ، دوو ځایو کي داوړدې (ی) پرځای دلنډي (ی) له کارولو پرته له نورولرو او برو لیکوالوسره په لیکنه کي هیڅ توپیرنه وینم اوزمادې شعوري عادت زمادلیکنو په پوهېدلوکي هیڅ راز ستونزه پېښه کړې نه ده. زماخپله انتباه خوداده چي زما د لیکنو په پوهېدلوکي لراوبرلوستونکي هیڅ رازستونزه نه لري . زما خو ترننه پوري په لیکلې یا نالیکلي بڼه داسي څه په سترګه سوي نه دي ، چي دمعصوم هوتک په دغه لیکنه باندي موړنه پوهېږو.

په څومحدودوافعالوکي په سین باندي دشین اړول دومره وړه او څنګزنه خبره ده چي په معیار پوري هیڅ اړه نه لري اونه په دې برخه کي داولنیوا او سنیوپوهانوله خواکومه غوڅه فیصله صادره سوې ده. که دادمعیاریوه اساسي برخه وای نوزمونږ فاضلو مشرانو استادانو اود پښتوژبي ستورو(علامه حبیبي،علامه رشاد او اروانباد ببنوا) به هم داسي نه لیکلای. ماترننه پوري دهیڅاله خولې داخبره نه ده اوربدلي چي ددغه سین اوشین داوښتلوله املې دي دعلامه حبیبي ، علامه رشاداواستادببنوا په کومه لیکنه پوه سوي نه وي یادي دمطلب په پوهېدنه کي ددغوکلماتوله اسیته ،چي شمېربه یې په مشکل سره لسو ته ورسېږي ، ستونزه ولري. په داسي حال کي چي دهغوسلګونو کسانوفریادونه اسمان ته رسېدلي دي چي د چاخبره په معیاري ! جوړو سووکلماتوباندي دنه پوهېدلوله املې یې له کلونوکلونوراهیسي وهي اوڅوک یې پرچیغوغوړنه ږدي. ددې چیغویوه وړه ببلګه به درنو لوستونکوته وړاندي کړم. ماڅه موده مخکي د سویس دویاناپه ښار کي یوه دوست ته خپله یوه نوې چاپ سوې رساله (درنه کورنۍ) لېږلې وه. په لیک کي یې راته کښلي وه: رساله مي ځکه خوښه سوه چې ژبه یې همهغه ژبه ده چې علامه حبیبي ، پوهاند رښتین،استاد بینوا او علامه رشادکارولې. بې مبالغې وایم چې په دې اوسنیوزیاترو لیکنو یا نه پوهېږم اویا می زړه ورته په تنګ شی اوهیسته یې وغورځوم.ٌ داسړی

دادبياتو د پوهنځی د پښتو څانګې فارغ اوهمکارو . زما سره دلهجې يووالی نه لري اوترننه مودمخامخ ليدنې فرصت هم نه دئ موندلی .

ددې له پاره چې دخپلو ليکنو داسلوب اوډول په باب مې ښاغلو لوستونکوته يولړوضاحتونه ورانديکړي وي ، بده نه ده چې يوځه پرعمومياتوباندي وړغېږم .

د پښتو اونوروژبود ببلابېلولهجوپه ځينو کلماتوکي کانسونينټونه اوواولونه توپيرسره لري اودا توپير مراعاتول هيڅکله هم دمعيار د تر پښولاندي کولوپه معنا نه دي بلل سوي. پښتوژبه خولا دمعياريت درجې ته درسېدوپه لاره کي خالپوڅي (خاپوړي) کوي ،زه نوري پرمختللي ژبې درښيم چې په هغوکي هم تراوسه پوري چا ددغو توپيرونومراعاتول دمعياريت پر ضد کارنه دئ ګڼلی. په هندي ژبوکي د ٌسري متي ـ شري متي ، درمسال ـ درمشال ، سري ديوي ـ شري ديوي ، سرينګر ـ شرينګر ، سريلانکا ـ شريلانکا.... ٌپه شان کلمات بيخي ډېردي اوهيڅ هندی ژبپوه يا عادي ليکوال ځان ته داحق نه ورکوي چې په دې دوو کي دي يوسم اوبل ناسم وبولي يا دي ددې دواړوشکلونوموجوديت دژبې ګډوډي وګڼي. هر ليکوال چې له دې دوو څخه يواستعمال کړي ، لوستونکي پوهېږي چې دده مقصد څه دئ. دايې لابله ګټه ده چې په هندي ژبوپوه لوستونکي ته لادا خبره هم څرګنده ده چې ددغي يا هغي ليکني ليکوال په کومه سيمه پوري اړه لري. په انګرېزي کلمې چې د واولونو د استعمال labor اوlabour د favor اوfavour د color او colourژبه کې د له املې توپيرسره لري ، دواړه رواج لري په امريکايي انګرېزي کې يې دوهم شکل اوپه انګليسۍ انګرېزي کې يې لومړی شکل دوددئ. ان تردې چې په قاموسو (ډيکشنريو) کې يې ددغو لغاتو څنګ ته په لېنديو کې دايادونه هم کړې وي ، چې داشکل يې امريکايي اودابل يې انګليسي يااسټرالياييدئ. مګر يوه ته يې هم غلط نه دي ويل سوي. دانګرېزۍ ژبې امريکايي ، انګليسي ، استرالياييلهجې ټولي ددې ژبې لهجې دي اوهيڅ يوه انګرېزي ژبې پر بل انګرېزي ژبې باندي دخپلي لهجې دمنلوببڼايه اوبې هدفه زيار پرڅان نه دئ منلی اونه يې په دې برخه کي وخت ضايع کړی دئ. د عربي غوندي پراخي ژبې مصرۍ ، عراقۍ ، يمنۍ ، سوريايۍ ، فلسطينۍ اونوري لهجې هره يوه په ځينو برخو کي په ويلواوليکلوکي توپيرلري خوهيڅکله يودبل ليکلواوتلفظ ته ناسم نه وايي.. په پارسي کي د (صدا ، آواز ، نداء) کلمات ټول کارول کېږي. هرڅوک يې په

انتخاب کي اختیارلري. داسي نه کوي چي یو واریانت یې د معیارپه نامه خوښ کړي اونوریې هیسته وغورځوي. دا ټول لغتونه د پارسي ژبې دبډایي اودلغوي زېرمي دغنانخښه ګڼي. خو موږدهغوی پرخلاف په (ږغ او غږ) کي یوه ته مخ ورکوو اوبل ته نه.که چاږغ وکیښ ګویا کفریې وکړ اومعیاریې په لغته ووا هه. په داسي حال کي چي داخبره له معیارسره هیڅ اړه نه لري اونه ژبه پارلماني انتخابات دي چي فیصله یې په اکثریت اواقلیت باندي کېږي. زماپه نظر (نجلۍ ، جنۍ ، جلۍ ، جن) ، (سوچه ، نګه ، خالص) ، (لیکل ، کښل)، (ولیکم ، وکاږم) ، (ښکلی ، کښلی ، ښایسته) ، (بډای ، شتمن ، هستمن ، غني) اونورپه سوو داسي مترادفات دخوږې پښتو مروج لغتونه دي اوپالل اولیکل یې دهر پښتانه پخپل انتخاب پوري اړه لري. په دې کي د معیارپه نامه سکه وناسکه راایستل ، دیوه غوره کول اودنورله رواجه ایستل اوورپسې وژل د پښتوپه ګټه کارنه دئ.

د پښتوژبې په ځینو افعالو کي په سین باندي دشین اوښتنه ځان ته تاریخي عوامل لري اوداکارد پېړیوپه اوږدوکي عملي سوی دئ. داکټرپالوال یې دکوشانیانودواکمنۍ ژبنۍ اغېزې بولي. داوښتون عامل چي هرڅه وي ، زماورسره په دې لیکنه کي کارنسته خودا اوښتون د پښتنوپه یوه ټاکلې جغرافیایي محدوده کي راغلی دئ. د پښتوژبې پیاوړي ماهران ټول په دې عقیده دي چي ددغو افعالودسین شکل لرغونی (آر) دئ.خوزما په عقیده داچي ځینولهجودغه ځانګړتیا ساتلې یایې له لاسه ورکړې ده ، یوه بشپړه طبیعي عملیه ده. نه یې پربښوول کوم عیب دئ اونه یې ساتل کوم ویاړ. دغه طبیعي عملیه زمایادبل پښتانه خپل انتخاب هم نه دئ بلکي داپه یوه مشخصه جغرافیایي سیمه کي دیوه یابل پښتانه درالوېدلوله بابته راپیداسوی ژبنی واقعیت یاپه بل عبارت تاریخي انتخاب دئ چي په پاللوکي یې هر پښتون بشپړاختیارلري. عوام الناس که داخبره هرراز ګڼي ، دومره مهمه نه ده ،خودژبې ماهران اوپه ژبه پوه کسان چي دیوه ځانګړي تمایل له مخي دغي طبیعي عملیې ته دمعیاریت ترپردې اوپوښ لاندي د کابلیوخبره (باد) ورکوي ، ښه کارنه کوي اودغه زیار یې د پښتوژبې اوپښتنوپه تاوان تمامېږي اوتمام سوی هم دئ .

د پښتوژبې ببلابیلي لهجې عیني واقعیتونه دي اوله هغوسره بې پروایي دهغوله ویونکوسره بې پروایي ده. موږدټولنیزانکشاف په یوه داسي پړاوکي واقع نه یوچي په ټولوپښتنودي یوه ژبه

ووایو او په ودې لیکو. دا رازهځه یو شاعرانه ارمان دئ او څرنګه چې تر وخت د مخه اذان دئ ، ځکه یې نو په عمل کې د تطبیق زمینه لږده. د ټولنیز او سیاسي ژوند په داسي یوه حساس پړاو کې چې پښتانه د خپلې بقا او فنا له تاریخي ازموینې سره مخامخ دي د نورو بې شمېرو بې اتفاقیو پرځنګ یې اوس بیا په ژبه کې د معیار او نامعیار په نامه دلیکوالو ترمنځ نوري بې اتفاقۍ اچول له پښتو او پښتنو سره ظلم دئ. زه خپل پښتانه وروڼه په تینګه رابولم چې له دغه راز درزونو اچولو څخه دي تېرسي. دا کار ونه کړئ. زه هم له ژبې سره د خواخوږۍ په انګېزه وي خو زما په خیال نتیجه یې په زړه پورې نه ده.

ما ته د پښتو ژبې ډېرې کوچنۍ لهجې لاهم دا همیت ورکړي. نه هغوته ناسمې وایم او نه د هغو لهجو د لغاتو نو او وراشو په استعمال باندې خوابدی کېږم. په هماغه لیکنه کې مې، چې پکښې زما په باب ګیله ډوله یادونه سوې وه (سپلمۍ پاڼه) ، د "غاښ پرغاښ کښېمنډم" جمله ترسترګو سوه. زه پوهېږم چې (کښېمنډم) یا (کېمنډم) زما په لهجه کې د (کښېکښم) یا (کښېکاږم) په شکل ویل کېږي. زما په لهجه کې د (منډل) مصدر په یوه شي کې دبل شي دننه ایستلو یا چخلو په معنا کارېږي او د چخل عملیه له غاښ سره برابره نه راځي. زه به هیڅکله د (غاښ پرغاښ کښېمنډم) عبارت ونه لیکم. زه (غاښ پرغاښ کښېکاږم) عبارت د ځان له پاره غوره ګڼم خو ځان ته به بیا هیڅکله دا حق هم ورنه کړم چې د (کښېمنډم) کلمه ناسمه وبولم. دا اصطلاح په یوه پراخ اولس کې کارېږي او دا پراخ اولس زما پښتانه وروڼه دي. پرېږدئ چې د دغه یوه مفهوم له پاره مورېږه ژبه کې دري لغته ولرو. زما نظر د لغتونو په برخه کې بالکل روښانه دئ. زه د نوو لغتونو له تحمیلولو سره مخالف یم. له دې خبرې سره مخالف یم چې یو څوک خپل له ځانه جوړ سوی لغت د معیار په نامه په زور راباندې منې. د سپلمۍ پانې په نومورې مضمون کې د ښاغلي جهاني څخه هم ګیله سوې ده چې "... هغه قسم کړی چې (سو) به پرې څوک (شو) نه کړي او زه یې دا د شاعر په بغاوت کې ورحسابوم... د زهر وغړپ دی تېروم یې."

ګرانه سپلمۍ والا ! دې خبرې دي سخت ولړزولم. ما په اصطلاح د معیاري ژبې له پلویانو څخه تل داغوښتنه کړې ده چې د لغاتو جوړولو پرځای دي یوواړ لهجې وپلټي ، که یې کوم لغت ورته ومونډ ، هغه دي واخلي او که نه ، نو بیا دې ورته نوی لغت جوړ کړي. زما سره هر کله دا اند ښېنه

ملګري وي چې زما پردې رواغوښتنه ولي چا ترننه پورې نه په پراخ نیت غوږنه ډئ نیولئ؟. اوس چې مي ستاسي په لیکنه کې ولوستل چې د معیارعاشقانو ته د پښتو دیوې لویې لهجې ایکي یو لغت (سو) منلٌ دزهروغړپ دئٌ ، نوباورو کړئ چې سخت وډارېدم. له ځان سره مي وویل: یاخدایه پردې بدبختو پښتنو دي څه بلانازله کړې ده. دوی ته چې د خپلې پښتو دیوې لهجې د لغت کارېدلٌ دزهروغړپٌ ښکاري نوبیا موږ ولي له نورو څخه ګیله کووچې د پوهنتون ، پوهنځي لغات له خپلو لیکنو څخه باسي ؟ خدای دي وکړي چې د سپلمۍ والو دغه جمله زما د مخکینۍ غوښتنې . دردولوله پاره جواب نه وي

ماته د حیرانتیاځای دادئ چې د جهاني پرشعرباندې خو د پښتنو د ټولو لهجوو یونکي خوند اخلي اوده شعر د ټولو پښتنو خوښ دئ. زما په نظر خو له معیاریت څخه مراد هم باید داوي چې په لیکنه یا شعر باندې لوستونکي پوه سي ، د هغه مطلب ژر درک کړای سي اولیکنه یا شعریې پرزړوباندې کښېنې. آیاد جهاني شعرلهٌ سوٌ سره سره د ټولو پښتنو په نزد محبوب القلوب نه دئ ؟ که جواب (هو) وي. نوزه وایم د جهاني د شعرژبه معیاري ده. اوکه څوک وایي چې نه ، معیاري ژبه همداده چې دازه یې لیکم. ماکهٌ په سیندلاهوٌ وکیښ ، که میٌ په لاره ځمٌ وکیښ ، که میٌ پښې تویږيٌ وکیښ ، ټول ځکه معیاري دي چې سین مي په شین اړولی دئ ! دې ته نوسرزوري وایي او سرزورۍ ته نوبیازه هم جواب نه لرم .

دژبې معیاریت نه دزاړه اونوي ترمنځ د مبارزې په مارکسیستي فورمول ترلاسه کېدلای سي اونه دئ چې که په طبیعي ډول تعقیب نه (process) دفرمان په ورکولو سره. دایواوږد ژبنی پراسس سي ،ژبې ته خوراډ برتاوانونه رسوي لکه اوس چې یې رسولي هم دي. داطبیعي بهېر که پرچا اوږد بړي یااوږد سوي وي ، وي به. خو تعقیب یې ضروري دئ. له دې بهېرسره دٌ کډې مي بار بړي ، زوی مي راملاکهٌ چلند په کارنه دئ. اوکه څوک د سوتې د زورچلند ورسره کوي نوکوي به یې. خوتاسي به یې ووینئ چې دامنډه ترکومه ځایه رسېدلای سي. له معیاریت څخه باید د ملنډو داسي شی جوړنه کړوچې بس سین په شین واړوه ، نورنو هرڅه برغزوي چې وایې وایه یې

Download from; aghalibrary.com

لکه وړاندي چي مي وويل دژبي د معيار خبره يوه اوږده تدريجي عمليه ده. په انقلابي خبزونو باندي د هغې عملي کول به هغه رازنتيجه ورکړي لکه زموږ منورينو چي غوښتل په انقلابي شعارونو باندي په افغاني ټولنه کي ټولنيزاو سياسي بدلونونه راولي خوپه پاى کي يې دغه بدبخت اولس په يوويشتمه پېړۍ کي دمذهبي فناتيزم ترڅېړي لاندي کښېناوه اود ښوونځي له تګه يې ورته دکفرپه اندازه ګناه جوړه کړه.

ماله ځان سره پتېيلې وه چي پر دغه رازموضوعګانوبه خپل وخت او انرژي نه لګوم. خوځرنګه چي په نوموړې ليکنه کي په نامه يادسوى وم اوله بلي خواددې ليکنې له امله
داند ښښنومارانووا خيستلم نو درنو لوستونکوته دخپلوعقايدودځرګندتياله خاطره مي داځوپانې توري کړې. خداى دي وکړي چي دزړه په مطلب مي لوستونکي پوه کړي وي.

که زيارت کړم نه رارسېږي

(ياتګه زه يم ياتګان دي زيارتونه)١

محمد معصوم هوتک

داګست ديارلسمه ٢٠٠٢ ع

اوکويل ـ کاناډا

١. دامقاله دښکلامجلې څلرم کال ، پنځمه ګڼه کي خپره سوه

ماخذونه

: ددې کتاب په کښلو کې له دالاندې ماخذونو څخه استفاده سوې ده

ـ پالوال ، عبدالرازق (ډاکټر) ، معیاري پښتو ، ۱۳۸۴ نمریزکال ۱

ـ خیرالبیان ، د کابل چاپ ، ۱۳۵۳ش ۲

(ـ رفیع ، حبیب الله ، ژبپالنه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۶۱ (میزان ۳

ـ بریالی ، عبدالکریم، د پښتو لیکدود ، پښتو اکیډمي ، کوئټه ، ۲۰۰۰ع ۴

ـ یون ، محمد اسمعیل، استاد زیار، د پښتني فرهنګ یو ځلاند ستوری ،۱۳۷۲ ۵

ـ خټک دوست محمد ، بحرالعلوم (لومړی ټوک) ، د محمد معصوم هوتک په زیار، صحاف ۶ نشراتي موسسه ، ۱۳۸۳ل

ـ زیار، د وکتور مجاور احمد (پوهاند) پښتو پښتانه د ژبپوهنې په رڼا کې ، ۱۳۷۹ ش ۷

ـ زیار، دکتور مجاور احمد (پوهنوال) ویې پوهنه ، کابل پوهنتون ، ۱۳۶۰ ش ۸

ـ زیار، دکتور مجاور احمد (پوهاند) پښتو پښنویه ، درېیم چاپ ، ۱۳۸۴ش ۹

ـ روهي ، سرمحقق محمد صدیق (کاندید اکادمیسن) د پښتو ادبیاتو تاریخ ، معاصره دوره ۱۰ ، ۱۳۷۸ش

ـ رشاد ، عبدالشکور، لودي پښتانه ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۳۶ش ۱۱

ـ نومیالی ، محمد انور، د پښتنو د ټولنیز تاریخ مبادي ، ۱۹۹۰ع ۱۲

ـ ویښ ، رازمحمد ، پښتو کتابونه، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۳۷ش ۱۳

Download from; aghalibrary.com

ـ بینوا ، عبد الروف ، پښتو روزنه ،د پښتو څېړنو بین المللي مرکز، کابل. ۱۳۵۲ش ۱۴

ـ هوتک ، محمد معصوم ، میرزا عبد الودود هوتک، ۱۳۷۷ش ۱۵

ـ د خان شهید یاد ، د مقالو مجموعه،د سرحد د نو چارو وزارت ، کابل ، ۱۳۷۰ش ۱۲

ـ افغان یاد ، د مقالو مجموعه، کابل پوهنتون ، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی ، ۱۳۶۰ش ۱۷

ـ رویداد لویه جرګۀ دارالسلطنۀ کابل ، ۱۳۰۳ ش ۱۸

ـ ډېوه (مجله) ، ۴ کال ، ۲ ګڼه ۱۹

ـ ډېوه (مجله) ، ۴ کال ، لومړۍ ګڼه ۲۰

ـ افغان ولس (مجله) ، ۲ کال ، لومړۍ ګڼه ۲۱

ـ افغان ولس (مجله) ، ۵ کال ، لومړۍ ګڼه ۲۲

، (ـ لېمه (مجله ۲۳

ـ ګوربت (مجله) ، لومړی کال ، ۲ ګڼه ۲۴

ـ کابل (مجله) ، ۱۳۶۵ کال ، ۱۱ـ۱۲ ګڼه ۲۵

ـ ښکلا (مجله) ، ۴ کال ، ۳ ګڼه ۲۶

ـ ښکلا (مجله) ، ۳ کال ، ۲ ګڼه ۲۷

ـ ورځ (مجله) ، ۲ کال ، ۳ ـ ۴ ګڼه ۲۸

ـ آئینۀ افغانستان (مجله) ، ۱۰۴ ګڼه ، اکتوبر ۲۰۰۲ع ۲۹

ـ امید جریده ۳۰

ـ د عبد الحمید مومند کلیات، د محمد آصف صمیم په زیار، ۱۳۸۳ل ۳۱

ـ دمیرزا حنان بارکزي د ډیوان ، د محمد معصوم هوتک په زیار ، ۱۳۷۰ش ۳۲

ـ د عبدالحمید مومند د ډیوان، دزلمي هیواد مل په زیار، کابل ، ۱۳۶۳ش ۳۳

ـ د د عبدالحمید مومند د ډیوان ،د صدیق الله رښتین په زیار ، پښتو ټولنه ،کابل ، ۱۳۳۰ش ۳۴

ـ د حمید د رومرجان ، د سید انوارالحق جیلاني په زیار، ۱۹۷۸ع ۳۵

ـ دلوی احمد شاه بابا د ډیوان ، د مومن موحد په زیار، ۱۳۷۸ش ۳۶

ـ دلوی احد شاه بابا د ډیوان(د ډیوان هرا) ، د محمد معصوم هوتک په زیار ، ناچاپ ۳۷

ـ د حاجي جمعه بارکزي د ډیوان ، دزلمي هیواد مل په زیار ، پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۶۰ش ۳۸

ـ د یوان هجري ،د همیش خلیل په زیار ، پیښور ، ۱۹۵۸ع ۳۹

ـ د پښتو ژبې دودې اړتیا اولارې چارې (د مقالو مجموعه) ، ۱۳۷۸ش ۴۰

ـ پښتو چاپې آثار (د مقالو مجموعه) ، کابل ، ۱۳۵۷ ش ۴۱

ـ د پښتو ټولني تاریخچه ،پښتو ټولنه ، کابل ، ۱۳۵۲ش ۴۲

ـ بینوا ویب پاڼه ، ۲ نومبر ۲۰۰۶ع ۴۳

ـ ټول افغان ویب پاڼه ، ۱۱ زمری ۱۳۸۵ش ۴۴

ـ سپلمۍ ویب پاڼه ۴۵

ـ د سراج الاخبار کلکسیون ۴۶

ـ د طلوع افغان کلکسیون ۴۷

ـ زما متفرق یادښتونه ۴۸

Download from; aghalibrary.com

49 Tony, Crowley, Standard English & the Politics of Language , N.Y

50 Encyclopaedia Britannica

51 Illustrated World Encyclopaedia, N.Y.

52 Oxford, Current English Dictionary, 1998

53 Wikipedia Encyclopaedia, (Inter-net)

Download from; aghalibrary.com